

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**DÜNYA KENTLERİ VE İSTANBUL'DA HİZMET
SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Şehir Plancısı Irmak Betül ÇAKIR
502970807011

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 31 Mayıs 1999
Tezin Savunulduğu Tarih : 16 Haziran 1999

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Fulin BÖLEN 30.6.1999

Diğer Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Vedia DÖKMECİ

Doç.Dr. Betül SAYIN ŞENGİZER

HAZİRAN 1999

ÖNSÖZ

Dünyada ulaşım, iletişim ve üretim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte globalleşme süreci başlamış ve yeni bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Bu yeni sistemin yönetim ve denetimi, kendi içinde kademelenmiş, işbölümü yapmış, uzmanlaşmış ve işlevleriyle farklılaşmış bir kentler sistemi aracılığı ile yürütülmektedir. Global sermayenin yönetildiği, üretim ve dağıtımın koordine edildiği bu kentler, "Dünya Kentleri" olarak adlandırılırlar.

Günümüzün değişen ve gelişen koşulları karşısında büyük ve hızlı bir değişimin meydana geldiği, ülkemizin nüfus ve yerine getirdiği işlevler açısından en büyük kenti olan İstanbul, dünyada yaşanmakta olan eğilime paralel olarak faaliyetlerinde uluslararası olma yolunda büyük bir potansiyel taşımaktadır. Yapılan yüksek lisans çalışmasında, İstanbul'un hizmet sektörü analizinin yapılarak diğer dünya kentleri arasındaki durumunun tespiti amaçlanmaktadır.

Hazırlanan bu tezin geliştirilmesinde ve ayrıca tüm lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca, kendisinden her zaman büyük yardım ve destek gördüğüm tez yürütücüm Prof.Dr. Fulin BÖLEN'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Mayıs 1999

Irmak Betül ÇAKIR

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	xi
1. GİRİŞ	1
2. DÜNYA KENTİ KAVRAMI	6
2.1. Dünya Kenti Tanımı	7
2.2. Dünya Kentlerinin Oluşumu	11
2.2.1. Ekonomik Yapı	12
2.2.2. Sosyal Yapı	14
2.2.3. Fiziksel Yapı	15
2.2.4. Politik Yapı	16
2.3. "Dünya Kenti Hipotezi" ve Amacı	18
2.4. Dünya Kenti Özelliklerinin Mekana Etkisi	24
3. HİZMET SEKTÖRÜ VE FARKLI SINIFLANDIRMALAR	28
3.1. Hizmetlerde Amaca Göre Değişen Sınıflandırmalar	29
3.1.1. 1980 ve Öncesinde Hizmet Sektörü Sınıflamaları	29
3.1.2. 1980 Sonrası Hizmet Sektörü Sınıflamaları	37
3.2. Sınıflandırmaların Karşılaştırılması	42
3.3. Öneri Sınıflama	44
4. DÜNYA KENTİ ÖRNEKLERİ VE HİZMET SEKTÖRÜ AÇISINDAN DURUMLARI	47
4.1. Dünya Kentleri İle İlgili Veriler	47
4.2. Örnek Olarak Seçilen Kentlerde Hizmet Sektörünün Özellikleri	48

4.2.1. New York	49
4.2.2. Londra	50
4.2.3. Paris	52
4.2.4. Amsterdam	54
4.2.5. Barcelona	56
5. İSTANBUL'UN KENTSEL GELİŞİM SÜRECİNDE HİZMET SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE DÜNYA KENTİ OLMA ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	59
5.1. Araştırma Yöntemi	59
5.1.1. Yöntem	59
5.1.2. İstanbul'un Hizmet Sektörüne Ait Veri Tabanı	60
5.2. İstanbul'da Hizmet Sektörünün Yapısı	60
5.2.1. İstanbul'da Kentsel Mekan - Hizmet Sektörü İlişkisi	61
5.2.2. D.İ.E. Verilerine Göre Hizmet Sektörü	63
5.2.3. İ.T.O. Verilerine Göre Hizmet Sektörü	65
5.2.4. Kişi Başına Düşen GSYİH Oranları	66
5.3. İstanbul'da Dünya Kenti Özelliklerinin Gelişimi	67
5.3.1. Dağıtıcı Hizmetler	67
5.3.2. Üretici Hizmetler	68
5.3.3. Tüketici ve Kar Amacı Olmayan Hizmetler	69
5.4. İstanbul'un Örnek Dünya Kentleri İle Karşılaştırılması	70
5.4.1. Hizmet Sektöründeki İstihdam	71
5.4.2. Kişi Başına Düşen GSYİH Oranları	72
5.5. Araştırmadan Elde Edilen Sonuçlar	74
6. SONUÇLAR	77
KAYNAKLAR	83
EKLER	87
ÖZGEÇMİŞ	103

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 3.1. Amerika'da Hizmet Endüstrisindeki İşgücünün Dağılımı, 1960.....	30
Tablo 3.2. Endüstrilerde, Bilgiye Dayalı Mesleklerde Çalışan İşgücünün Yüzdesi, 1981.....	31
Tablo 3.3. Amerika'da İşgücünün Sektörlere Göre Dağılımı, 1940-1980(%).....	32
Tablo 3.4. İngiltere'de Hizmetlerle İlgili Mesleklerin Sınıflandırılması....	34
Tablo 3.5. Kanada'da Şehir Sisteminde İşgücünün Çalıştığı Endüstriler..	36
Tablo 3.6. Kanada'da Üretici Hizmetlerin Dağılımı, 1981.....	37
Tablo 3.7. Amerika'da Hizmet Fonksiyonu Temeline Dayalı Olarak Yapılan Hizmet Sınıflaması, 1990.....	38
Tablo 3.8. Amerika'da Hizmet Endüstrisinin Sınıflaması.....	40
Tablo 3.9. Batı Almanya'da Hizmet Endüstrisinin Payı.....	41
Tablo 3.10. Hizmet Sektörü Sınıflamalarının Karşılaştırılması.....	43
Tablo 3.11. Öneri hizmet sektörü sınıflaması.....	45
Tablo 4.1. New York'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1980 - 1998.....	50
Tablo 4.2. Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.....	50
Tablo 4.3. Londra'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1981,1991,1996.....	51
Tablo 4.4. Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.....	52
Tablo 4.5. Paris'te Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1990,1995.....	53
Tablo 4.6. Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1990,1995.....	54
Tablo 4.7. Amsterdam'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1989 - 1998.....	55
Tablo 4.8. Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1989 - 1998.....	56
Tablo 4.9. Barcelona'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1986-1996.....	57
Tablo 4.10. Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1986-1996.....	57
Tablo 5.1. İstihdam Açısından İstanbul'un Türkiye İçindeki Durumu, 1990.....	63
Tablo 5.2. İstanbul'da 1980-1990 Yılları Arasında Sektörlerin Artış Oranı.....	64
Tablo 5.3. İstanbul'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1990.....	64
Tablo 5.4. İstanbul'da Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1990.....	64

Tablo 5.5.	İstanbul'da Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1980 - 1990.....	65
Tablo 5.6.	İstanbul'da Firma Sayılarına Göre Hizmetlerin Dağılımı, 1980-1998.....	65
Tablo 5.7.	Hizmet Sektöründeki Firma Sayısının Toplam Hizmetler İçindeki Oranı (%), 1980-1998.....	65
Tablo 5.8.	Firmaların Kuruluş Sermayelerinin Sınıflaması.....	66
Tablo 5.9.	Üretici Hizmetler Veren Firma Sayısının, Tüm Hizmet Sektöründeki Firmalar Arasındaki Oranı.....	66
Tablo 5.10.	İstanbul, Ankara ve İzmir'in Kişi Başına Düşen GSYİH'larının Oranları, 1996.....	67
Tablo 5.11.	Kentlerde Hizmet Sektörünün İstihdam İçindeki Oranı, 1990 (%)......	71
Tablo 5.12.	Örnek Kentlerde Hizmetlerin Dağılımı, 1991, 1996, (%).....	72
Tablo 5.13.	İstanbul ve Barcelona'da Hizmetlerin Dağılımı, 1985, 1990, (%).....	72
Tablo 5.14.	Kentlerdeki Hizmet Sektörünün İstihdam İçindeki Oranı ve Ait Oldukları Ülkelerin GSYİH(Kişi B.)Oranları, 1990 (%)	73
Tablo A.1.	New York'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1980-1998.....	88
Tablo A.2.	Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.....	88
Tablo A.3.	Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.....	89
Tablo A.4.	Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1980 - 1998.....	89
Tablo B.1	Londra'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1981,1996.....	90
Tablo B.2.	Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1981,1991,1996.....	90
Tablo B.3.	Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.....	90
Tablo B.4.	Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1980-1998.....	90
Tablo C.1.	Paris'te Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1981,1996	91
Tablo C.2.	Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1990,1995.....	91
Tablo C.3.	Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1990,1995.....	92
Tablo C.4.	Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1990,1995.....	92
Tablo D.1.	Amsterdam'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1989-1998.....	93
Tablo D.2.	Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1989-1998.....	94
Tablo D.3.	Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1989-1998.....	94
Tablo D.4.	Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1989 - 1998.....	94
Tablo E.1.	Barcelona'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1986-1996.....	95
Tablo E.2.	Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1986-1996.....	95
Tablo E.3.	Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1986-1996.....	95

Tablo E.4.	Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1986-1996..	95
Tablo F.1.	İstanbul'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1980-1990.....	96
Tablo G.1.	Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1980 ve Öncesi.....	97
Tablo G.2.	Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1985.....	98
Tablo G.3.	Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1985.....	99
Tablo G.4.	Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1995.....	100
Tablo G.5.	Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1998.....	101
Tablo G.6.	Hizmet Sektörünü Oluşturan Meslek Grupları.	102

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No:</u>
Şekil 2.1 : Dünya Kentinin İçerdiği Fonksiyonlar.....	10
Şekil 2.2 : Dünya Kentlerinin Ortak Özellikleri.....	23
Şekil 2.3 : Dünya Kentine Olan Akımlar.....	24
Şekil 5.1 : Kentlerin Hizmet Sektörü ile Ait Oldukları Ülkelerin Kişi Başına Düşen GSYİH Değerlerinin Karşılaştırılması.....	73

DÜNYA KENTLERİ VE İSTANBUL'DA HİZMET SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

ÖZET

Teknoloji ve bilgi endüstrisindeki büyük gelişmelere bağlı olarak kent ekonomisinde üretimden hizmet ağırlıklı sektöre geçiş nedeniyle işgücündeki temel değişim, yeni bir kent sistemini ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni sisteme bağlı olarak tüm dünya, fiziki uzaklıklara bağlı kalmaksızın, bütünleşme eğilimi göstermektedir. Böylece globalleşen dünyada sermaye, ortaya çıkan yeni yapının kurallarını benimseyen ve uygulayabilen belirli kentlerde yoğunlaşmaktadır. Dünya çapında ekonomik faaliyetlerin organize edilmesinde önemli rol oynayan bu şehirlere "Dünya Kenti" ya da "Global Kent" adı verilmektedir.

Dünya kentleri; global ekonominin ve aynı zamanda ulusal ekonominin kontrol edildiği, çok uluslu ortaklıkların, yönetim ve kontrol merkezlerinin, uluslararası alanda üretim ve dağıtım örgütleyen faaliyetlerin alansal olarak yoğunlaştığı, ileri üretici hizmetlerde uzmanlaşmanın sağlandığı, bu işlevleri yerine getirebilecek uygun coğrafi konuma sahip, şehir konforunu sağlayan fiziksel ve sosyal altyapının bulunduğu, bu yapıya uygun yaşam tarzının tüm ihtiyaçlarının karşılandığı kentlerdir. Tüm bu ortak özelliklerle birlikte her biri, zaman içinde edindiği tarihi ve kültürel birikimlerine bağlı olarak ortaya çıkan yapısıyla global ekonomide yer almaktadır.

Yapılan çalışmanın amacı; İstanbul'un, coğrafi ve stratejik konumundan, tarih boyunca edindiği birikimlerden, dinamizmi ve yerine getirdiği işlevlerden kaynaklanan yapısına bağlı olarak, sahip olduğu potansiyeller doğrultusunda, diğer dünya kentleri arasındaki durumunu ortaya çıkarmaktır. Belirtilen amaca ulaşmak için dünya kentlerinin büyümesinde en önemli faktörün hizmet sektörü olduğu göz önüne alınmakta, globalleşen metropollerdeki hizmet sektörü analizinin yapılması ve dünya kentleri arasında İstanbul'un yerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın çıkış noktası, dünya kenti olma eğilimi gösteren İstanbul'un, diğer dünya kentlerinden farklı olduğudur ve kent için yapılan çalışmalara bilimsel bir zemin hazırlayabilmek düşüncesidir.

Çalışmada belirlenen amaca ulaşabilmek için izlenen yöntem; çalışma kapsamına alınan örnek kentler ile İstanbul'un karşılaştırılabilmesi için, her bir kent için, dünya kentlerinin ekonomisini oluşturan hizmet sektörü istatistiklerinin incelenmesidir. Kullanılan veriler, diğer kentler için ağırlıklı olarak internet yoluyla elde edilmiştir. İstanbul verileri ise D.İ.E. ve İ.T.O.'ndan alınmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmanın içeriği aşağıdaki gibidir.

Giriş bölümünde, çalışmanın amacı ve bu amaca ulaşmak için izlenen yol, amaca ulaşmadaki problemler ve İstanbul'un dünya kenti olma hedefi hakkındaki tartışmalar, genel olarak bölümlerin içerikleri yer almıştır.

İkinci bölümde, dünya kenti kavramı ve oluşumu anlatılmış, dünya kentinde var olabilecek faaliyetlerin mekana etkisi açıklanmıştır. Dünya kentleri, global ekonominin yönetim ve kontrol merkezleri olarak, ulusal ve uluslararası otoritelerin bulunduğu, başta ileri üretici hizmetler olmak üzere tüm hizmetlerde uzmanlaşmanın yer aldığı, sermaye, mal, bilgi ve insan akımının olduğu alanlardır. Her biri, kendine ait tarihi ve kültürel değerleri ile bugünkü konumuna gelmiştir. Global ekonominin yeni yapısını yöneten kentler, bu yapının gerektirdiği kuralları uygulamada başarılı oldukları oranda, dünya çapında etkinlik kazanmaktadırlar. Bu etkinliğe göre dünya kentleri hiyerarşisi ortaya çıkmıştır. Global sermayenin ana kontrol merkezleri olan kentler, bu hiyerarşinin en üst noktasında yer almaktadırlar. Bu bölüm ile çalışma kapsamına alınan kentlerin durumunu değerlendirebilmek amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde, dünya kenti ekonomisini oluşturan hizmet sektörü ve bu sektörün içeriğinin belirsizliği sonucunda ortaya çıkan farklı sınıflamalar incelenmiş, çalışma amacına uygun bir hizmet sektörü sınıflaması yapılmıştır. 1960'lar ile 1990'lardaki sınıflamalar arasında önemli farklar vardır. Değişen ve gelişen ekonomik yapı ve ilişkiler, global ilişkilerin gelişmesini sağlayan hizmet sektörünün yapısını değiştirmiştir. İncelenen tüm sınıflamalar gözönüne alınarak yapılan öneri sınıflamaya göre hizmetler sektörü dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar: dağıtıcı hizmetler (ulaşım, haberleşme, toptan ve perakende ticaret), üretici hizmetler (finans, sigorta, hukuk, gayrimenkul, iletişim hizmetleri ve çeşitli profesyonel hizmetler), tüketici hizmetler (sağlık, eğitim, otel-motel, yiyecek, eğlence ve rekreasyon, tamir-bakım gibi servisler, ev hizmetleri) ve kar amacı olmayan hizmetlerdir (kamu yönetimi, savunma, vakıf ve dernek hizmetleri). Üretici hizmetler kapsamında yer alan iletişim hizmetlerinin, daha önce yapılan sınıflamalarda yer almadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, uluslararası sermayede liderliği elde edebilmek için tanıtım, bilgi ve haberleşmeye yönelik hizmetlerin, bir kentin dış dünyaya tanıtılmasında çok büyük bir role sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle iletişim hizmetleri, öneri sınıflamaya dahil edilmiştir. Karşılaştırma yapabilmek için örnek dünya kentleri ve İstanbul'un hizmetler sektörü, önerilen hizmet sektörü sınıflamasına göre düzenlenmişlerdir.

Dördüncü bölümde, çalışma kapsamına alınan örnek dünya kentleri olan New York, Londra, Paris, Amsterdam ve Barcelona'nın kentsel gelişimleri ve hizmet sektörü açısından durumları anlatılmış, elde edilen istatistiklere göre hizmetlerin yapısı incelenmiştir. New York ve Londra dünya kenti hiyerarşisinde en üst noktada yer alan kentlerdendir. Tüm global ekonomi bu kentler tarafından kontrol edilir. Paris, politik yapısı ve kültürel alandaki etkinliği ile ülkesinin bir simgesi haline gelmiştir ve dünyada kültürün başkenti olarak tanımlanmaktadır. Amsterdam, uluslararası ekonomik faaliyetlerde etkin bir role sahiptir. Çünkü bulunduğu bölge olan Randstad, küçük ölçekli Hollanda ekonomisinin bu açığını kapatmak rolünü üstlenmiştir ve bu alanda Amsterdam'ın baskın bir etkisi vardır. Barcelona ise daha çok, ülkesi içinde bölgesel bir etkinliğe sahiptir.

Beşinci bölümde, kentsel gelişim sürecinde hizmet sektörünün yapısının anlatıldığı İstanbul'un, dünya kenti olma özellikleri irdelenmiş, Türkiye içindeki durumu açıklanmış, örnek dünya kentleri ile karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin, 1980'lerden itibaren, dünyadaki eğilime uygun bir ekonomik politika izlemeye başlaması, İstanbul için yeni bir dönüm noktası olmuştur. Kent, ülkesi ve bölgesi içinde önemli bir etkinliğe sahiptir. Türkiye'nin GSYİH'sının ve hizmetlerdeki istihdamının beşte birini oluşturmaktadır. Tüm faaliyetler göz önüne alındığında; İstanbul'un büyük bir potansiyelinin olduğu düşünülmektedir ve böylece kent, bir dünya kenti olmak için aday gösterilmektedir. Yapılan çalışmanın çıkış noktası da bu düşüncedir ve bu nedenle, global kentler olarak dünya çapında kabul edilen metropollerle karşılaştırılarak durumunun incelenmesi amaçlanmıştır.

Sonuç bölümünde, tüm bölümlerin bir değerlendirmesi yapılarak çalışmanın amacı doğrultusunda ortaya çıkan durum ele alınmıştır. İncelenen kentlerin hepsinin, Barcelona hariç, hizmetlerin durumu açısından birbirine yakın bir durumda oldukları tespit edilmiştir. Global ekonomideki etkinliklerine göre dünya kenti hiyerarşisinde üst sıralarda yer almaktadırlar. İstanbul, Barcelona hariç, örnek kentlerden çok daha farklı özelliklerdedir. Buna karşılık konumu, birikimi ve yerine getirdiği işlevler açısından kent büyük bir potansiyele sahiptir. Kent, Doğu Avrupa, Balkanlar ve eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin tümü düşünüldüğünde kendi bölgesi içinde bir düğüm noktasıdır. Bu özellikleriyle, bir dünya kenti olmak için aday gösterilmektedir. İstanbul'un dünya kentleri kademelenmesinde ve örgütlenmesinde beklediği yeri alabilmesi için bu koşulu yerine getirecek ekonomik, yönetsel, sosyal, kültürel ve mekansal düzenlemelerin yapılması zorunludur. Tüm belirtilen nedenlerden dolayı, geçmişte bir zamanlar sahip olduğu ve sonra da kaybettiği dünya kenti statüsünü tekrar kazanmayı hak etmektedir.

WORLD CITIES AND SERVICE SECTOR CHARACTERISTICS IN ISTANBUL

SUMMARY

Technological and informational revolution has caused a transformation from manufacturing to a service-based economy in urban system. These changes have affected the condition of labour and a major social transformation has occurred, in this manner, a new urban pattern has emerged. There is a tendency to integration in all world by reason of this existing new system and there is not no longer importance of physical distances. In this globalising world, capital concentrates in some certain cities that have adopted and been able to apply the rules of emerging structure. These cities have a crucial role to organise the worldwide economy and they are called as "World Cities" or "Global Cities".

The world cities are the spatial concentration of the various global control activities; the headquarters of corporations and multinationals, the stock exchanges and the major financial institutions, the data processing and communication centres and the full range of support activities in the shape of the various advanced producer services. They possess extremely rich provision of infrastructure and urban amenities to ensure the urban quality. In company with all these common characteristics, every world city takes part in the global economy with own structure relies on its history and cultural pattern.

The aim of this thesis is analysing the situation of Istanbul in the direction of its potential which proceeds from its geographic and strategic location, accumulation throughout the history, dynamism and implemented functions. The service sector is the most important sector for a growing world city. Thus, it is aimed to analyse the service sector pattern in globalising metropolitans and the position of Istanbul among the world cities. The starting point of this paper is; Istanbul, that has a tendency to be a world city, is different from other world cities and it is thought to prepare a scientific base for next studies with regard to the city.

The following method in the thesis is, to examine the service sector statistics for sample cities and Istanbul to compare with each other. The data for other cities was obtained from their statistics' bureaus by using network. The data for Istanbul was obtained from State Institute of Statistics and Chamber of Commerce of Istanbul. The context of the thesis was explained below.

The introduction explains the aim of the thesis, problems concerning to attain this aim, several discussions for the target of Istanbul in the way of to be a world city and the general structure of parts.

In the second part of the thesis, the concept of world cities and formation of them; their economic, social, physical and political pattern and spatial effect of world city characteristics are explained. As being centres of national and international authorities, there are flow of capital, good, information and people in world cities. The extent of cities' integration with the world economy makes it possible to arrange world cities into a spatial hierarchy. It is aimed to evaluate the sample cities as world cities with this part.

In the third part, service sector, which is a fundamental sector for a world city, and its different classifications that were made in different times are examined. It is observed the change in time. The content of service sector is uncertain, every classification alters in respect to the aim of the study. There are important differences between the classifications in 1960's and 1990's. Changing and growing world economy and relations have changed the service sector pattern. Therefore, it is suggested a service sector classification by taking into consideration other classifications and it is collected in four groups. These are; distributive services (transportation, communication, wholesale trade, retail trade), producer services (finance, insurance, real estate, legal services, the media services, miscellaneous professional services), consumer services (health care, education, hotel/motel services, restaurant/food services, recreation and leisure services, miscellaneous maintenance, personal and domestic services), non-profit services (public administration, defence, social organisations). There is no definition of the media services in the examined classifications. Whereas to take part in the global control; advertisement, information and communication services have crucial role to be formed the image of the city in the international scale. It is included the media services by reason of its importance. Service sector data of sample cities and Istanbul are arranged according to this classification to facilitate the comparison in next parts.

In the fourth part, the sample world cities, New York, London, Paris, Amsterdam and Barcelona, are examined. Their urban growth, the reasons for being called as world cities and their service sector pattern are explained. New York and London are the two cities of three (other one is Tokyo) on the uppermost level of the world city hierarchy. They are key command and control points of the world economy. Paris is symbol of its country with its politic and cultural pattern. It is defined as the capital of culture in the world. Amsterdam where it is in Randstad, is the largest of the Dutch cities as an international centre of trade, finance and producer services. The Randstad has to be internationalised in its economic activities to compensate for the small size of Dutch economy and Amsterdam is the dominant city of this region. Barcelona has a sub-national importance in its country.

In the fifth part, the service sector pattern in urban growth process of Istanbul and its world city characteristics are explained. It is expressed the dominance of the city in Turkey's economy. It is compared with other sample world cities by using the service sector statistics. It was a turning point in Istanbul since Turkey started to apply an economic policy in accordance with the world tendency in 1980's. Istanbul has a very important activity in its country and region. It forms one fifth of Gross Domestic Product and service sector employment of Turkey. When it is considered with its numerous functions, Istanbul has a big potential and thus the city has a chance to be a world city. This observation is the starting point of this thesis. In view of this, it is aimed to analyse the situation of Istanbul among the world cities.

In conclusion part, all parts are evaluated in the way of the aim. World cities are arranged hierarchically, roughly in accord with the economic power they command. The result of the thesis shows that, Istanbul is quite different from sample world cities, except Barcelona, are at the top ranks. It has nevertheless a big potential with its location and numerous functions. In the area of East Europe, the Balkans and Republics of old Soviet Union, Istanbul is a crucial point. It is presented as a candidate city to be a world city with these specialities. Economic, administrative, social and spatial organisations should be made for Istanbul to be in the upper ranks on world cities hierarchy. Istanbul, that had the world city statue at one time and then lost it in the past, deserves to be a world city again with all its characteristics.

1. GİRİŞ

Sona ermek üzere olan yüzyılımızın özellikle ikinci yarısı, metropoliten kentlerin büyük bir değişim ve gelişim sürecine tanık olmuştur ve bu süreç hala devam etmektedir. Bu metropollerde bilgi ve hizmet ağırlıklı bir ekonomi egemendir ve ileri teknoloji sayesinde fiziki uzaklıkların artık hiçbir önemi kalmamıştır. Bu sayede bazı kentler global bir özellik kazanmışlar, dünya çapında etkinliğe sahip olmuşlardır. Bu kentler için "Dünya kenti-World City" ifadesi kullanılmaktadır.

Bu çalışmada; Avrupa'yı Asya'ya bağlayan, çok önemli bir tarihe sahip ve çeşitli kültürlerin bir birikim yeri olan; coğrafik ve politik özellikleri ile ortaya çıkan bugünkü mevcut yapısı, dinamizmi, işlevleri, konumu ile uluslararası olma özelliği taşıyabilen; Türkiye'nin, Avrupa, diğer bölgeler ve Dünya ile bütünleşmesinde çok önemli bir stratejik nokta oluşturan İstanbul'un (Türkiye'de 16. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, 1992; Çubuk, 1993); bir dünya kenti olabilmek için ana sektör olan hizmet sektörü açısından diğer metropollerle karşılaştırılarak durumunun incelenmesi amaçlanmaktadır.

Dünya kentinin anlamı zaman içinde çeşitli şekillerde açıklanmıştır. Bu tanımların çeşitliliği, bir dünya kenti için geçerli olabilecek işlevlerin çokluğundan ve kentlerin kendilerine ait özelliklerinden ileri gelmektedir. Bununla birlikte, yapılan tüm tanımların anafikri, dünya kentlerinin global ekonomi içinde yer aldıkları, çok uluslu faaliyet kollarının bulunduğu alanlar olmalarıdır. Bu nedenle dünya kentleri, "uluslararası yönetim merkezleri" olarak tanımlanırlar (Shachar, 1994). Global ya da bölgesel alanda toplanan kontrol merkezleri, bir dünya kentinin en önemli özelliğidir. Global ekonomiyi ve aynı zamanda ulusal ekonomiyi kontrol eden ikili bir role sahiplerdir (Shachar, 1994). Birbiri ile çok yakından ilgili bu iki ekonominin bulunduğu alanlardır. Bu açıdan bir dünya kenti, uluslararası ortaklıkların, yönetim merkezlerinin, alansal olarak yoğunlaştığı yerler olarak tanımlanırlar. Shachar'a göre diğer bir özellik, ileri üretici hizmetlerin bulunduğu alanlar olmalarıdır. Yönetim ve finans merkezlerini destekleyen çok sayıda ve çeşitli faaliyetler vardır. Bu

faaliyetlerin başlıcaları; finans, sigorta ve hukuk hizmetleri, muhasebe, teknik danışmanlık ve reklamcılıktır. Bu eğilim, ileri üretici hizmetlerin kurulması ve gelişmesini sağlar. Dünya şehrini tanımlayan bir diğer özellik, fiziksel ve sosyal altyapının bulunduğu alanlar olmalarıdır. Çünkü büyük bir altyapı yatırımının yapılması, her açıdan şehir konforunun sağlanması bakımından çok önemlidir (Shachar, 1994). Dünya şehirlerinin bu ana karakteristikleri, globalleşme ve ekonominin yeniden yapılanmasından kaynaklanmaktadır. Küreselleşen ekonomide yer alan metropoller, uluslararası alanda üretim ve dağıtım örgütleyecek bir kapasiteyi ve bu kapasitenin gerektireceği altyapıyı içerirler. Haberleşme, iletişim ve ulaşımda, uluslararası kesişim noktasında bulunurlar. Uluslararası bankacılık, sigorta ve finans hizmetlerinin sunulduğu iş merkezlerinin yer aldığı alanlardır. İş dünyasının tüm ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeyde hizmet sunan konaklama ve dinlenme imkanlarına sahiplerdir. Bu kentler, gelecekteki kentin -biri yetki ve kontrol fonksiyonlarını yerine getiren, diğeri ise bu gruba hizmet eden iki tür işgücünün bulunduğu- tamamen hizmet merkezli kentler olduğunun bilincindedirler (Hanson, 1995). Bu özelliklere bakıldığında bir dünya kenti olabilmek için hizmet sektörünün önemi anlaşılmaktadır.

İstanbul'un, dünya kentleri arasında hizmet sektörü açısından durumunun incelenmesinde bir takım problemler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, gelişmekte olan bir ülkenin şehri olarak İstanbul'un sorunları, gelişmiş ülke metropollerinden çok daha farklıdır. İstanbul, büyük bir dinamizme sahiptir. Mevcut sorunlarına çözüm getirilmesini sağlayacak olan ve aynı zamanda bir dünya kentinin karakteristiklerinden biri olan fiziksel ve sosyal altyapı bakımından oldukça yetersizdir. Bu durum ise amaca ulaşmada bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca, akademik çevrede İstanbul'un dünya kenti olması konusunda pek çok tartışma vardır. "Dünya kenti olmalı mı, olmamalı mıdır?", "Dünya kenti olma yolunda ilerlemekte mi yoksa tam tersi bir durum mu söz konusudur?" soruları, problemin kaynağını oluşturmaktadır.

Keskin ve Diren (1992), dünyadaki ve bölgedeki gelişmelerin ışığında İstanbul'un gelecek için hedefinin, uluslararası metropol düzeyine erişmek olduğunu söylemişlerdir. İstanbul'un, coğrafi avantajları nedeniyle dünya ekonomik sistemi içinde, bölgesel pazarlara ve kaynaklara ulaşmakta küresel sermaye için bir düğüm noktası olduğunu belirtmişler, globalleşme içinde bir kontrol ve koordinasyon

merkezi rolünü üstlenebilmesi için uygun ekonomik ortamın nasıl oluşturulabileceğine dair tartışmalar olduğundan bahsetmişlerdir. Tekeli (1994) de benzer bir yaklaşım sergilemektedir: İstanbul, Türkiye'nin en büyük kenti olmanın yanı sıra, bölgesi içinde tektir, kendisi ile yarışan bir başka kent yoktur. Özellikle son yıllarda uluslararası ilişkilerini geliştirerek belli bir birikime sahip olmuştur. Bu nedenle İstanbul için dünya kenti olma hedefi seçilebilir. Ancak böyle bir hedefin seçilmiş olması, sorunların çözümü için farklı bakış açısı gerektirir. Çünkü dünya kenti olmaya aday bir kentin sorunları, böyle bir hedefi olmayan diğer kentlerden çok daha farklıdır. Kentin sorunlarının ne şekilde çözülmesi gerektiği konusunda birbirinden farklı pekçok görüş vardır (Tekeli, 1994). Problem olarak tanımlanan tartışmalar da buradan kaynaklanmaktadır. Çalışmanın çıkış noktası, bu tartışmalara bilimsel bir zemin hazırlayabilmek düşüncesidir.

Genel durumu itibarı ile kent, sahip olduğu değerlerle gelecekte, dünya şehirleri arasında önemli bir yer alabilir. Bu kapsamda yapılan çalışmadaki temel düşünce, İstanbul'un, dünya kentleri arasında diğerlerinden farklı olduğudur.

Çalışmanın amacı; İstanbul'un, sahip olduğu potansiyeller doğrultusunda, diğer dünya kentleri arasındaki durumunu ortaya çıkarmaktır. Belirtilen amaç doğrultusunda, dünya kentlerinin büyümesinde en önemli faktörün hizmet sektörü olduğu göz önüne alınmakta, globalleşen metropollerdeki hizmet sektörü analizinin yapılması ve dünya kentleri arasında İstanbul'un yerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu açıdan yapılan çalışmanın içeriği aşağıdaki gibidir:

Dünya kenti kavramının açıklandığı **ikinci bölümde**, dünya kentinin tanımı ve ortaya çıkış biçimi anlatılmaktadır. Bu çerçevede, konu üzerinde çalışan kişilerin görüşlerine yer verilmekte ve konunun zaman içindeki gelişimini gösterebilmek için kronolojik bir sıra izlenmektedir. Dünya kenti kavramı açıklandıktan sonra, oluşumu; ekonomik yapı, sosyal yapı, fiziksel yapı ve politik yapı açısından ele alınmakta, global özellik taşıyan kentlerin sahip olabilecekleri genel özellikler açıklanmaktadır. 1980'lerin ortalarında ileri sürülen, dünya kentleri hakkında evrensel bir genelleme olmayan, ancak, bu konuda yapılan çalışmalar için bir başlangıç niteliği taşıyabilecek olan "dünya kenti hipotezi" anlatılmakta ve 1990'ların başlarındaki görüşlere yer verilmektedir. Dünya kenti tanımı ve ortak özellikleri, şemalarla özetlenmektedir.

Bölüm, dünya kentinde var olabilecek faaliyetlerin mekana etkisi ile ilgili değerlendirmelerle sona ermektedir.

Hizmet sektöründeki değişik sınıflamaların ele alındığı **üçüncü bölümde**, bu sektörün içeriğinin belirsizliği açıklanmaktadır. Çünkü şimdiye kadar yapılmış olan sınıflamalar, birbirinin aynı değildir. Bu durum, yapılan çalışmanın amacından kaynaklanmaktadır, farklı amaçlar nedeniyle farklı sınıflamalar ortaya çıkmıştır. Bu bölümde, değişik kişiler tarafından yapılan hizmet sektörü sınıflandırmaları ve konuyu hangi açıdan ele aldıkları anlatılmakta, yaptıkları sınıflamalara ilişkin tablolar ile örnekler verilmekte, anlatım sırasında da yine kronolojik bir sıra izlenmektedir. Böylece hizmet sektörünün zaman içindeki değişimini görmek mümkün olmaktadır. Farklı çalışmalar ile hizmet sektörü anlatılırken; hizmetlerin anlamı, diğer sektörlerden ayırıcı özellikleri, bu sektöre giderek değişen bakış açısı, içeriğinin nasıl geliştiği, metropoliten alanları ne şekilde etkiledikleri açıklanmaktadır. Daha sonra, ele alınan tüm sınıflandırmalar birbiriyle karşılaştırılmakta ve böylece farklılıklar ortaya çıkarılmaktadır. Bu karşılaştırma doğrultusunda, daha sonraki bölümlerde kullanılacak olan öneri bir hizmet sektörü sınıflaması yapılmaktadır. Bu bölümde hizmet sektörünün, global kentler açısından öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır.

Çalışma kapsamına alınan New York, Londra, Paris, Amsterdam ve Barcelona'nın incelendiği **dördüncü bölümde**, bu kentlerin gelişimleri ve hizmet sektörü açısından durumları anlatılmaktadır. Bu kapsamda öncelikle, belirtilen kentlerin hizmet sektörü verilerinin elde edilme biçimi ve kentlerin çalışma kapsamına ne şekilde alındıkları anlatılmaktadır. Daha sonra her bir kentin, dünya kenti olarak söz edilmesine neden olan kentsel gelişimi, sahip olduğu özellikler ile ülkesi içindeki ve dünya üzerindeki konumu ve rolü, ekonomik yapıları açıklanmaktadır. Bir dünya kenti olarak ekonomilerindeki en önemli sektör olan hizmet sektörünün durumu, bir önceki bölümde yapılan öneri sınıflamaya göre hizmet sektörü türlerinin toplam istihdam ve toplam hizmetler içindeki oranları incelenmekte, tablolar ile desteklenmektedir. Bu kentlere ait tüm istatistikler eklerde yer almaktadır. Globalleşen metropollerdeki hizmet sektörü irdelenerek, İstanbul ile karşılaştırma yapabilmek amaçlanmaktadır.

İstanbul'un kentsel gelişim sürecinde hizmet sektörünün yapısının anlatıldığı **beşinci bölümde**, kentin, dünya kenti olma özellikleri incelenmektedir. Bu kapsamda

araştırma yöntemi ve İstanbul'a ait verilerin elde edilme şekli açıklanmaktadır. Bir dünya kenti ekonomisinin, hizmetlerdeki faaliyetlerin yapısına bağlı olması nedeniyle kentin hizmet sektörü açısından geçirdiği süreç anlatılmaktadır. Bu kapsamda bugünkü mevcut yapısının, zaman ve mekandaki konumuyla yakından ilişkili olduğu açıklanmakta, devam etmekte olan değişiminin, dünyadaki eğilime ve izlenen politikalara bağlı olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. D.İ.E.'den elde edilen verilere bağlı olarak 1980-1990 yılları arasında İstanbul'daki sektörlerin artış oranları, hizmetlerin toplam istihdam içindeki payı, hizmet türlerinin dağılımı verilmektedir. İ.T.O.'dan alınan bilgiye göre 1980-1998 yılları arasında hizmet sektöründe yer alan firma sayılarının dağılımı ve sermaye derecelerindeki değişikliklere bakılarak üretici hizmetlerdeki değişim irdelenmektedir. Ayrıca, D.İ.E. 1996 verileri itibariyle GSYİH oranlarına göre Türkiye'nin üç büyük kenti olan İstanbul, Ankara ve İzmir'deki sektörler dağılımı ve ülke içindeki oranları incelenerek İstanbul'un ülke içindeki durumu belirtilmekte, kentsel mekan - hizmet sektörü ilişkisi değerlendirilmektedir. Daha sonra İstanbul, çalışmada ele alınan dünya kentleri ile hizmet sektörü açısından karşılaştırılmakta, bu kapsamda elde edilen istatistiklere göre diğer kentler ile İstanbul'un sergilediği mevcut durum ve eğilim açıklanmaktadır.

Sonuç bölümünde, tüm bölümlerin bir değerlendirmesi yapılarak elde edilen sonuçlar açıklanmakta, dünya kenti özelliklerine göre belirlenen tespitler doğrultusunda İstanbul'un dünya kenti olma potansiyeli ve için hizmet sektörü gelişiminin kent mekanındaki etkileri tartışılmakta ve değerlendirilmektedir.

2. DÜNYA KENTİ KAVRAMI

Modern dünyada tüm faaliyetler şehirlerde meydana gelmekte, buna bağlı olarak şehirler değişmekte ve gelişmektedirler. İş yerlerinde ileri teknolojinin kullanılmaya başlanması ve üretimden hizmet endüstrisine geçiş nedeniyle işgücündeki temel değişim, yeni kent sistemini ortaya çıkarmaktadır. Böylece globalleşen dünyada sermaye, belirli kentlerde yoğunlaşmaktadır. Dünya çapında ekonomik faaliyetlerin organize edilmesinde önemli rol oynayan bu şehirlere "Dünya Kenti" (World City) adı verilmiştir.

Global ekonomideki yapısal değişiklikler, dünya çapındaki kentlerin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Pek çok kentin fiziksel yapısı, çeşitli girişimlerin ve konut bölgelerinin alansal olarak yeniden dağılımına bağlı olarak şekillenmiştir. Değişen ekonomik şartlara uyum sağlamada bazı bölgeler ve kentler, yeni buluşlar ve yatırımlar açısından başarı göstererek, ülkelerden daha esnek olduklarını kanıtlamışlardır. Çok uluslu ortaklıkların yer aldığı ve dünya ekonomisinin kontrolünde büyük ve devamlı artan bir paya sahip olan bu belirli kentler, "global kentler" ya da "dünya kentleri" olarak adlandırılırlar. Bu alanlar, giderek bütünleşen ekonominin yetki ve kontrol noktaları olarak yer almaktadırlar (Global Report on Human Settlements, 1996).

Bu kentlere, ilk olarak 1915'de Patrick Geddes dünya kenti adını vermiştir (Hall, 1966). 1920'lerde Londra, Paris, Viyana ve Berlin gibi büyük şehirleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Dünya kenti teriminin ilk güncel kullanımı ise Peter Hall'ün 'The World Cities'(1966) adlı kitabında olmuştur (Shachar, 1994). Bu kitapta dünya kentinin tanımı yapılmış, gelişim ve problemlerinden, büyük metropoliten bölgelerin gelecekleri için uygulamaları gereken plan sürecinden bahsedilmiştir. Dünya kentleri konusunda araştırmalar yapan bir diğer kişi olan John Friedmann, yaptığı çalışmalarla, zaman içinde dünya kentlerinin değişiminden söz etmiştir. Aralıklı olarak yapılan bu değerlendirmeler, gelişimi görmek açısından yararlı olmaktadır. Ayrıca makaleleri, bu konuda çalışma yapan diğer kişiler tarafından da referans

olarak gösterilmektedir (Friedmann and Wollf, 1982; Friedmann, 1986; Friedmann, 1993).

Bu bölümde, dünya kentinin tanımı ve oluşumu, bu kapsamda ekonomik, sosyal, fiziksel ve politik yapısı açıklanmaktadır. Dünya kentlerine dair ortak özelliklerin ileri sürüldüğü "dünya kenti hipotezi" anlatılmakta ve anlatılanlar şemalarla ifade edilmektedir. Bir dünya kentinde var olabilecek faaliyetlerin mekandaki etkisi belirtilmektedir.

2.1. DÜNYA KENTİ TANIMI

Dünya kentleri, politik gücün olduğu merkezlerdir. Ulusal ve uluslararası otoritelerin bulunduğu alanlardır. Ticaret birlikleri, çeşitli ekonomik federasyonlar, başlıca endüstrilerin yönetim merkezleri yer alır. İthalat ve ihracatın yapıldığı büyük limanlar, gelişmiş karayolu ve demiryolu sistemleri, uluslararası havaalanları vardır. Ülkenin finans ve bankacılık faaliyetlerinin yönetim merkezleridir. Merkez bankaları, ticaret bankalarının yönetim birimleri, büyük sigorta acenteleri bulunur (Hall, 1966).

Global kentler olarak da adlandırılan bu kentlerde tam donanımlı hastahaneler, tıbbi araştırma merkezleri yer alır. Tanınmış üniversiteler, bilimsel araştırmalar yapan ve yeni teknolojileri öğreten enstitüler, güzel sanat akademileri olduğu için öğrenciler ve öğretim üyeleri tarafından tercih edilirler. Zengin ulusal kütüphaneler ve müzeler de vardır. Bu kentlerde kitap, gazete ve periyodik dergilerin yayıncıları, gazeteciler, yazarlar ve köşe yazarları bulunmaktadır. Büyük ulusal radyo ve televizyonların merkezleri olmuşlardır. Tüm bunlar dünya kentlerini, bilginin toplandığı ve yayıldığı yerler haline getirmiştir (Hall, 1966).

Dünya kentleri sadece yoğun nüfusun toplandığı alanlar değildir, aynı zamanda bu nüfusun önemli bir kısmını zenginler oluşturmaktadır. Bu nedenle lüks mağazaları, büyük alışveriş merkezleri ile her türlü talebe cevap verirler. Dünya kentlerindeki diğer bir temel faaliyet alanı, kültür ve eğlence endüstrisidir. Opera binaları, tiyatrolar, konser salonları, lüks restoranlar, sinemalar, gece klüpleri, çeşitli damak zevklerine hitap eden yeme-içme yerleri bulunmaktadır. Bunlar, zaman içinde değişen eğlence anlayışına göre kendilerini yenilerler. Dünya kentleri için

değişmeyen tek özellik, her zaman sürececek olan ekonomik güçleridir. Gelişmiş ülkelerin ekonomileri daha karmaşıktır. Çeşitli endüstriler ve ticaret; yeteneğe, tasarıma, moda, satın alacak olan kişilerin özel ihtiyaçlarına bağlıdır. Yeni mallar üretildikçe, giderek daha fazla insan tasarım, finans ve üretim planlamada, ürünlerin etkilerinin ülke ve dünya çapına yayılarak satılmaları gibi alanlarda çalışmaya başlar. Ortaya çıkan bu eğilim, dünya kentlerinde beyaz yakalı mesleklerin daha hızlı gelişmesine neden olur. Dünya kentlerinin tüm bu genel karakteristik özellikleri, ilk olarak Hall (1966) tarafından belirlenmiştir.

Castells (1989) ise global kentler açısından kapitalin önemi üzerinde durmuştur. Paranın her zaman için dünya genelinde bir hareketliliği olduğunu, ancak, özellikle 1980'lerden itibaren global ölçekte kişisel birikimlerin, günlük işlemlerde etkili olduğunu söylemiştir. Global sistem içinde kapitalin hareketliliği bazı şartlara bağlıdır. Bunlar; finansal pazarların ve kuruluşların yeniden yapılanmaları, kesinlikle olması gereken altyapının varlığı, para akışında bilgilenme ve karar verme sürecinde rol oynayan organizasyonların oluşumudur. Böylece ortaya çıkan temel değişim, sosyal ve ekonomik açıdan kentlerin yapısını etkilemiştir. Bu yeni oluşum ile yeniden yapılanan kentler, 'global kentler' ya da 'dünya kentleri' olarak tanımlanmışlardır.

Friedmann'a (1993) göre ise üretim ve pazar gibi birbirine bağlı sistemlerden oluşan global ekonomi, 1970'lerde ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak aynı yıllarda 'işgücünün uluslararası alanda yeniden dağılımı' konusunda pek çok tartışma olduğunu, böylece bu konuda araştırma yapma sürecinin başladığını, kentleşme çalışmaları açısından bu teorik gelişmelerin öneminin 1980'lere kadar fark edilmediğini söylemiştir. 1980'lerde teorik anlamda önemli keşifler yapılmıştır. Friedmann, dünya kenti hipotezini formüle etmiştir. 1990'lara gelindiğinde bu kentlerin özellikleri, gelişen ve değişen şartlara göre tekrar ele alınmıştır.

Friedmann ve Wolff (1982), dünya kentlerindeki ekonomik, sosyal ve alansal şehirleşme sürecinin karakterinin, onların dünya ekonomisi ile bütünleşme biçimine bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Dünyadaki ekonomik sistem açısından şehirlerin incelenmesi, geleceğe yönelik kararlar almak açısından büyük önem taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ortaya çıkan süreçte, özel sermaye üzerindeki ulusal sınırlamalar ortadan kalkmış ve böylece global üretim ve pazar alanında

girişimde bulunma imkanı doğmuştur. Biribiri ile yarışan uluslararası kuruluşlar, dünyanın ekonomik haritasının oluşmasını sağlamaktadırlar. Bu kuruluşların sistemle bütünleşmeleri ile şehirler etkilerine göre hiyerarşik olarak sıralanırlar. Bu hiyerarşinin en üst noktasında, belirli sayıdaki şehirler yer alır ve bunlar dünya şehirleri olarak adlandırılırlar. Karar alma ve finans açısından birbirine sıkı sıkıya bağlı olan bu şehirler, üretim ve pazar alanının kontrolünü ellerinde tutarak dünya çapında bir sistem oluştururlar. Bunlara örnek olarak Londra, Paris, Frankfurt, Amsterdam, New York, Tokyo, Singapur verilebilir. Bu şehirlerin karakterini belirleyen nüfus büyüklükleri değildir. Dünya şehiri olmaları daha çok, ekonomik ve politik rollerinin ortaya çıkardığı sonuçlarla ilgilidir. Temel sorun, sözü edilen şehirsal alanların global sistem ile ne şekilde bütünleştikleridir. Friedmann ve Wolff (1982), bu durumu iki açıdan ele almıştır:

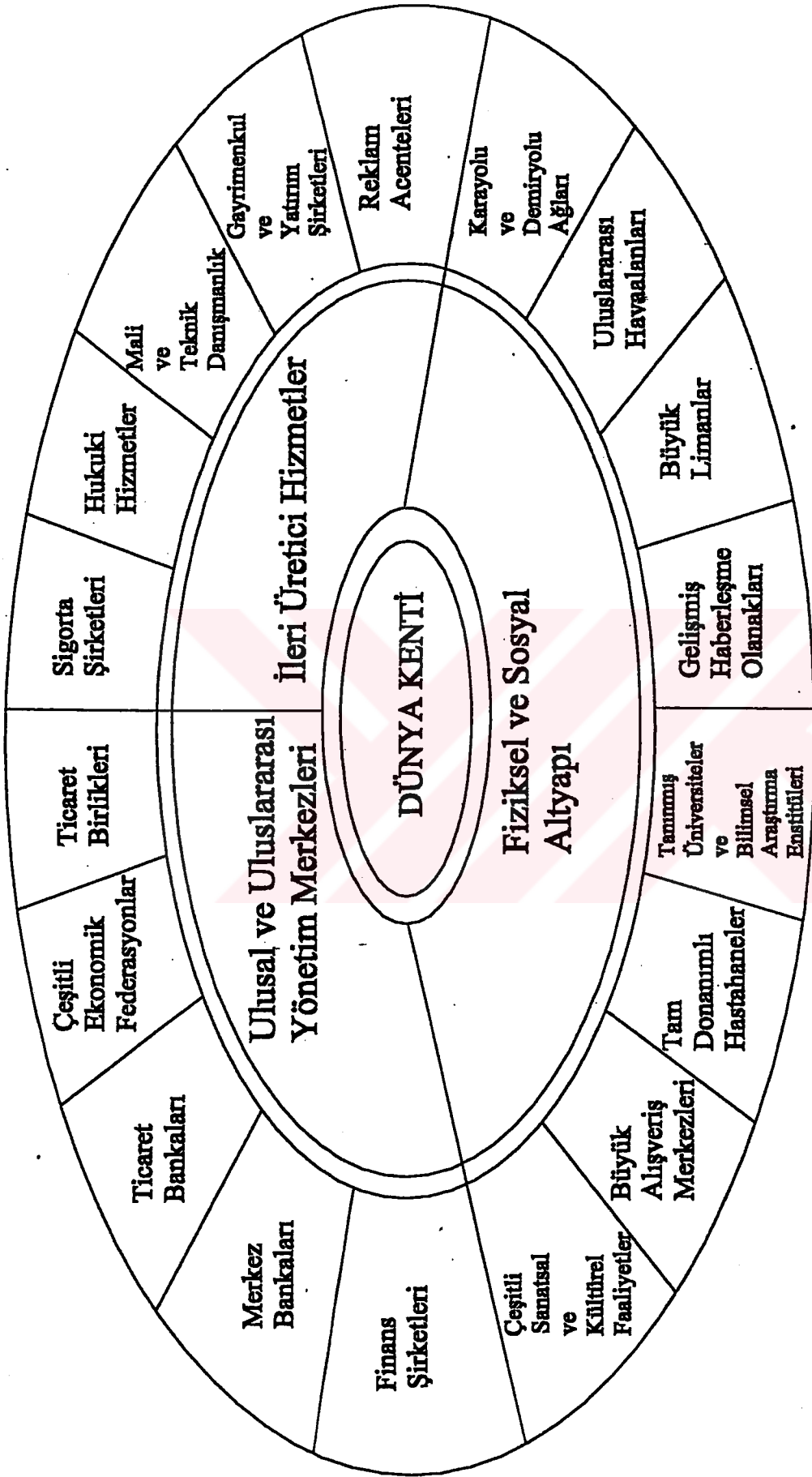
- Şehirin bütünleşme gücü ve biçimi:

Uluslararası kuruluşların yönetim merkezlerine ne ölçüde hizmet ettikleri, sermaye yatırımı için güvenli bir yer olma derecesi ve dünya pazarı için mal üretimi bakımından önemi, bu faktörlere bağlı olarak ideal bir merkez olması açısından üstlendiği rol ya da dünya pazarı ile ilişkileri, kentin global sistem ile bütünleşme gücünü ve şeklini gösterir.

- Şehirin sermaye açısından alansal etkinliği:

Kentin finans ve/veya pazar kontrolü açısından global bir eğilime sahip olması, ya da global değil ama çok uluslu kuruluşların bulunduğu bölgelerden biri olarak yer alması, veya dünya sistemi ile ilişkili ulusal bir ekonomiye sahip olması gibi özellikler, şehrin global sistemde alansal etkinliği açısından önemlidir.

Friedmann ve Wolff'e (1982) göre dünya sistemi ile bütünleşme kriteri, dinamik ve tarihi açıdan incelenmelidir. Çünkü içinde bulunduğumuz dünya ekonomisi, tarihsel bir olaydır ve tüm gelişim düşünüldüğünde şu sonuca varılır: dünya sisteminin bütünleşme biçimi, dünya kentlerinin ekonomik, sosyal, alansal, politik yapısını ve şehirleşme süreçlerini etkileyecektir. Şehirlerin üstlendikleri roller sabit değildir. Fonksiyonlar değişir, ilişkiler değişir, alansal etkinlik değişir. Dünya kentleri kontrol ve denetimin olduğu alanlardır. Bu faaliyetler şehrin ana merkezi ile banka ve finans merkezlerinin, yönetim merkezlerinin bulundukları diğer alt merkezlerde yer alırlar.

Şekil 2.1 Dünya Kentinin İçerdiği Fonksiyonlar
Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

Bu faaliyetler olmaksızın global sistem ile bütünleşen bir dünya şehiri düşünülemez. Dünya kentlerinin ikili bir rol oynaması beklenir. Bunlardan biri, sermaye açısından dünya çapında güvenilirliğe sahip olması ve diğeri, ulusal ekonomiye hizmet etmesidir. Dünya şehirleri bu iki rolün birleştiği noktada yer alırlar.

Bir dünya kentinin içerdiği fonksiyonlar, yerine getirdiği işlevler Şekil 2.1 ile özetlenmektedir. Şekilde de görüldüğü gibi, dünya kentinde yer alan tüm faaliyetler üç ana grupta toplanabilir: uluslararası yönetim merkezleri, ileri üretici hizmetler, fiziksel ve sosyal altyapı. Bu gruplardan her birinin içerdiği fonksiyonlar, dış halkadaki gibi ifade edilebilir.

Dünya ekonomisinin yaşadığı süreci, bu sürecin belirli kentler üzerindeki etkisini ve bu kentlerin yeni ekonomik duruma göre her alanda yeniden yapılanma şekillerini incelemenin, ortaya çıkan sonuçlar hakkında bilgi sahibi olmanın, dünya kentlerinin yapısını anlamada etkili olacağı düşünülmektedir. Bu açıdan, dünya kenti kavramının açıklanmasından sonra, aşağıda, Friedmann ve Wollf'ün (1982) ele aldığı dünya kenti oluşumu özetlenmektedir.

2.2. DÜNYA KENTLERİNİN OLUŞUMU

"Dünya kenti bir geçiş dönemindedir. Belki de bu durum hep devam edecektir. Denge, büyük kentler için söz konusu değildir. Bu yapısal istikrarsızlık çeşitli şekillerde kendini gösterir: iş kollarındaki değişiklikler, belirli sınıfların belirli alanlarda kutuplaşmaları, fiziksel büyüme, eski dokunun bozulması, politik karışıklıklar gibi. Bunların hepsi, dünya şehirlerinin özelliklerinin, yaşam kalitesini ne şekilde etkilediğini göstermektedir" (Friedmann and Wollf, 1982).

Friedmann ve Wollf (1982), dünya kentlerinin, global ekonominin kontrol merkezleri olduklarını, statülerinin geliştiğini ve belirli şehirlerin belirli roller üstlendiklerini belirtmektedirler. Bu kentler, sermayenin toplandığı lüks ve gösterişli şehirlerdir. Bu gösteriş, sahip olduğu zenginliğin üzerine kurulduğu yoksulluğu gizlemektedir. Bu zıtlık sadece alansal değildir, fonksiyonel bir ilişki de vardır: zengin ve yoksul birbirini tamamlamaktadır. Bu durum, yeni ortaya çıkmış bir durum değildir, fakat sahip olduğu özellikler yenilenmektedir. Zaman içinde meydana gelen değişiklikler, bazı şehirselleşmiş bölgelerin dünya kenti statüsünü kazanmak için çabalamasına neden

olmaktadır. Sözü edilen özellikler bir hedef değil, sadece eğilimlerdir. Belirli şehirler belirli özellikler göstereceklerdir. Bunları, aynı sistemde yer alan diğer şehirlerden ayıran kesin bir sınır yoktur.

Dünya ekonomisi her yer için geçerlidir. Fakat dünya kenti yaklaşımı, yapılacak çalışmalar için bir hareket noktasıdır. Bu kapsamda dünya kentlerinin mevcut, ekonomik, sosyal, fiziksel durumlarını ve yeniden yapılanmalarını, sahip oldukları politik karmaşıklıkları, eğilimlerini incelemek, yapılarını anlamak açısından yararlı olacaktır.

2.2.1. Ekonomik Yapı

Dünya şehirleri, iş kollarının yapısındaki ve nüfusun sosyal yapısındaki değişimin başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Friedmann ve Wollf (1982), dünya kentlerinin ekonomisini oluşturan iş kollarını gruplar halinde tanımlamışlardır. Kentlerin ekonomilerindeki dinamizmin, ileri iş hizmetlerinin verildiği başlıca meslek grubunun gelişimini sağladığını belirtmektedirler. Bu grupta çok sayıda profesyonel ve onlara yardımcı olan personel çalışır. Dünya kentinin temel ekonomik faaliyetlerini tanımlayan bu iş kolları şunlardır: yönetim, bankacılık ve finans, hukuk hizmetleri, mali müşavirlik, teknik danışmanlık, medya, telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojileri, uluslararası taşımacılık, araştırma ve geliştirme hizmetleri.

İkinci grup işkolları, birinciye hizmet eden grup olarak tanımlanabilir. Bunlar da hızlı gelişim sürecindedirler. Bu grupta profesyonel sınıfın oranı daha azdır. Bu meslekler şöyledir: inşaat ve gayrimenkul hizmetleri, otel hizmetleri, restoranlar, lüks alışveriş merkezleri, eğlence, özel koruma ve ev hizmetleri. Birinci grupta karşılaştırıldığında birbirinden çok farklı meslek kollarının bir arada olduğu görülür. Bu gruptaki çoğu iş, sosyal güvenliğin az olduğu ev ile ilgili hizmetler hariç, uzun sürelidir.

Üçüncü grup, uluslararası turizmin içine aldığı iş kollarıdır. Bunlar bir önceki grubun bir kısmı ile aynı dalları içerir: oteller, restoranlar, lüks alışveriş merkezleri, eğlence yerleri gibi. Bu alanlar dünya ekonomisinin gerektirdiği şekilde yapılanırlar.

Friedmann ve Wollf (1982), bu üç grubu 'üretici işler' adı altında toplamışlardır. Bazı endüstriler, uzmanlaşma gerektiren hizmetlere ihtiyaç duyan yerel pazarlarla çalışırlar. Bazı sektörler de, ortalama ücret miktarının düşmesini sağlayan çok sayıda

ucuz işgücü olduğu için bir dünya şehrini tercih ederler. Gelecekte, dünya kentindeki üretici hizmetlerin nasıl olacağı çok belli değildir. Pek çok meslekte otomasyon ve robot kullanımı giderek artmaktadır. Yazarlara göre bu yeni teknolojiler, bir diğer grubu oluştururlar. Yeni teknolojiler sayesinde fabrikalar, bir yandan üretim yapıp büyük kazançlar sağlarlar ve belki de kâr oranlarını yükseltirler. Diğer yandan da çalıştırdıkları insan sayısı giderek azalmaktadır. Bu nedenle bu işkollarının toplam işgücündeki oranı azalma eğilimi göstermektedir.

Beşinci grup olarak, hükümet hizmetleri sayılabilir. Friedmann ve Wollfe (1982) göre bu hizmetler, büyük bir tüketimin olduğu dünya kentinin yenilenmesini ve bakımını sağlarlar. Başlıcaları; kent arazi kullanımının ve büyümenin planlanması, halkın kalacak yer, temel altyapı ve ulaşım hizmetleri gibi ihtiyaçlarının karşılanması, kamu düzeninin sağlanması, eğitim, sağlık, iş olanaklarının yaratılması, yoksulların bakımı gibi hizmetlerin temin edilmesi, kent parklarının düzenlenmesidir. Özellikleri ve ölçeği nedeniyle her bir dünya kentinin tek olması, onları, ülkelerinin ulusal bir temsilcisi haline getirmiştir. Bu nedenle hükümet, dünya şehri özelliği taşıyan kente, diğerlerinden daha fazla önem verir.

Altıncı grubu oluşturan meslek kolları, resmi olmayan, seyyar ya da sokak ekonomisini oluşturan meslekler olarak karşımıza çıkarlar (Friedmann and Wollf, 1982). Bunlar, insanların günlük olarak, belli saatlere bağlı kalmadan çalıştıkları seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, zanaatkarlık gibi mesleklerdir. Buna benzer çoğu işin çok az gideri vardır ya da hiç yoktur, sadece işe başlamak için küçük bir sermaye gereklidir. Elde edilen kazanç belirsizdir. Hizmet ettikleri kişiler için hiçbir güven teşkil etmezler. Yazarlar, kente yeni gelenlerin ilk iş olarak, bu resmi olmayan sektörde çalıştıklarını ve çoğunun da bu sektörde kaldığını belirtmişlerdir. Çünkü kentte yaşamlarını sürdürebilmek için tek yol budur. Şehir ekonomisi içinde resmi olmayan bu iş kollarının çok payı olmamasına rağmen devlet, bu sektöre karşı hoşgörülü davranma eğilimindedir. Kayıt dışı olan bu sektör, diğer şehirlerde ve kırsal kesimde yaşayan insanların, dünya kentinin avantajlarından yararlanmak isteyerek buraya göç etmeleri ile ortaya çıkar. Göç edenlerin bir kısmı, bu sektörün yanısıra yasadışı işlere de karışabilirler. Bunlar, büyük bir kenti tehlikeli bir şehire dönüştüren hırsızlık, yankesicilik, dolandırıcılık, fuhuş, uyuşturucu satıcılığı gibi işlerdir (Friedmann and Wollf, 1982).

2.2.2. Sosyal Yapı

"Bir dünya kentinin oluşumundaki temel gerçek, sosyal sınıflarındaki kutuplaşmadır. Elit tabaka olarak adlandırılan profesyonel hizmetlerde görev alanlar, baskın sınıfı oluştururlar. Şehir, onların yaşam tarzına ve ihtiyaçlarına göre düzenlenir. Kent yaşamındaki önemleri nedeniyle en iyi hizmetin sunulmak istendiği sınıftırlar. Bu sınıfın tamamen zıttı olan ve alt sınıf olarak adlandırılan bir grup bulunmaktadır. Bu kişiler çoğunlukla sistemin kurbanları olarak umutla gelmiş ama başarısızlığa uğramış olan ve iş bulmak için çabalayan kişilerden oluşur. Genellikle, egemen olan sınıfın kişisel hizmetlerini yerine getirirler" (Friedmann and Wollf, 1982).

Yazarlar, bu alt sınıfın tamamının olmasa bile büyük bir kısmının, egemen sınıftan farklı bir etnik kökenden geldiklerini açıklamaktadırlar. Farklı bir ırktırlar ya da farklı bir lehçe veya dilde konuşurlar. Göç eden bu işçiler, yaşayış tarzları ile birçok dünya kentine 'üçüncü dünya kenti' görünümü verirler: New York'taki Porto Rico ve Haiti'liler, Londra'daki Jamaikalılar, Paris'teki Cezayirliler, Singapur'daki Malezyalılar gibi.

Friedmann ve Wollf (1982), alt sınıfa hizmet eden ve onların kendi koşullarına uyan bir şehrin de olduğunu belirtmektedirler. Bu şehiri oluşturan alanlar, fiziksel olarak egemen sınıftan ayrılır ve çoğu kez onlardan daha büyük bir alan kaplarlar. Temelde tek bir kent olan ama özellikleri bakımından birbirinden ayrılan bu iki şehir de aynı şiddetin tehditi altında yaşar. Yüksek sınıf özel güvenlik güçleri tarafından korunurken, düşük sınıf bir yandan kendisinin neden olduğu şiddet, diğer yandan polis baskısı altında yaşar. Tipik dünya kenti, hem suç oranının hem de güvenliği sağlamak için yapılan harcamaların yüksek olduğu alanlardır.

"Etnik köken ve ırksal düşmanlık, işçi sınıfının kendi içindedir. Zorlu piyasa koşulları altında yabancı işçilere olan talep giderek artar" (Friedmann and Wollf, 1982). Çünkü, yaşam şartlarını belirli bir sınırdan tutmaya çalışan ülkenin kendi işçilerinden daha düşük ücretlerle çalışırlar. Yazarların belirttiği gibi farklı etnik kökenden olan bu kişiler, sokak çetelerini oluştururlar ve birbirleriyle de mücadele ederler. Bu durum özellikle Amerika'da şiddetin başlıca göstergesidir. Irksal farklılık, şiddetteki genel artışın sadece bir yüzüdür. Terörizm, adam kaçırma, sokak gösterileri ve kargaşa yaratma, meydana gelen diğer olaylardır. Dünya şehrinde

yaşayanlar, medya aracılığı ile şiddetten daha fazla etkilenirler. Sonuçta şiddet, bir dünya kentinde her zaman vardır.

2.2.3. Fiziksel Yapı

Friedmann ve Wolff (1982), dünya kentinin fiziksel yapısını da açıklamışlardır. Bu yapı şu şekilde özetlenebilir:

- Nüfus: Yüzyılın sonuna yaklaşırken, tipik bir dünya kenti, on milyon nüfusa sahiptir. Bu nüfus büyüklüğünün nedeni, sosyal yapıda sözü edilen her iki tabakanın da meydana getirdiği iç ve dış göçtür. Bununla birlikte, nüfus bakımından istisnai durum gösteren kentler de vardır: Amsterdam gibi.

Bugünün şartları ile orta büyüklükte bir ülke ile rekabet eden bir nüfus, tabii ki geleneksel kalıplar içinde düşünülemez. Artık kentleşmiş bir bölgedir. Bu alanın kuşkusuzdur ki ekonomik bir anlamı vardır. Kentsel alan, çoğu zaman nüfus artış oranından çok daha hızlı bir şekilde genişlemektedir. Fakat bu büyüme fonksiyonel, sosyal ya da ekonomik kriterlere aldırılmaksızın dengesiz bir şekilde olmaktadır.

- Çevresel Özellikler: Faaliyetlerin yoğun olduğu ve refahın bulunduğu bir yer olan dünya kenti, ölçeği itibarı ile sahip olduğu doğal kaynakları tehdit eder. Oysa varlığını devam ettirebilmesi, bu kaynaklara bağlıdır. Nüfus artıkça katlanan bir şekilde artan su ve enerji ihtiyacını karşılayabilmek için kent, uzaklardaki kaynaklara ulaşmak zorunda kalır. Bu kaynaklar bazen yüzlerce kilometre uzakta olabilir, dağları ve çölleri, hatta ulusal sınırları geçmek gerekebilir. Böyle olduğunda da kaçınılmaz bir sonuç olarak çıkar çatışmaları meydana gelir.

Aynı zamanda, nüfus bütünü ile düşünüldüğünde dünya kenti, atık yönetimi gibi çok büyük bir sorunla karşı karşıya kalır. İnsan sağlığı için tehlike oluşturan düzeydeki kirlilik, devamlı büyüyen bir tehdit haline gelir. Hava alanları ve katı atık yok etme alanlarının çevresi, havzalar, tarım alanları, kentsel rekreasyon alanları gibi büyük alanlar, düşük yoğunluklu alanlar olarak ayrılırlar.

- Ulaşım ve Teknoloji: Çok çeşitli ve karmaşık faaliyetler birbirlerine hızlı ulaşım araçları ile bağlanmalıdır. Dış dünya ile uluslararası ulaşım terminalleri ve telekomünikasyon hizmetleri vasıtasıyla bağlantı sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra, kentin konut ve endüstri bölgelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak temel altyapı

kurulmalıdır. On ya da yirmi milyon nüfusun birkaç yüz kilometre karelik alanda bulunduğu bir ölçekte, bir dünya kentinin temel ihtiyaçları ancak yüksek teknoloji sayesinde karşılanabilir. Fakat yüksek teknoloji, kentin daha fazla zarar görmesine neden olabilir. Çünkü uygulanan her karmaşık yöntem, istenenin tam aksi yönünde etki verebilir. Böyle bir durumda, hizmetlerin kalitesi bozulsan bile, fiyatların yüksek olma ihtimali söz konusu olacaktır.

- Yaşama Alanları: Dünya kenti kendi içinde alansal olarak bölünmektedir. Bu alanlardan biri, yüksek sınıfın yaşadığı kısımdır ve kentleşmiş alan olarak adlandırılacaklardır. Diğer, sayı olarak azınlıkta olmayan ancak, kentin ekonomisindeki etkileri nedeniyle bu şekilde adlandırılan azınlıkların yaşadığı alanlardır.

Kentleşmiş alanlar, kentin ekonomisini yöneten kişilere hizmet ederler. Çelik ve cam konstrüksiyonlu yüksek binaları, siteler, büyük alışveriş merkezleri ile bu alanlar, paranın gücünün parlak bir göstergesidirler. Bu binaların içleri geniş, zarif ve şıktır. Gözden uzak mekanları ile elit tabakanın konut ihtiyacını karşılarlar.

Azınlıkların yaşadığı kalabalık alanlar, ırksal ve etnik yerleşim bölgelerine ayrılmıştır. Bazı bölgeler gecekondu alanlarından oluşur. Hiçbirinde yeterli kamu hizmeti yoktur: çöpler toplanmaz, çevre bakımsızdır, ancak bir olay olduğunda polis ekipleri görünür. Azınlık nüfusa pek çok yerde, sadece çalışma saatleri içinde kendi bölgelerinden çıkma izni verilir. Şehrin esas sahiplerinin bulunduğu alanlarda akşam saatlerinde görülmeleri, biraz paniğe yol açar. Bu durum, hemen hemen tüm dünya kentleri için geçerlidir. Azınlıklar konusunda izlenen politika şöyledir: kendi konut alanları, yine kendilerine aittir. Bu şekilde izole olurlarsa, zarar verebilecekleri kişiler, yine kendileri olacaktır.

2.2.4. Politik Yapı

"Her yeniden yapılanma, karmaşıklık ve uyuşmazlığı da beraberinde getirir. Kamu alanında bir anlaşmazlık ya da karmaşıklık yaşandığında, maliyet ve fayda ilişkileri söz konusu olur ve ortaya çıkan durumdan kimin avantaj sağlayacağı düşünülür. Dünya kentine bakıldığında, politik anlaşmazlıkların çok boyutlu olduğu görülür. Çünkü kent, sorunların merkezindedir, pek çok gücün bir araya geldiği yerdir. Sermayenin kendi içinde büyümesiyle ortaya çıkan tutarsızlıklar, aynı oranda dünya

kentini de etkiler. Bu etkiyi azaltacak karşı güçler olmadığında sistemin dengesi bozulur ve yerel karmaşa belki de dünya çapında ani bir krize yol açabilir." Friedmann ve Wollf (1982) tarafından belirtilen bu politik yapı aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Yaşama Alanları ve Ekonomik Alan: Dünya kentlerinin ortaya çıkmasıyla insanların yaşam alanları ve ekonomik alan arasında bir bölünmenin olduğu değişim sürecine girilir. Ekonomik alan, sermayeye hizmet eder, kâr amaçlıdır ve kişiseldir. Yaşam alanları ise insanların var olduğu, yaşamlarını sergiledikleri alanlardır. Dolayısıyla onlar için en önemli alandırlar. Fakat ekonomik alanda baskın rolü üstlenenler için yaşam alanının hiçbir önemi yoktur, hatta bir engel teşkil eder. Ancak böyle bir alanın varlığı ne reddedilebilir ne de ortadan kaldırılabilir. Çünkü her ekonomik alan, var olan bir yaşam alanı üzerine kurulmak zorundadır, onsuz bir ekonomik girişim düşünülemez. Diğer yandan, her biri kendi yaşama alanının sahibi olan insanlar, fiziksel olarak yaşamlarını sürdürebilmek için ekonomik alana ihtiyaç duyarlar.

- Ülkenin Diğer Kentleriyle İlişkiler: Dünya kenti özelliği taşıyan şehir ile ülkenin diğer kentleri arasında, politik nedenlerden dolayı mücadele vardır. İkinci derecede önemli olan bu alanlarda da yaşam, dünya kentinin ihtiyaçları nedeniyle giderek değişir.

- Halkın Tepkisi: Yaşam kalitelerini korumak ve yükseltmek isteyen vatandaşlar, çeşitli kampanyalar başlatırlar. Bu mücadeleler çevre, nükleer güç, kimsesiz çocukların bakımı, özürlülerin kamu olanaklarından yararlanmaları vb. konulardadır. Tüm bu kampanya ve çabalar, dünya kentlerinin özel yapısından kaynaklanır ve bunları yok etmek imkansızdır. Bunlar dışında yoksul insanlar da daha iyi sosyal koşullara sahip olabilmek için büyük mücadele verirler; yönetime katılmak, haklarını aramak, çalışma koşullarını değiştirebilmek, sağlıklı yaşamak, çocuklarının ve kendilerinin eğitimini sağlamak, daha yüksek gelir elde etmek gibi amaçlarına ulaşmak için büyük çaba gösterirler.

Tüm bunlar, ekonomik alan ve yaşam alanlarındaki karmaşıklıktan kaynaklanan yeniden yapılanma sürecidir. Bir sınıf diğerine karşı, çalışan sınıf sermayeye karşı, vatandaşlar devlete karşı... Tüm bu birbirini izleyen dalgalanmalar şeklinde ortaya

ıkan karışıklıkların olduğu dünya şehiri karşısında devlet, bütün sistem içinde bir diğeri oyuncu olarak kendi çıkarını korumaya çalışır.

- Yerel Yönetim: Bu karmaşa içinde yerel yönetim, başlıca kaybeden durumundadır. Küçük, finansal güçten soyutlanmış, dünya ekonomisinden uzak yapısı ile nüfusunun ihtiyaç duyduğu minimum hizmetleri karşılamaya çalışır. Büyük kararları, bağılı olduğu daha yüksek birimlere bırakır. Karar alma konusunda başka bir yol daha vardır: devlet tarafından oluşturulan sözde-bağımsız otoriteler olarak, global sistemin altyapısının kurulmasını sağlayan limanlar, havaalanları, transit geçiş, haberleşme, su ve enerji temini gibi donatılara yönelik kararlar alırlar.

Dünya kentlerinin oluşum süreci ile ilgili olarak belirtilen bütün bu özelliklerin, dünya kentlerinin tümünde bulunması beklenemez. Tarihi yapı ve kültür, kentin yeniden yapılanmasında çok önemlidir. Dünya ekonomisi ile direkt olarak ilgili olan yeniden yapılanma, kentlerin değişim sürecini anlamayı gerektirir. Bu nedenle aşağıda Friedmann tarafından geliştirilmiş olan "dünya kenti hipotezi" açıklanmaktadır.

2.3. "DÜNYA KENTİ HİPOTEZİ" VE AMACI

Friedmann'ın (1986) ileri sürdüğü "Dünya Kenti Hipotezi", bir teori ya da şehirler hakkında yapılan evrensel bir genelleme değildir, sadece araştırma yapmak için bir başlangıç noktasıdır. Global sermayenin bulunduğu alanlar olan bu kentler arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Friedmann'a göre dünya kenti hipotezi, işgücünün uluslararası dağılımının alansal organizasyonu ile ilgilidir. Hipotez, global düşünce yapısı ile ulusal kararlar arasındaki zıt ilişkilerden söz eder. Dünya ekonomisini oluşturan global kentlerde neler olduğunu, politik karmaşanın ne şekilde ortaya çıktığını anlamaya yardımcı olacaktır. Bu karmaşıklığın sonuçlarını tam olarak kestirebilmek mümkün değildir. Ancak yine de, global sistem içinde yer alan ilişkilerin ortak eğilimi hakkında bilgi verecektir. Bu açıdan dünya kentlerinin yapısıyla ilgili olarak yedi tez açıklanmaktadır:

1. Bir kentin dünya ekonomisi ile bütünleşebilme biçimi ve derecesi, kentin yeni iş kollarına göre fonksiyonlara ayrılması, o kentte meydana gelecek yapısal değişikliklerin belirleyicisi olacaktır.

Buradaki anahtar kelimeler incelenecek olursa şu sonuçlar çıkar:

- a. Kent: Ekonomik bir anlamı vardır. Burada kent, bulunduğu yerde ya da metropoliten bir bölge içinde, ekonomik ve sosyal sistemle bütünleşen bir alandır. Sahip olduğu alan, yönetsel ya da politik nedenlerle daha küçük parçalara bölünebilir.
- b. Dünyadaki sermaye sistemi ile bütünleşme: Şehir ekonomisinin sistemle bütünleşmesi, şehrin dünyadaki işgücü, mal ve sermaye piyasaları ile olan ilişkilerine bağlıdır. Bu ilişkilerin biçimi, yoğunluğu ve süresi, bütünleşme derecesini gösterir.
- c. İşgücünün yeni alansal dağılımına göre ortaya çıkan fonksiyonlar: Ulusal, bölgesel ve şehrsel alanlar birbirinden farklı roller üstlenirler. Bir metropoliten ekonomi yönetim merkezi özelliği gösterir, bir diğeri finans merkezi olarak hizmet eder. Bazıları da sadece bulundukları bölge ya da ülkenin sahip olduğu fonksiyonu taşırlar. Bununla birlikte, New York gibi şehirler aynı anda bu fonksiyonların tümüne sahip olabilirler.
- d. Yapısal değişiklikler: Dünyada yaşanmakta olan süreç, metropoliten alanlardaki fonksiyonların ve kentlerin fiziksel yapısının değişimine bağlıdır. Bu değişim şu faktörlerle ortaya çıkar: - uluslararası sermayenin akım yönü ve büyüklüğü, - finans, yönetim ve üretim fonksiyonlarının dağılımı, - işgücünün yapısı.

Bunlardan da anlaşılacağı gibi ekonomik etkenler, değişimin temel nedenidir. Ekonomik etkenleri ortaya çıkaran faktörler ise sırasıyla şunlardır: birincisi, tarihi birikimin mekan üzerindeki etkisi; ikincisi, ulusal ekonomiyi dışarıdan gelen göçe, mal ithaline, uluslararası sermaye işlemlerine karşı korumayı amaçlayan ulusal politikalar; ve üçüncüsü, şehir yapısında ve gelişim sürecinde önemli etkileri olan belirli sosyal koşullardır.

2. Dünya kenti özelliği taşıyan şehirler, alansal organizasyon, üretim ve pazarların ana noktası olarak global sermayeye hizmet ederler.

Bu kapsamda dünya kentlerinin pek çok sınıflaması yapılmıştır. Bu sınıflamalar yapılırken aranan özellikler; başlıca finans merkezleri, yönetim merkezleri, uluslararası enstitüler, hizmet sektörünün hızla gelişmesi, önemli üretim merkezleri, ana ulaşım noktaları, nüfus büyüklüğü gibi kriterlerdir. Tüm kriterlerin her şehirde olması beklenemez. Fakat bir kentin dünya kenti olarak tanımlanabilmesi için bunlardan birkaçının bulunması zorunludur.

3. Dünya kentlerinin global kontrol merkezi olma özellikleri, üretim sektörlerine ve işgücünün yapısına direkt olarak yansır.

Dünya kentinin gelişimini sağlayan güç, bazı sektörlerin hızla büyümesidir. Başlıcaları; yönetim, uluslararası finans, global ulaşım ve haberleşme, reklamcılık, mali danışmanlık, sigorta, hukuk gibi profesyonellik gerektiren iş hizmetleridir. Bu hizmetler sayesinde dünya kentleri, varlığı için gerekli olan faaliyetleri yerine getirirler. Diğer bir değişle; bu sayede hızlı düşünür ve sistemi anlar, buna bağlı olarak karar verir ve kontrol ederler.

Global kentler, birbirinden tamamen farklı iki tür işgücü ile şekillenir: bunlardan biri, kontrol fonksiyonunu üstlenen yüksek eğitilmiş profesyonellerdir. Diğer ise, bu sınıfın ihtiyacını karşılamak için üretim, kişisel hizmetler, turizm ve eğlence endüstrileri alanlarında çalışan düşük vasıflı işçilerdir.

4. Dünya kenti, uluslararası sermayenin toplandığı ana merkezlerdir.

Burada belirtilen durum çok doğal görünmesine rağmen istisnalar söz konusudur. Merkez ülkelerden (core countries)¹ birinde yer alan Tokyo, burada belirtilen özelliği içermez. Çok uluslu sermayenin ana kontrol merkezi olmasına rağmen Japon iş dünyası ve hükümet politikası, yabancı sermayenin kent içinde büyük yatırımlar yapmasını önlemekte oldukça başarılıdır.

5. Dünya kentleri büyük oranda iç göçün ve uluslararası göçün gerçekleştiği hedef noktalardır.

¹ Dünya kentlerini içine alan ülkelere "core countries" adı verilir. Bu ülkeler Dünya Bankası kriterine göre, uluslararası pazar ekonomilerini içeren ülkeler olarak tanımlanırlar. Bu ülkelerden burada, dünya kentlerini içerdikleri için 'merkez ülkeler' olarak söz edilmektedir.

İki tür göçmen tanımlanabilir: uluslararası ve bölgeler arası. Bölgelerarası göç daha çok, endüstrileşmiş ve ekonomik sistemde yer alan, insanların büyük kısmının orta gelirin üzerinde olduğu ülkelerde görülür. Uluslararası göçün meydana geldiği ve sermayenin toplandığı tüm ülkeler, dışarıdan gelen göçü engellemek için çaba gösterirler. Bu konuda Japonya ve Singapur, çok sınırlayıcı yasalara sahiptir. Sonuçta bütün ülkeler sınırları konusunda çok titiz davranırlar.

6. Dünya kenti oluşumu, endüstriyel kapitaldeki başlıca tutarsızlıkları beraberinde getirir. Bu tutarsızlıklar, alansal kutuplaşma ve sınıf kutuplaşmalarıdır.

Alansal kutuplaşma üç ölçekte gerçekleşir. Birincisi, globaldir. Orta gelirli ülkeler ile kapitalist dünyanın merkezini oluşturan çok zengin ülkeler arasında, refah, gelir ve güç bakımından giderek büyüyen bir uçurum olarak açıklanabilir.

İkinci ölçek bölgeseldir ve daha çok çevre ülkeler (semi-peripheral countries)² ile ilgilidir. Bu ülkelerden birinde yer alan bir dünya kentinin kişi başına düşen geliri ile ülkenin geri kalan kısmındaki kişi başına düşen gelir arasında çok büyük bir fark vardır.

Üçüncü alansal kutuplaşma, metropoliten ölçektedir. Şehir içinde yaşayan yoksul azınlıkların yaşadığı alanlar, şehir çevresindeki gecekondu alanları ve işçi sınıfının yerleşim birimleri birbirinden farklıdır. Alansal kutuplaşma, sınıf kutuplaşmasından kaynaklanır. Dünya kentlerinde sınıf kutuplaşmasının temelinde üç nedeni vardır: elit tabaka ve düşük vasıflı işçiler arasındaki büyük gelir farklılığı, kırsal alanlardan ve yurt dışından büyük oranda göç, ve mesleklerin gelişimindeki yapısal eğilim.

7. Dünya kenti gelişimi, sosyal sınıfların birbiri ile mücadele içinde olan ihtiyaçları nedeniyle devlete, kendi bütçesini aşan maliyetler yükler.

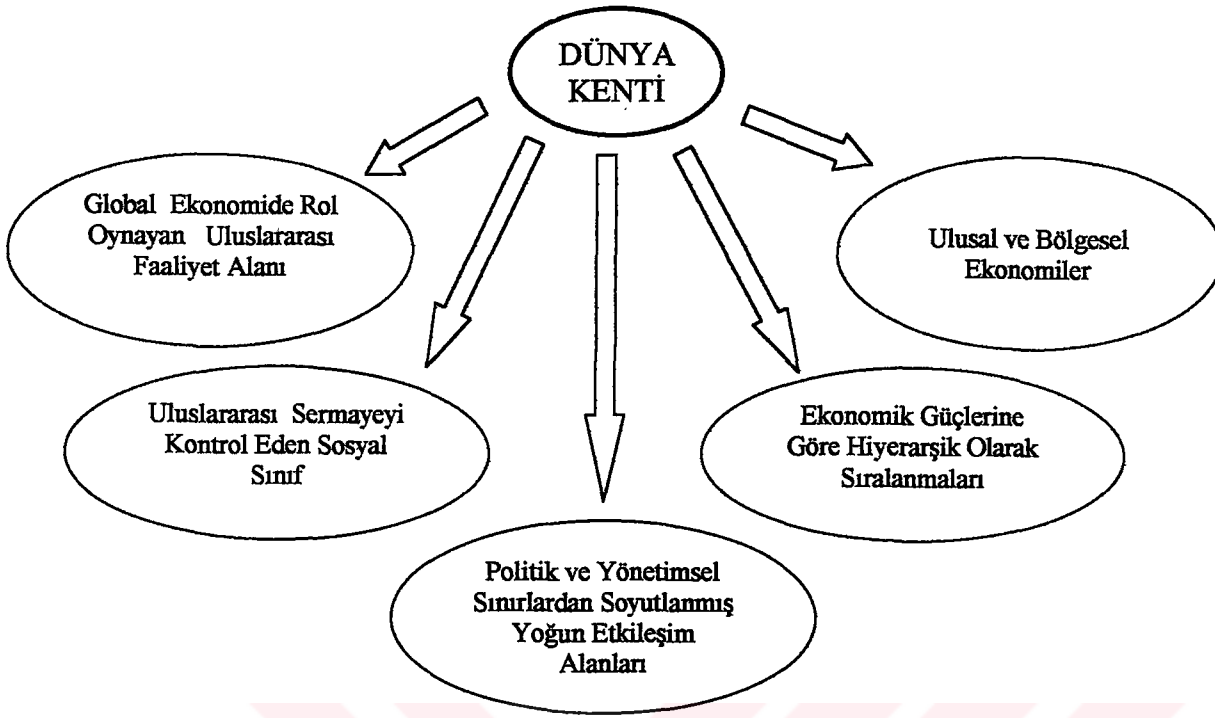
Yurt dışından ve kırsal kesimden global kentlere işçi sınıfının yoğun akımı, yeni bir sosyal yapılanmayı gerektirir. Çünkü bu sınıfın barınma, eğitim, sağlık, ulaşım ve refahının sağlanması söz konusudur. Aynı zamanda ekonomik altyapının kurulmasını sağlayan sermaye ve bunu yönlendiren üst sınıfın da sosyal açıdan yeniden yapılanması gereklidir. İki tarafın ihtiyaçları birbiri ile mücadele içindedir.

² Endüstrileşmiş ve ekonomik sistemde yer alan, insanların büyük kısmının orta gelirli olduğu ülkelere "semi-peripheral countries" adı verilir. Burada bu ülkelere "çevre ülkeler" olarak söz edilmektedir.

Bu rekabet ortamında yoksul ve özellikle de yeni göç eden nüfus, başarısız olma eğilimindedir. Devlet bütçesi, politik gücü gereği dengeyi sağlamak durumundadır. Fakat, uluslararası ekonominin desteklenmesini isteyen sosyal sınıf, bu isteğinde ısrarlıdır ve başarılı da olur. Böylece, kendi ihtiyaç ve taleplerine uygun kent donatıları ve hizmetlere öncelik verilmesini sağlarlar.

1990'lara gelindiğinde, dünya kenti kavramı konusunda nereye ulaşıldığını görebilmek amacıyla değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlardan biri olan Friedmann'ın (1993) çalışmasında, dünya kentlerinin belirsizliğini sürdürdüğü irdelenmektedir: "Dünya kentleri, kentler hakkında sorular sorma yoluyla öğrenilecek bir kavram mıdır? Yoksa, kendine özgü özellikleriyle diğer şehirlerden ayrılan özel kentler sınıfından mıdır?" Aslına bakılacak olursa bir dünya kenti, bu iki özelliği de taşır. Şimdiye kadar anlatılanlar ışığında dünya şehirleri aşağıdaki ortak kabullerle açıklanmaktadır. Friedmann'a göre bu özellikler üzerinde karar birliğine varmak, diğer araştırmalar için bir başlangıç noktası olabilir. Dünya kentleri için kabul edilen bu özellikler Şekil 2.2'deki gibi özetlenmektedir.

- Öncelikle dünya kentlerinin, global ekonomi içinde yer alan bölgesel, ulusal ve uluslararası bir faaliyet alanı olduğu kabul edilmelidir. Diğer bir deyişle; para, işçi, bilgi, mal ve diğer ekonomik değişken akımının olduğu merkezlerdir. Bu alanın gerektirdiği karmaşık yönetimin sorunlarını çözmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar; temsil etme (nasıl düşünüleceği ve global sisteme ne şekilde sunulacağı), sosyal etkileşim (bilgi toplama ve bunları sermaye piyasalarına aktarabilme, anlaşmalar yapma, ortaklıklar oluşturma, tüm ilişkileri güven üzerine kurma) ve yenilik (yeni ürünlerin keşfi, bunları pazarlama, finansal alanda yeni tecrübeler edinme ve karşılıklı iletişimin olduğu ağlara ulaşabilme) gibi konuları ele almaktadır.
- İkinci olarak kabul edilmesi gereken özellik, global sermayenin yer aldığı dünya kentine hizmet eden ulusal ve bölgesel ekonomilerin varlığıdır.
- Üçüncü kabul; dünya kenti, politik ve yönetsel sınırlar olmaktan çok, etkileşimin yoğun olduğu şehirleşmiş alanlardır.

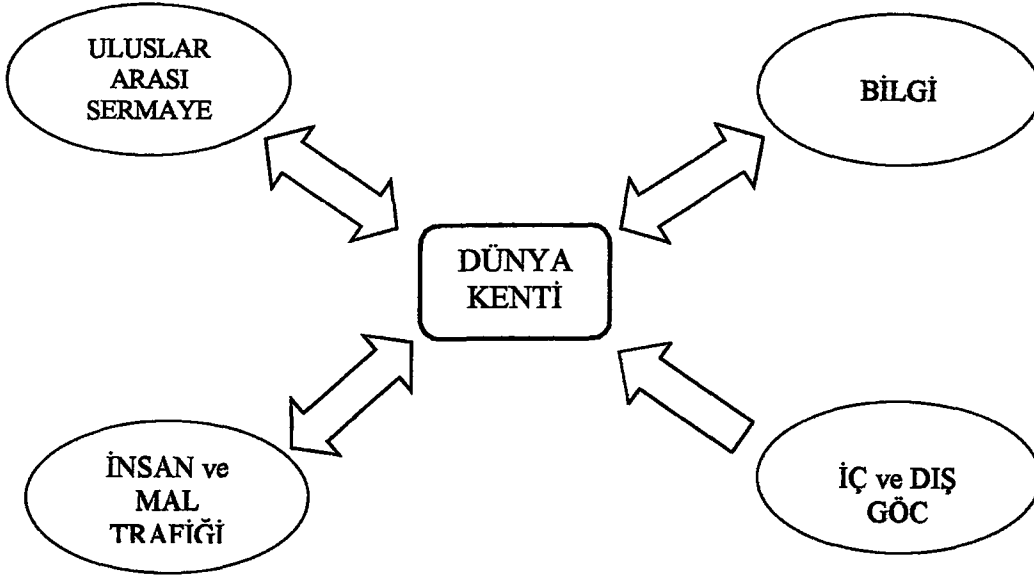

Şekil 2.2 Dünya Kentlerinin Ortak Özellikleri

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

- Dördüncü olarak; bu bölgesel şehirlerin, ekonomik güçlerine göre hiyerarşik olarak sıralanması, kabul edilen diğer bir özelliktir. Fakat bu tür bir hiyerarşi pek anlamlı değildir. Çünkü dünya ekonomisi, değişmez bir sıralama yapmaya uygun değildir, çok değişkendir. Ancak kısa süreli bir hiyerarşik sıra belirlemek, dünya kentlerinin birbirleriyle olan ilişkilerini araştırmak bakımından yararlı olabilir.
- Beşinci ve sonuncu kabul; dünya kentlerini kontrol eden sınıfın, uluslararası sermayeye sahip olan grup olduğudur. İlgili alanları global sistemin gerektirdiği şekildedir. Kültürleri kozmopolittir. Bu sınıf ile daha alt sınıflar arasında anlaşmazlıklar söz konusudur.

Dünya kentlerinin bu özellikleri ve şimdiye kadar anlatılanlar ışığında düşünülecek olursa şu sonuca ulaşılabilir: dünya kentleri global dünyada çeşitli akımların olduğu alanlardır. Şekil 2.3'e bakılacak olursa, kente olan akımlardan bazıları çift yönlüdür, karşılıklı gidiş-geliş söz konusudur. Bunlar, uluslararası sermaye, bilgi, insan ve eşya-mal trafiği ile ortaya çıkan akımlardır. İş bulmak amacıyla gelen insanlar insanlar tarafından oluşturulan iç ve dış göç ise tek yönlüdür. Bu durum ise dünya kentinin nüfusunun, istisnalar olmakla birlikte, giderek artmasına neden olur.

Şekil 2.3 Dünya Kentine Olan Akımlar.

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

Dünya kentlerinin tüm bu özelliklerine bakıldığında, onların global ekonomide yer almalarını sağlayan temel sektörün hizmet sektörü olduğu görülür. Özellikle de finansal faaliyetler ve üretici hizmetler, global anlamda kontrol ve yönetimi sağlayabilmek için zorunludur. Bununla birlikte, bu hizmetleri destekleyen diğer bütün servisler de dünya kentinin varlığı açısından büyük önem taşır.

Zaman içinde dünya kentlerinin ekonomisini oluşturan hizmetlerin yapısındaki değişimin, ekonomik ve sosyal alandaki etkilerine paralel olarak fiziksel mekandaki etkileri de kaçınılmazdır. Bu bakımdan, dünya kenti özelliklerinin kent mekanına olan etkilerini anlatmak, İstanbul'un ele alındığı bölümde kent mekanındaki değişimi değerlendirmek açısından yararlı olacaktır.

2.4. DÜNYA KENTİ ÖZELLİKLERİNİN MEKANA ETKİSİ

Son yirmi yıl boyunca, imalata dayalı endüstriden uzaklaşma ile birlikte hizmet sektörüne yönelik faaliyetlerin gelişimi, ileri kent ekonomilerindeki değişimin temelini oluşturmaktadır. Endüstri sonrası dönem ya da "deindustrializasyon" olarak adlandırılan ve ekonomik yapıyı etkileyen bu değişim, çeşitli şekillerde ve çeşitli alansal düzeylerde olmuştur (Graham and Spence, 1995).

Graham ve Spence'e göre (1995) lkesel alanda değişim söz konusudur. İleri ülkelerdeki gelişmeler, lkelerarası rekabet, dünya ticaret yapısındaki değişim ve çok uluslu ortaklıkların artışı ile açıklanmaktadır. Son yıllarda ekonomik faaliyetlerin uluslararası olması ve ülke ekonomisinin dışa açılması, endüstrideki düşüşün önemli nedenleridir. Aynı zamanda imalat sektöründen hizmetler sektörüne geçiş, kentsel ve bölgesel düzeyde olmaktadır. Örneğin; "deindustrilizasyon" üzerine yapılan ilk coğrafi analizler, imalatla bölgeler arası farklılıkları açıklamaya yöneliktir. Bu farklılıklar, her bir bölgenin endüstriyel yapısından kaynaklanmaktadır ve bu durum, ulusal ya da uluslararası ekonomide azalan ya da büyüyen endüstrileri oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu analizler, kentsel-kırsal zıtlıkları araştırmaktadır. İmalat sektörü açısından, büyük kentsel merkezlerde tam bir düşüş olmasının yanı sıra, küçük kentlerde ve kırsal alanlarda bir gelişim söz konusudur. Çünkü haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki ilerlemelere bağlı olarak yakınlık, önemli bir faktör olmaktan çıkmıştır. İmalat yapan büyük firmalar, ucuz ve kalifiye işgücünün, uygun fiyatlı arazinin bulunduğu alanlara yönelmişlerdir. Böylece alana, işgücüne ve maliyete bağlı kısıtlamalar ortadan kalkmış, kentsel yığılma ekonomilerinin sona erdiği, alansal olarak yeni düzenlemelerin ortaya çıktığı süreç başlamıştır (Graham and Spence, 1995).

Bu süreç aynı zamanda, Erkut ve diğerlerinin (1996) de belirttiği gibi, enformasyon ve sermaye akımlarını sağlayabilecek iletişim ve ulaşım altyapılarının geliştiği, ülke sınırlarını aşabilen bilgi ya da aę şehirlerini meydana getiren süreçtir. Bu durum kentlerde toplumsal yapıyı değiştirdiği gibi mekansal organizasyonlarda da dönüşümlere neden olmaktadır. Bilgisayar ve elektronik haberleşme teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak uzmanlaşmalardaki çeşitlenmeler sonucunda, enformasyonel üretim tarzı olarak adlandırılan bir üretim şekli ortaya çıkmıştır. Böylece esnek üretim sistemlerinin ve küresel hizmet ekonomisinin gelişmesine bağlı olarak sermayenin akışkanlığı artmakta ve tüm bu süreçler, bir dünya kentinin üretici hizmetlerini oluşturan firmaların kendi ofis ve üretim yeri seçiminde daha özgür davranmalarına yol açmaktadır (Erkut ve diğerleri, 1996).

Bütün bu gelişmeler ve faktörlere bağlı olarak global kentlerde eylem alanlarının yer seçiminde sınırlayıcı faktörler azalmakta, böylece daha serbest yerleşme olanakları ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda günlük iş-ev gidiş geliş sıklığı ve yığılma azalmakta tele bankacılık, tele alışveriş, tele çalışma faaliyetleri artmaktadır. Rutin

faaliyetler daha çok uzaktan kumanda edilen bir sistem içinde merkez ile iletişimi kaybetmeden konut alanları içine dağılmaktadır. İletişim olanaklarının artması ile evde çalışma söz konusu olmakta, bu durum iş saatlerinin azalmasına, evde daha çok vakit geçirmeye yol açmaktadır. Böylece konut alanında yer alan olanakların, donatıların daha fazla artırılması ve daha çok kullanılması durumu ortaya çıkmaktadır. Bunlara bağlı olarak kentsel mekanda kültürel yapıyı, hobileri geliştirmeye yönelik yaşam biçimi ve bunlara yönelik donatıların geliştirilmesi söz konusu olmakta, bu sayede kentsel yaşama daha aktif bir katılım sağlanmaktadır. Bunlar sonucunda, merkezi iş alanında bulunan arazilerin en fazla ekonomik değere sahip olması gerçeğinin yerini, coğrafi konum, doğal verilere yakınlık gibi başka faktörler almaya başlamaktadır (Ocakçı, 1996).

Global özellik taşıyan kentlerde ekonomiyi oluşturan faaliyetler; başlangıçta kent merkezinde yer alırken, teknoloji ve ulaşım imkanlarındaki gelişmeler, üretim sistemlerindeki değişim nedeniyle, ekonomik şartların ve yaşam kalitesinin daha iyi olduğu çevre alanlara doğru yayılmakta, bu dağılıma paralel olarak konut alanları da buralara doğru yönelmektedir. Bu eğilimin bir sonucu olarak işe gidiş ve geliş mesafeleri ve dolayısıyla süresi kısalmaktadır. Kent merkezi ise tamamen sosyal, kültürel ve insanlar arası etkileşimin sağlandığı alanlar haline gelmektedir. Böylece kent merkezindeki faaliyetlerin çevreye doğru yayılmasıyla, bir yandan dünya kentinin etki alanı, sahip olduğu fonksiyonlar nedeniyle nüfus çekerken, diğer taraftan kent, işlevler ve nüfus bakımından çevreye doğru yayılan bir karakter sergilemektedir. Bu durum, başta ulaşım dokusu ve arazi kullanımı olmak üzere tüm yapıyı etkilemekte, sosyal ve fiziksel altyapıya yönelik ihtiyaçların karşılanması ve gerekli önlemlerin alınmasını gerektirmekte, kentin gelişme eğilimine uygun bir planlama anlayışının kabul edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak, dünya kenti kavramının açıklandığı bu bölümde, dünya kentinin tanımı ve ortaya çıkış biçimi anlatılmaktadır. Dünya kentleri, politik gücün olduğu, ulusal ve uluslararası otoritelerin bulunduğu alanlardır. İş kollarının yapısındaki ve nüfusun sosyal yapısındaki değişimin başlamasıyla ortaya çıkmışlardır. Bir dünya kentinin temel ekonomik faaliyetlerini, genel olarak, özellikleri bakımından birbirinden ayrılan iki sınıf meydana getirir. Bunlar; global dünya ile bütünleşmeyi sağlayan ileri üretici hizmetlerde çalışan profesyoneller ve onlara hizmet eden gruptur. Kente, iki

gruptan da göç söz konusudur. Fiziksel ve sosyal ve yapı da, ekonomik yapıdaki bu kutuplaşmaya bağlı olarak şekillenir. Tüm faaliyetler, birinci grubun taleplerine göre düzenlenir ve kent içindeki yaşama alanları, konforu ile diğer grubun yaşam alanından ayrılır. Fiziksel açıdan incelendiğinde, global özellik taşıyan kentlerde ekonomiyi oluşturan faaliyetler; başlangıçta kent merkezinde yer alırken, teknoloji ve ulaşım imkanlarındaki gelişmeler, üretim sistemlerindeki değişim nedeniyle, ekonomik şartların ve yaşam kalitesinin daha iyi olduğu çevre alanlara doğru yayılmakta, bu dağılıma paralel olarak konut alanları da buralara doğru yönelmektedir. Bu eğilimin bir sonucu olarak işe gidiş ve geliş mesafeleri ve dolayısıyla süresi kısalmaktadır. Kent merkezi ise tamamen sosyal, kültürel ve insanlar arası etkileşimin sağlandığı alanlar haline gelmektedir. Böylece kent merkezindeki faaliyetlerin çevreye doğru yayılmasıyla, bir yandan dünya kentinin etki alanı, sahip olduğu fonksiyonlar nedeniyle nüfus çekerken, diğer taraftan kent, işlevler ve nüfus bakımından çevreye doğru yayılan bir karakter sergilemektedir. Bu durum, başta ulaşım dokusu ve arazi kullanımı olmak üzere tüm yapıyı etkilemektedir. Sonuçta, bir dünya kenti, pek çok gücün bir araya geldiği yer olarak sorunların merkezindedir, kent sistemi içindeki her bir öge, daha iyi yaşama koşullarını elde edebilmek için devamlı mücadele halindedir. 1990'larda gelinen nokta, dünya kentinin belirsizliğini koruduğudur. Dünya kentlerinin sahip olduğu özellikler üzerinde karar birliğine varmak, bu belirsizlik içinde yapılan araştırmalar için bir başlangıç noktası olacaktır.

Dünya kentinin açıklanan tüm özelliklerinden de anlaşıldığı gibi, bir sonraki bölümde, ekonomisindeki önemi nedeniyle hizmet sektörü anlatılmakta, hizmet sektörünün belirsizliğinin nedenleri ve değişik amaçlarla yapılan çalışmalara bağlı olarak çeşitlenen sınıflandırmalar anlatılmaktadır. Hizmet sektörünün zaman içindeki değişimi nedeniyle bu sınıflamalar, 1980 yılı öncesi ve sonrası olarak iki grupta verilmekte, içerdiği faaliyetlerin kapsamı ve öneri hizmet sektörü sınıflaması belirtilmektedir.

3. HİZMET SEKTÖRÜ VE FARKLI SINIFLANDIRMALAR

Modern dünyada herşey kentlerde meydana gelmekte, buna bağlı olarak şehirler değişmekte ve gelişmektedirler. İş yerlerinde ileri teknolojinin kullanılmaya başlanması ve üretimden hizmet endüstrisine geçiş nedeniyle işgücündeki temel değişim, yeni kent sistemini ortaya çıkarmıştır. Böylece metropoliten ekonomiler, yeni yapıları ile yetki ve kontrol merkezleri haline gelmişlerdir (Hanson, 1995). Bu alanlarda çok ortaklı yönetim merkezleri, araştırma ve geliştirme olanakları, hükümet ofisleri, üretici ve dağıtıcı hizmetler yer almaktadır. Dünya kenti olarak adlandırılan bu kentler, içerdikleri özelliklerle uluslararası etkinliğe sahiptirler. Hanson (1995), gelişmiş ülkelerdeki bu kentlerin, -biri yetki ve kontrol fonksiyonlarını yerine getiren, diğeri ise bu gruba hizmet eden iki tür işgücünün bulunduğu- tamamen hizmet merkezli kentler olduğunu belirtmektedir.

Beyers ve Lindahl (1998) ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hizmetler sektörü gelişiminin yeni ekonomik alanlar yarattığını, böylece değişik meslekler ve bulundukları bölgeler için yeni ekonomik kaynaklar ortaya çıktığını belirtmektedirler. Buna bağlı olarak hizmet ekonomisi farklı talepler ve bu taleplere göre çeşitlenen değişik sunumları içerir. Karmaşık bir yapıya sahip olan bu sektör; bilgi, danışma, yatırımlar üzerinden para kazanma, girişimcilik, kültür ve eğlence, seyahat gibi imalat ağırlıklı ekonomiden çok daha farklı faaliyetler üzerine kurulmuştur. Bu dinamik yapısı ile hizmetler endüstrisi, yeni bin yılda da global ekonomiyi yönetecektir (Beyers ve Lindahl, 1998).

Global ekonomiyi, dolayısıyla dünya kentlerini yöneten hizmet sektörünün kapsamı oldukça belirsizdir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda çeşitli sınıflamalar ortaya çıkmıştır. Bunlar, yapılan çalışmanın amacına göre değişmektedir. Bu sınıflamaları incelemenin, hizmet sektörünün içerdiği faaliyetleri anlamak bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir. Aşağıda, hangi çalışmanın ne amaçla yapıldığı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sınıflamalar görülmektedir.

3.1. HİZMETLERDE AMACA GÖRE DEĞİŞEN SINIFLANDIRMALAR

Ekonomik yapıda zaman içindeki değişime bağlı olarak hizmet sektörü sınıflamaları da farklılaşmaktadır. Bu açıdan sınıflamalar, 1980 ve öncesindeki sınıflamalar ile 1980 sonrası sınıflamalar şeklinde ayrılmaktadırlar. Bu ayırım, yapılan çalışmanın yapıldığı tarihe göre değil, sınıflamanın yapıldığı tarihe göre belirlenmiştir.

3.1.1. 1980 Ve Öncesinde Hizmet Sektörü Sınıflamaları

McCarty ve Lindberg'in (1966) servislerle ilgili olarak yaptıkları çalışmada hizmet sektörü, ekonomik coğrafya açısından ele alınmış, hizmetlerin yerleşim sorunu incelenmiştir. Hizmetler arasındaki yakınlık ve onlara gösterilen talebin alansal dağılımı önemli bir konudur. Servisler çok kolay yok olabilir, büyük bir kısmı alıcıya yakın olması gerektiği ilkesine göre sınıflandırılır. Bu nedenle müşterilerinin yakınında yerleşirler ve çoğunlukla iş, küçük bir işçi grubu ya da bireyler tarafından yapılır.

Hizmetlerin ekonomik önemi ve özellikleri bugün kesin olarak bilinmektedir. Günümüz ekonomistleri bu görüşün tamamen karşıtını düşündüğü halde, 18. yüzyılın başlarında, hizmet sunmanın üretici olmadığı görüşü hakimdi. Hizmetler insanlar için ürünleri daha yararlı hale getirmek ya da insanların ihtiyaçlarını tam olarak tatmin etmek şeklinde tanımlanmıştı. Bu nedenle ilk ekonomik coğrafya çalışmalarında hizmet sektörü için 'toprağın üretici olmayan yönde kullanıldığı iş' ya da hizmet sunan insanlar için, 'fabrikada çalışanlar ile aynı anlamda üretici olmayan kişiler' gibi tanımlarla sık sık karşılaşılmıştır. Ancak bu tanımlar uzun bir süre önce yok olmuştur ve şimdi hizmetler, üretimin tamamlayıcı bir parçası olarak düşünülmektedir.

McCarty ve Lindberg'e göre hizmetlerin ayırt edici en önemli özellikleri, elle tutulamaz ve soyut olmaları, bir ödeme karşılığında yerine getirilmeleri ve insan ihtiyaçlarını karşılamalarıdır. Bir ürünün biçimini daha yararlı olması için değiştiren, daha yararlı olacağı gelecekteki bir zamana kadar depolayan ya da daha yararlı olacağı bir yere taşıyan işgücü, o ürünün üretimini tam olarak yerine getirir. Fakat eğitim, hükümet işleri ya da tıbbi bakım için çalışan insanların da hizmet sağladıkları düşünülür. Oldukça kolay tüketildiği, depolanmasının mümkün olmadığı,

sunuldukları yer ve zamanda tüketilmeleri gerektiği kabul edilir. Tüketici ile yakın ilişkiyi gerektirir. Hizmetlerin kolayca yok olması özelliğini ortadan kaldırmak için bunları mala ya da eşyaya dönüştürmek gerekir. Bunun için hizmetlerin, tüketicinin istediği zaman ve yerde sunulması söz konusudur. Bu durum, modern hayatın iyi planlanmış bir özelliği olarak kabul edilir. Üreticiden tüketiciye geçiş sürecinin hızı, ulaşım ve haberleşmedeki büyük gelişmelerle artmıştır.

Yapılan çalışmada hizmet türleri Tablo 3.1'deki gibi gösterilmiştir. Gruplar, 1960 yılında Amerika'da hizmet sektöründe çalışan işgücüne göre oluşturulmuştur. Geleneksel bir ayırım yapılmıştır. Geleneksel sınıflama sistemi (örneğin; Standart Endüstriyel Sınıflama), belirli hizmet faaliyetlerini, üretimin ana bölümlerini düşünerek bir ayırım yapar. Ticaret ve finans gibi ayrı davranış özelliği gösteren diğer kategoriler, bu ayırımdan farklı olarak düşünülmüştür. Standart Endüstriyel Sınıflamada yer alan ana hizmet grupları, modern ekonomilerde giderek artan bir öneme sahip olmaktadır. Belirtilen hizmet endüstrileri, Amerikan ekonomisinin çok önemli bir kısmını kapsamaktadır.

Tablo 3.1: Amerika'da Hizmet Endüstrisindeki İşgücünün Dağılımı, 1960.

GRUPLAR	Yüzde
• Meslek Hizmetleri (reklamcılık, muhasebecilik, denetleme, saymanlık)	1.2
• Tamir ve Bakım Hizmetleri (araba tamiri ve benzin istasyonları)	1.3
• Aile ile İlgili Hizmetler	3.0
• Diğer Özel Hizmetler (oteller, pansiyonlar, terziler, ayakkabı tamiri, çamaşırhaneler, temizleme ve kurutma)	3.0
• Eğlence ve Rekreasyon (radyo yayınları, tiyatrolar, sinemalar, oyun salonları)	0.8
• Hastahaneler	2.6
• Eğitim: Devlet	3.9
• Eğitim: Özel	1.3
• Dinsel ve Kâr Amacı Olmayan Kuruluşlar	1.3
• Diğer İlgili Profesyonel Hizmetler	2.5
• Kamu Yönetimi	5.0
Tüm Hizmetler Toplamı	25.9

Kaynak: McCarty, H.H. and Lindberg, J.B., 1966. A Preface to Economic Geography, The Services, pp. 113-132.

Goddard ve Gillespie (1987), haberleşme teknolojilerindeki gelişmeler kapsamında ağları ve hizmetleri anlattıkları çalışmalarında, bilgi ekonomisinin coğrafyası başlığı altında bir sınıflama yapmışlardır. Bilgiye dayalı ekonomi dar kapsamlı değildir, ekonomik faaliyet olarak tanımlanan sektörlerin hepsini içine alır. Her bir endüstrinin bilgiye dayalı meslekleri içermeye oranına göre Tablo 3.2'deki ayırım ortaya çıkmıştır.

Tablo 3.2: Endüstrilerde, Bilgiye Dayalı Mesleklerde Çalışan İşgücünün Yüzdesi, 1981.

SINIFLAR	Büyük Britanya (%)	Londra (%)	Kuzey İngiltere (%)
• Tarım	7	13	4
• Üretim ve İnşaat	37	48	30
• Dağıtıcı Hizmetler	53	62	45
• Perakende Ticaret	43	49	37
• Kâr Amacı Olmayan Hizmetler	46	52	44
• Üretici Hizmetler	85	87	82
• Tüketici Hizmetler	37	45	31
• Kamu Yönetimi	53	64	59

Kaynak: Goddard, J.B. and Gillespie, A.E., 1987. Managing The City, The Aims and Impacts of Urban Policy, Advanced Telecommunications and Regional Economic Development, pp. 84-109.

Tablodan da anlaşılacağı gibi bazı hizmet sektörleri (üretici hizmetler gibi) büyük oranda bilgi alanında çalışan işgücünü içermektedirler.

Castells (1989), "The Informational City" adlı kitabında, bilgi ekonomisinde yeni teknolojilerin kullanımını ele aldığı bölümde, hizmetlerin merkezileşmesi ve desantralizasyonu açısından konuyu incelemiştir.

Castells'e göre, bilgi teknolojilerinin ekonomi ve toplum üzerindeki en önemli etkisi, bu süreçteki faaliyetler nedeniyle değişen alansal yapıdır. Bunun gibi temel bir gözlem yine de, sosyal ve alansal sonuçlara ulaşmaktan uzaktır. Çünkü üretim, dağıtım ve ileri ekonomilerin yönetim süreci, giderek artan bir oranda bilgi üretimine, bilgi değişimine ve bilgi kullanımına bağlıdır. Bilgi teknolojisindeki bu önemli değişim, sistemi derinden etkilemektedir. Bu teknolojilerin özel sektör ve geniş ölçekte kamu sektörü tarafından kullanımı, kentler ve bölgelerdeki önemli teknolojik değişikliklerin kaynağıdır. Bu değişikliklerle ortaya çıkan alansal biçim basit değildir. Yeni bilgi teknolojileri ile ortaya çıkan alansal yapı arasında aracı rol oynayan çok sayıda temel faktör vardır: hizmetlerin gelişimi, bilgi ekonomisinin artışı, ofis işlerinde otomasyonun etkisi, yeni düzenlemeler ile bunların özel ve kamu sektöründeki etkileri, ve tüm bu faktörlerin hepsini birbiriyle birleştiren mevcut alansal yapı ve sosyal çevre ile etkileşimleri, karmaşık bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu durumu anlamak için bilgi ekonomisinin yayılmasında ofis otomasyonunu incelemeye ihtiyaç vardır. Bu ise işgücü ve hizmetlerdeki değişim ile yakından ilgilidir.

Tablo 3.3: Amerika'da İşgücünün Sektörlere Göre Dağılımı, 1940-1980 (%).

Sektörler ve Endüstriler	1940	1950	1960	1970	1980
Toprağa Dayalı Sektör	21.3	14.4	8.1	4.5	4.5
• Tarım	19.2	12.7	7.0	3.7	3.6
• Madencilik	2.1	1.7	1.1	0.8	0.9
Dönüştürmeye Dayalı Endüstri	29.8	33.8	35.8	33.1	29.4
• İnşaat	4.7	6.2	6.2	5.8	6.2
• Yiyecek	2.7	2.7	3.1	2.0	1.7
• Tekstil	2.6	2.2	3.3	3.0	2.1
• Metal	2.9	3.6	3.9	3.3	2.5
• Makine	2.4	3.7	7.5	8.3	5.2
• Kimya	1.5	1.7	1.8	1.6	1.2
• Çeşitli Üretimler	11.8	12.3	8.7	7.7	9.1
• Elektrik, Su, Gaz	1.2	1.4	1.4	1.4	1.4
Dağıtıcı Hizmetler	20.4	22.3	21.8	22.3	23.9
• Ulaşım	4.9	5.3	4.4	3.9	6.6
• Haberleşme	0.9	1.2	1.3	1.5	1.5
• Toptan Ticaret	2.7	3.5	3.6	4.1	3.9
• Perakende Ticaret	11.8	12.3	12.5	12.8	11.9
Üretici Hizmetler	4.7	4.9	6.6	8.2	9.5
• Bankacılık	1.1	1.1	1.6	2.3	1.7
• Sigorta	1.2	1.4	1.7	1.8	1.9
• Gayrimenkul	1.1	1.0	1.0	1.0	1.6
• Mühendislik	-	0.2	0.3	0.4	0.6
• Muhasebe	-	0.2	0.3	0.4	0.5
• Çeşitli İş Hizmetleri	1.3	0.6	1.2	1.8	2.4
• Hukuk Hizmetleri	-	0.4	0.5	0.5	0.8
Sosyal Hizmetler	10.0	12.3	16.3	21.9	24.4
• Tıbbi	-	1.1	1.4	2.2	3.2
• Hastahaneler	2.3	1.8	2.7	3.6	4.1
• Eğitim	3.5	3.8	5.4	8.6	7.7
• Sosyal Yardım Hizmetleri	0.9	0.7	1.0	1.2	1.0
• Kar Amacı Olmayan Hizmetler	-	0.3	0.4	0.4	0.6
• Posta Hizmetleri	0.7	0.8	0.9	1.0	0.7
• Kamu Hizmetleri	2.6	3.7	4.3	4.6	4.7
• Çeşitli Sosyal Hizmetler	-	0.1	0.2	0.3	2.3
Kişisel Hizmetler	14.1	12.3	11.3	10.0	10.8
• Ev Hizmetleri	5.3	3.2	3.0	1.7	1.3
• Oteller	1.3	1.0	1.0	1.0	1.1
• Yeme ve İçme	2.5	3.0	2.9	3.3	4.4
• Tamir	1.5	1.7	1.4	1.3	1.5
• Çamaşır	1.0	1.2	1.0	0.7	0.4
• Berber ve Güzellik	-	-	0.8	0.9	0.7
• Eğlence	0.9	1.0	0.8	0.8	1.0
• Çeşitli Kişisel Hizmetler	1.6	1.2	0.4	0.3	0.4

Kaynak: Castells, M., 1989. The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban Regional Process, Basil Blackwell, Oxford.

Castells, ileri endüstri toplumlarındaki, özellikle de Amerika'daki ekonomik yapının temel değişimini, hala devam etmekte olan hizmet sektörü faaliyetlerinin değişimi ile açıklamaktadır. Bu değişim yeni mesleklerin türemesine neden olmaktadır. Hizmetler, Amerika'da 1986 yılında, toplam işgücünün %71'ini, gayri safi milli

hasılanın da %68'ini oluşturmaktadır. Bu eğilim, endüstri sonrası topluma dair bir göstergedir. Bu durum, üretimin, artık merkez ekonomisinde yer almadığını ve büyük bir sosyal değişim olduğunu açıklamaktadır. Diğer yandan, zaman içinde üretim faaliyetlerinde sürekli bir azalma olmasına rağmen hizmetlerdeki artış direkt olarak üretimin azalmasıyla ilişkili değildir. Tablo 3.3'de de görüldüğü gibi, servislerle ilgili mesleklerdeki önemli artış, tarım sektöründeki azalmaya ve iş piyasasına yeni çalışanların girişine bağlıdır. Özellikle de 1975-85 yılları arasındaki dönemde hizmet sektöründe ortaya çıkan yeni mesleklerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan kadınlara bağlıdır. Castells, hizmetlerin artışı ile işgücündeki kadın nüfusunun artışı arasında direkt bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Tablo, Amerika'da 1940 ve 1980 yılları arasında, sektörlerin değişim ve gelişimini göstermektedir. Hizmetler sektörü; dağıtıcı, üretici, sosyal ve kişisel hizmetler başlıkları altında ayrıntılı bir şekilde sınıflandırılmışlardır. Sonuç olarak yazar hizmetler sektörünü, kentlerin çeşitli taleplerinden ve politik etkenlerden kaynaklanan, insanların çok farklı meslekler edinmelerini ve böylece gelir elde etme alanlarını arttıran çok sayıdaki faaliyetler alanı olarak tanımlamıştır.

Marshall ve Green (1990), İngiltere'de kentsel ve bölgesel sistemde yeniden yapılanma ve hizmet sektörü adlı makalede, düzensiz gelişme süreci ve bunun hizmet sektörünün yerleşimi üzerindeki etkileri açısından konuyu ele almışlardır.

Ulusal ekonomilerde, büyük şehirlerin merkezinde bulunan firmalar ve yönetim merkezleri hizmet faaliyetlerinin merkezileşmesini destekler. Son yıllarda, uygulama ve kontrol bakımından hiyerarşik olarak ayrılan mevcut firmalar değişmişlerdir. Bu değişikliklerin etkileri, önemli bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Kuruluşların esnek yapıları ile ilgili çalışmalar üretime öncelik tanımakta ve ekonomideki önemlerine rağmen servisleri göz önüne almamaktadırlar.

Çalışmada, yeniden yapılanma ile yer seçimi biçimi arasındaki ilişki gösterilmiştir. Şimdiye kadar yeniden yapılanma, Başkent Londra'ya yakın olan çeşitli hizmetlerin merkezileşmesini arttırırken, aynı zamanda İngiltere'nin diğer yönetim birimlerinde de hizmet faaliyetlerinin büyük oranda gelişmesine olanak vermektedir. Hizmetler, varolan yeniden yapılanmada önemli bir rol oynamaktadırlar. Çünkü ana işveren sektör durumundadırlar. Yeniden organizasyonu teşvik eden bilgi ve haberleşme

teknolojilerinin kullanımının artması nedeniyle, yeniden yapılanmanın öncüsü durumuna gelmişlerdir. Firmaların rekabet etme gücünde giderek artan oranda etkili oldukları için ticaret alanında da aynı şekilde önemlidirler.

Tablo 3.4: İngiltere’de Hizmetlerle İlgili Mesleklerin Sınıflandırılması.

1968	1980
Fiziksel Dağılım • Yiyecek ve İçeceklerin Toptan Dağıtımı • Petrol Ürünlerinin Toptan Dağıtımı • Diğer Toptan Dağıtımlar • Diğer Endüstriyel Malzemelerle İlgili İşler	Fiziksel Dağılım • <u>Tarımsal Ürünlerin Toptan Dağıtımı</u> • Yakıtın Toptan Dağıtımı • Kereste Ürünlerinin Toptan Dağıtımı • Motor Parçalarının Toptan Dağıtımı • Makinelerin Toptan Dağıtımı • Ev Eşyalarının Toptan Dağıtımı • Tekstil Ürünlerinin Toptan Dağıtımı • Yiyeceklerin Toptan Dağıtımı • Diğer Ürünlerin Toptan Dağıtımı • Diğer Dağıtımlar
<u>Ulaşım</u> • Demiryolları • <u>Karayolu Taşımacılığı</u> • Deniz Taşımacılığı • Hava Taşımacılığı • Çeşitli Taşıma Türleri	<u>Ulaşım</u> • Demiryolları • <u>Karayolu Taşımacılığı</u> • Deniz Taşımacılığı • Hava Taşımacılığı • Yurtiçi Taşımacılığı Destekleme • Deniz Taşımacılığını Destekleme • Hava Taşımacılığını Destekleme • Çeşitli Taşıma Türleri
Haberleşme • Posta ve Telefon Hizmetleri	Haberleşme • Posta Hizmetleri • Telekomünikasyon
Meslek Hizmetleri • Emlakçılar • Hukuk Hizmetleri • Muhasebecilik • Diğer Profesyonel Hizmetler • Reklamcılık • Diğer Meslek Hizmetleri • Merkezi Ofisler • Araştırma ve Geliştirme	Meslek Hizmetleri • Kantinler • Motor Tamiri • Emlakçılar • Hukuk Hizmetleri • Muhasebecilik • Profesyonel ve Teknik Hizmetler • Reklamcılık • Merkezi Ofisler • Tarım Makineleri Kiralanması • İş Makineleri Kiralanması • Ofis Teçhizatının Kiralanması • Ulaşım Araçları Kiralanması • Diğer Teçhizatların Kiralanması • Gayrimenkul Hizmetleri • Endüstriyel Temizleme • Eğitim • Araştırma ve Geliştirme • Sendikalar

Kaynak: Marshall, J.N. and Green, A.E., 1990. Corporate Restructuring and Service Employment in the British Urban and Regional System, 1-31.

Son yirmi yıl bir değişim sürecidir. Hizmetlerde yeniden düzenlemeler olmuştur. Fiyatları düşürmek ve hizmet sektöründe çalışanların verimliliğini geliştirmek için öncelikle yeni bilgisayar teknolojileri ile tanışılmıştır. Son zamanlarda, hizmetlerin kapasitesini geliştirmeye yönelik olarak yeni servisler eklenmiştir. Şirketler, esnekliklerini maksimize ve fiyatlarını minimize etmek üzere daima uzman görüşüne gereksinim duydukları için hizmetlere olan talep de artmıştır. Bu kapsamda, 1968 ve 1980 yıllarındaki verilere göre hizmet sektörünün sınıflaması, Tablo 3.4'deki gibidir. 1971-1984 yılları arasında yapılan çalışmalarda hizmet sektörü ile ilgili mesleklerde, şehirs el alanlardan onların hinterlandlarına doğru desantrilizasyonu yönünde bir eğ ilim vardır. Farklı yer seçimi eğ ilimleri, hizmet faaliyetlerinden ortaya çıkmaktadır. Son birkaç yıl, desantrilizasyonun değişimine tanık olmuştur. Hizmet sağlayan firmalarla müşterileri arasındaki yakın ilişkinin geliş imi ile, hizmetlerin ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkan şehir merkezlerinin geliş imi aynı zamana rastlamıştır. Fiziksel dağılım, hizmetlerin daha düşük fiyatlı alanlara dağılımı ve bunların yeniden organizasyonu, diğer bir dikkate değer geliş medir ve bu da aynı zamana rastlamaktadır.

Sonuç olarak bu araştırma, hizmetlerin düzensiz geliş imini etkileyen faktörlerin yeniden değerlendirilmesi ile ilgilidir. Böyle bir analizde hizmetlerin, üretimdeki önemli değişim ile ilgili olarak değerlendirilmesi gereklidir.

Bailly ve diğerleri (1992), "hizmetlerin alansal ekonometrisi" adlı çalışmalarında üretici hizmetler üzerinde durmuşlardır. Hizmetleri sınıflandırmada, heterojenlik sorununa değinmişlerdir. Bu kapsamda, hizmetler kolay anlaşılabilen ekonomik faktörlerdir. Aslında ne oldukları değil ne olmadıklarına göre ele alınabilirler. Ulusal raporlara bakılacak olursa hizmet sektörü, çok çeşitli ekonomik faaliyetleri kapsar: toptan ticaret, perakende ticaret ve ulaşım gibi dağıtıcı hizmetler; muhasebe, hukuki danışmanlık, pazarlama, mühendislik hizmetleri, bilgisayar hizmetleri ve çok geniş finansal hizmetler gibi meslek hizmetleri; restoranlar, berberler, yerel perakende ticaret gibi tüketici hizmetler ve son olarak; sağlık, eğitim, kamu yönetimi ve savunma gibi kamusal ve sosyal hizmetler bu sektör içinde yer alır.

Sınıflama ve isimlendirmelere göre benzerlikleri olan pek çok tipoloji, ortaya çıkmıştır. Fakat hiçbir i tam olarak yeterli değildir. Hizmetler daima çok

boyutludurlar. Belirli bir sınıflandırma yapmak, araştırmacının ihtiyacına göre değişir. Ancak durumu sadeleştirmek için bunu dikkate almaksızın hizmet sektörü iki ana kategoriye ayrılabilir: üretici hizmetler ve tüketici hizmetler. Üretici hizmetler diğer ürünlerin (malların ve hizmetlerin) girdisi olabilirler. Bu hizmetlerin alıcıları, diğer firmalardır. Bu bölünme alansal ekonometri için çok önemlidir. Üretici hizmetlerin gelişimi, son zamanlarda ortaya çıkan bir olgudur. Modern ekonomilerin bir yansımasıdır. Üretici hizmet sektörünün genel bir tanımı yoktur. Çok daha geniş bir faaliyet alanını kapsadığı halde bazen ‘meslek hizmetleri’ anlamında kullanılırlar. Bazı durumlarda da toptan ticaret, haberleşme vb. gibi dağıtıcı hizmetler olarak adlandırılırlar.

Üretici hizmetlerin potansiyel alanı tüketici hizmetlerden tamamen farklıdır. Belirli tüketici hizmetlerin kesin alansal sınırları bulunurken (bakım hizmetleri gibi), üretici hizmetler uzun mesafeler katedebilirler (televizyon yayını gibi). Hizmetlerin üretimi genellikle ofis binalarında olur. Bu nedenle ekonomik coğrafyacılar, üretici hizmet sektörünün yer seçimi ile ofis yer seçimi analizini birlikte inceledikleri çalışmalar yapmışlardır. Ofis yerleşim problemi ile üretici hizmetlerin yerleşim problemi benzerdir. Bu kapsamda çalışmada, üretici hizmetler ayrıntılı olarak incelenmiştir, Kanada ele alınmıştır. Büyük ortaklıkların merkez ofisleri, metropoliten alanlara doğru çekilmektedir. Kanada örneğinde merkez ofisler büyük oranda birkaç şehirde yoğunlaşmıştır. Doğal bir sonuç olarak, üretici hizmetlerdeki iş gücü, Kanada’nın en büyük şehirlerinde yoğunlaşmak için yüksek bir eğilim göstermektedir. Benzer yapı diğer ülkelerde de gözlenebilir. Kanada için yapılan sınıflama Tablo 3.5’deki gibidir.

Tablo 3.5: Kanada’da Şehir Sisteminde İşgücünün Çalıştığı Endüstriler, 1981.

ENDÜSTRİ
• İmalat • Konstrüksiyon • Ulaşım • Haberleşme • Kamu Hizmetleri • Toptan Ticaret • Perakende Ticaret • Finans, Sigorta, Gayrimenkul Hizmetleri • Eğitim • Tüketici Hizmetler • Üretici Hizmetler • Kamu Yönetimi ve Savunma

Kaynak: Bailly, A.S., Coffey, W.J., Paelink, J.H.P. and Polèse, M., 1992. Spatial Econometrics of Services, Producer Services, pp. 9-24.

Üretici hizmetler ise Tablo 3.6'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 3.6: Kanada'da Üretici Hizmetlerin Dağılımı, 1981.

ÜRETİCİ HİZMETLER
• Kişisel Hizmetler • Bilgisayar Hizmetleri • Güvenlik ve Araştırma Hizmetleri • Muhasebecilik • Reklam Acenteleri • Mimarlık, Kentsel Tasarım vb. • Mühendislik ve Bilimsel Çalışmalar • Hukuk Hizmetleri • Yönetim Danışmanlığı • Çeşitli Hizmetler

Kaynak: Bailly, A.S., Coffey, W.J., Paelink, J.H.P. and Polèse, M., 1992. Spatial Econometrics of Services, Producer Services, pp. 9-24.

3.1.2. 1980 Sonrası Hizmet Sektörü Sınıflamaları

Murdick ve diğerleri (1990), "hizmetlerin işletimsel yönetimi" adlı yayınlarında, hizmetlerin değişik tanımlarını yapmışlar ve farklı sınıflandırmalarını ele almışlardır.

Hizmetler; zaman, yer, biçim, psikolojik yarar üreten ekonomik faaliyetlerdir. Malların (eşyaların) karşısı olarak da tanımlanırlar. Bir mal, satılmak ya da sonradan kullanılmak için yaratılan somut bir objedir. Bir hizmet ise soyuttur ve uzun süre dayanmaz, çoğunlukla aynı zamanda üretilir ve tüketilir. Bu tanımlar doğru görünmesine rağmen mallar ve hizmetler arasındaki ayırım çok kesin değildir. Örneğin; bir araba satın alındığında, bir mal mı alınır yoksa ulaşım hizmeti mi alınır ya da televizyon üretilen bir maldır, fakat televizyon, yayın hizmeti olmasa nasıl kullanılabilir? Mallar ve hizmetler arasındaki farkı anlamak için, bu ikisinin tamamen birbirinden ayrı olmadığını kabul etmek gerekir. Daha çok bir bütünün iki kutbu gibidirler.

Hizmetler çeşitli şekillerde sınıflandırılmışlardır. Amerika Nüfus Bürosu, fonksiyonlarına göre hizmetleri sınıflandırır. İş İstatistikleri Bürosu, sınıflandırmada üretimi temel alır. Başka bir devlet sınıflama planına göre, Standart Endüstriyel Sınıflama alınır. Tablo 3.7'de hizmet fonksiyonu esasına göre oluşan bir sınıflama görülmektedir. Dağıtıcı hizmetler, fiziksel dağılım ve bilgi dağılımını içerirler.

Fiziksel dağılım malların ve insanların ulaşım yoluyla, bilgi dağılımı bilginin haberleşme ya da bilgi iletme endüstrileri yoluyla dağılımını kapsar. Perakende ve toptan ticaret, fiziksel malların tüm alışverişini içerir. Kâr getirmeyen hizmetler, kamu yararına hizmet eden çeşitli devlet birimlerinin kamu ve özel sektörlerini içine alırlar. Üretici hizmetler temelde, çeşitli sektörler için orta derecede hizmetler sağlarlar, üretim ya da servis ağırlıklı olabilirler. Tüketici hizmetler, büyük ölçüde bireylere sosyal ve kişisel servisleri ulaştırırlar, çoğunlukla yaşam kalitesini arttırmaya yöneliktirler.

Tablo 3.7: Amerika’da Hizmet Fonksiyonu Temeline Dayalı Olarak Yapılan Hizmet Sınıflaması, 1990.

SINIFLAR
• Dağıtıcı Hizmetler - Fiziksel Dağılım - Ulaşım - Bilgi Dağılım • Perakende ve Toptan Ticaret • Kar Getirmeyen Hizmetler • Üretici Hizmetler - Meslek Hizmetleri - Finans - Sigorta - Gayrimenkul - Hukuk Hizmetleri - Kuruluş Üyelikleri - Çeşitli Profesyonel Hizmetler • Tüketici Hizmetler - Sağlık - Eğitim - Kişisel Hizmetler - Çeşitli Bakım Hizmetleri - Otel/Motel Hizmetleri - Restoran ve Yiyecek Hizmetleri - Boş Vakitleri Değerlendirme Hizmetleri - Aile ile İlgili Hizmetler

Kaynak: Murdick, R.G., Render, B. and Russell, R.S., 1990. Service Operation Management, pp. 4-10, 40-41, Allyn and Bacon.

Yapılan sınıflandırmadan, üretici ve tüketici hizmetlerin birbirinden çok farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle farklı yaklaşımlar gerektirirler.

Nord ve Sheets'in (1992) yaptıkları çalışmada ana tartışma konusu, metropoliten ekonomilerdeki hizmet endüstrileri türlerinin gelişimi ve üretim endüstrileri ile ilgili olarak işgücü piyasasının karakteristikleri üzerinedir.

Amerikan ekonomisi son kırk yılda işgücünün üretimden hizmet endüstrisine doğru kaydığı önemli bir yapısal dönüşüme sahne olmuştur. Bu dönüşüm, metropoliten alanlarda farklı hissedilmiştir. Bazı metropoliten alanlar, yönetim merkezlerini ve finans, iş, profesyonel hizmetlerden oluşan hizmet endüstrilerindeki paylarını genişletmişlerdir.

Genel olarak iş piyasasındaki güçlükler, işgücünün yoksulluk sınırı üzerinde gelir elde edilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, metropoliten piyasada işe kabul edilebilirlik ve kalitedeki değişikliklere karşı çok duyarlı olan işçi sınıfı vardır. Bu sınıf, marjinal işgücünü oluşturur. Bu açıdan yapılan çalışmada, en büyük yüz metropoliten alandaki servis endüstrileri ve iş piyasasındaki güçlükler üzerinde durulmuştur.

Metropoliten ekonomilerdeki servis endüstrileri, Tablo 3.8'deki gibi sınıflandırılmıştır. Ana ayırım, ara talep ve son talep hizmetler arasındadır. Ara talep hizmetler, servislerin, malların üretim ve tüketimini sağlayan diğer iş kollarına ve son tüketicilere ulaştırılmasıyla ortaya çıkar. Hem dağıtıcı hem de ileri hizmetleri içerirler ve "üretici hizmetler" olarak adlandırılırlar. Son talep hizmetler, hem perakende ticaret hem de kişisel hizmetleri kapsarlar. Sosyal hizmetler, hükümetin sağladığı ve kâr amacı olmayan hizmetlerdir ve karışık talep olarak adlandırılırlar. Hizmet sektörünün gelişimi, büyük metropoliten ekonomilerde değişmiştir ve ulusal ekonomide metropoliten sistemin yapısı yeniden tanımlanmıştır. Metropoliten alanlardaki hizmet endüstrilerinin gelişiminde, büyük ortaklıklardaki yeniden yapılanma ve onların giderek artan muhasebe, reklamcılık, banka, sigorta, özel ve hukuki hizmet ihtiyaçları, itici bir güç olmuştur. 1970-1980 yılları arasında bu ileri hizmetler ulusal ve bölgesel merkezlerde (örneğin; New York, Los Angeles, Chicago ve Boston'da) pek çok işin doğmasına neden olmuştur. Bu süre içinde metropoliten alanlarda üretim endüstrileri gelişirken hizmet sektörünün gelişimi daha hızlı olmuştur. Üretimin, en büyük yüz metropoliten alandaki iş gücünün toplamındaki payı düşmüştür.

Tablo 3.8: Amerika'da Hizmet Endüstrisi Sınıflaması, 1992.

SINIFLAR
<u>Üretici Hizmetler (Ara Talep)</u>
• Dağıtıcı Hizmetler Ulaşım Haberleşme Toptan Ticaret
• İleri Hizmetler Finans, Sigorta ve Gayrimenkul Meslek Hizmetleri Hukuk Hizmetleri Kurum Üyelikleri ve Profesyonel Hizmetler
<u>Sosyal Hizmetler (Karşık Talep)</u>
• Kar Amaçlı Olmayan Hizmetler Sağlık Hizmetleri Eğitim Hizmetleri Sosyal Hizmetler Müzeler, Sanat Galerileri ve Hayvanat Bahçeleri Dinsel Kuruluşlar
• Hükümet Hizmetleri Kamu Yönetimi
<u>Tüketici Hizmetler (Son Talep)</u>
• Kişisel Hizmetler Tamir-Bakım Hizmetleri Özel Hizmetler Eğlence ve Rekreasyon Hizmetleri
• Perakende Ticaret Perakende Ticaret

Kaynak: Nord, S., and Sheets, R.G., 1992. Sources of Metropolitan Growth, Service Industries and the Working Poor in Major Metropolitan Areas in the United States, pp. 255-278.

Yazarlara göre gelecekteki çalışmalar, metropoliten alanlarda hizmetler arasındaki farklılıkları ölçmeye ve açıklamaya, bu farklılıkların işgücü üzerindeki etkisine yönelik olmalıdır. Ayrıca, sosyal hizmet altyapısının değişim ve gelişimi, bunların yine işgücüne etkisi üzerine de araştırmalar yapılmalıdır.

Klodt'un (1995) şehirselleşmeyle ilgili çalışmasında, yığılma düzeyindeki yapısal değişim ile şehirselleşme ve kırsal alanların ekonomik performansları arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Üretimden hizmetlere doğru olan değişim, bugün kesin olarak bilinmektedir. Bununla birlikte ülkelerin bölgesel gelişimlerini etkileyen ekonomilerdeki yapısal düzenlemelerin nasıl olduğu pek belirgin değildir. Batı Almanya örneği üzerinde çalışılmıştır, ancak yazar, diğer ülkelere uyarlanabilen sonuçlar çıkarılabileceğini belirtmiştir.

Kural olarak, hizmetlerin şehirlerdeki payı kırsal kesimden daha yüksektir. Buna ek olarak, kişi başına düşen gelir de şehirlerde daha yüksek olma eğilimindedir. Çalışmadaki amaç, farklı endüstriler arasındaki yapısal değişimi daha iyi anlamayı sağlamak, böylece şehirsal ve kırsal alanların gelişimindeki farklılığı açıklamaya yardımcı olmaktır. Yazara göre hizmet sektöründeki faaliyetlerden bazıları hızlı gelişir, bazıları ise küçülür. Belirli alanlarda yoğunlaşırlar ya da tüm ülkeye yayılırlar. Çoğu otorite bu farklılıkları gözönüne alarak hizmet sektörünün alt kategorilere bölünmesini önermiştir. Bunlardan biri de bölgesel analiz amacına uygun olarak hizmet sektörünün, Tablo 3.9'de görüldüğü gibi kullanıcı ile bütünleşik hizmetler ve kullanıcıdan kopuk hizmetler olarak ayırmış olanıdır.

Tablo 3.9: Batı Almanya'da Hizmet Endüstrisinin Payı.

ENDÜSTRİ	1960	1970	1980	1990
• Kullanıcı ile Bütünleşik Hizmetler	19.3	18.1	17.9	17.7
- Toptan ve Perakende Ticaret	9.1	9.4	9.2	9.0
- Ulaşım	3.8	3.7	3.6	3.7
- Oteller ve Restoranlar	2.3	1.6	1.4	1.2
- Eğitim ve Bilim	2.3	1.6	1.5	1.6
- Sağlık	1.8	1.8	2.2	2.2
• Kullanıcıdan Kopuk Hizmetler	9.6	11.9	15.5	21.0
- Haberleşme	1.2	1.4	2.1	2.6
- Bankacılık ve Sigortacılık	2.7	4.2	5.4	6.4
- Meslek Hizmetleri ve Kişisel Hizmetler	5.7	6.3	8.0	12.0
• Gayrimenkul Hizmetleri	6.4	5.8	6.8	7.2
• Hükümet ve Kar Amacı Olmayan Hizmetler	14.1	14.1	14.0	13.0
Toplam Servisler	49.4	49.0	54.1	59.0

Kaynak: Klodt, H., 1995. Urban Agglomeration and Economic Growth, Structural Change and Urban Growth, pp. 157-182, Springer-Verlog Berlin-Heidelberg, Egon-Sohmen-Foundation.

Kullanıcı ile bütünleşik hizmetler, üretici ve tüketicinin fiziksel yakınlığını gerektirir. Bu servislerden bazıları direkt olarak kişiler ve aileler ile ilgilidir ve 'geleneksel servisler' olarak tanımlanabilirler (ev ile ilgili hizmetler, berber dükkanı, çamaşırhaneler vb.). Bazıları ise endüstriyel malların tüketiciye ulaştırılması ile ilgilidir. Bunlar "tamamlayıcı servisler" olarak tanımlanır (toptan ve perakende ticaret). Kullanıcıdan kopuk hizmetler, üretici ve tüketici arasında kişisel ilişkileri gerektirmez, uzun mesafelerde de gerçekleştirilebilir. Üretici tarafından sağlanan bilgiyi gerektirir ve üretici ile kullanıcı arasında direkt bir bağlantı olmaksızın bir yerden diğer bir yere iletebilir. Tipik örnekler; finans ve sigorta hizmetleri, avukat, meteorolojist ve ekonomistlerin sağladıkları hizmetler gibi.

Bu iki kategori arasındaki sınır çok kesin değildir, zamana göre değişebilir. Örneğin; sigorta hizmeti, sigorta şirketinde çalışanla müşteri arasında direkt bir kişisel bağlantı gerektirmez. Fakat yeni sözleşmeler genellikle yüzyüze yapılır. Bu nedenle, esas bölümü disembodied hizmetler içine girerken en azından bir kısmı embodied hizmetler kapsamına girebilir. Kullanıcıdan kopuk hizmetlerin şehir merkezlerinde yoğunlaştığı kabul edilir. Bu tür hizmetler, yaşama şartlarının kalabalık merkezlerden çok daha iyi olduğu büyük şehirlerin yakınındaki şehrsel alanları da tercih ederler.

3.2. SINIFLANDIRMALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Hizmet sektörünün yapısı zaman içinde oldukça değişikliğe uğramıştır. 1960'lar, 1980'ler ve 1990'lardaki sınıflamalar arasında önemli farklar vardır. Teknolojik gelişmeler, değişen ekonomik yapı ve ilişkiler, işgücünün üretimden hizmet sektörüne doğru kaymasına neden olmuştur. Böylece yeni iş alanları ortaya çıkmış ve bu durum günümüzde global ilişkilerin gelişmesini sağlayan hizmet sektörüne yansımıştır.

Yapılan sınıflamalardan çıkan sonuç, hizmet sektörü için belirli bir ayırımın olamayacağıdır. Çünkü amaca ve çalışmanın kapsamına, yapıldığı yerin özelliğine, zamana bağlı olarak değişmektedir. Tüm hizmet sektörü sınıflamaları, Tablo 3.10'da gösterilmiştir. Şimdiye kadar anlatılan sınıflandırmalar bu tabloda; Murdick, Render, ve Russell'ın, "hizmetlerin işletimsel yönetimi" adlı yayınlarında yaptıkları sınıflamaya göre yeniden düzenlenmiştir. Amaç, sınıflamaların birbiriyle karşılaştırmasının daha kolay yapılabilmesidir. Bu sınıflandırmanın seçilmesinin nedeni, yapılacak olan çalışmanın amacına uygun olmasıdır. Çünkü bir kentin dünya kenti olabilme yolunda en etkili sektör olan hizmet sektörüne yönetsel bir açıdan yaklaşmış, öncelikle hizmetler tanımlanmış, değişik sınıflandırmalardan söz edilmiş ve bir metropol için çok önemli olan üretici, tüketici ve dağıtıcı hizmetler kesin olarak birbirinden ayrılmıştır. Tabloda baskın olarak görünmeyen açıklamalar, sınıflamaları yapanlar tarafından kullanılmayan ifadelerdir, sadece farkları görebilmek amacıyla yazılmışlardır.

Tüm sınıflandırmalar genel olarak değerlendirilecek olursa, arada farklılıklar olmakla birlikte şu ortak özellikler dikkati çekmektedir: ulaşım, haberleşme ve ticaret,

Tablo 3.10. Hizmet Sektörü Sınıflamalarının Karşılaştırılması.

Murdock ve diğ., 1990	McCarthy, Lindberg, 1966	Goddard, Gillespie, 1987	Castells, 1989	Marshall, Green, 1990	Bailly ve diğerleri, 1992	Nord, Sheets, 1992	Klooth, 1995
A Taxonomy of Services 1990	Service Industries in the U.S.A., 1960	Advanced Telecom. &Regional Economic Growth, 1981	The Informational City: Information, Technology, Eco. Restructuring & the Urb-Reg Process, 1940-80	Corp. Restruct. and Service Employment in the British Urban and Regional System, 1980	Prod.-Services &Size Cate. for the Canadian Urban Sys, 1981	Service Industry Classification Framework 1992	Structural Change in Urban Growth West Germany
• DAĞITICI HİZMETLER - Fiziksel Dağılım - Ulaşım - Bilgisel Dağılım	• DAĞITICI HİZMETLER	• DAĞITICI HİZMETLER - Ulaşım - Haberleşme	• DAĞITICI HİZMETLER - Fiziksel Dağılım - Toplan Ticareti - Ulaşım(k., d., b., dm.) - Haberleşme(posta, tel.) - PERAKENDE VE TOPTAN TİCARET	• DAĞITICI HİZMETLER - Ulaşım - Haberleşme	• SOSYAL HİZ (Karışık Talepler) - Kar Amaçlı Olm. Hiz. - Sağlık - Eğitim - Sosyal Hizmetler - Müze, Sanat Galerileri, Hay Bah - Dinsel Kuruluşlar - Hükümet Hizmetleri - Kamu Yönetimi	• DAĞITICI HİZMETLER - Ulaşım (ES) - Haberleşme (DS)	• DAĞITICI HİZMETLER - Ulaşım (ES) - Haberleşme (DS)
• PERAKENDE VE TOPTAN TİCARET	• PERAKENDE VE TOPTAN TİCARET	• PERAKENDE VE TOPTAN TİCARET	• PERAKENDE VE TOPTAN TİCARET	• PERAKENDE VE TOPTAN TİCARET	• PERAKENDE VE TOPTAN TİCARET	• PERAKENDE VE TOPTAN TİCARET	• PERAKENDE VE TOPTAN TİCARET
• KAMU HİZMETLERİ	• KAMU HİZMETLERİ - Kamu Yönetimi - Dinsel-Kar Amaçlı Olmayan Kuruluş.	• KAMU HİZMETLERİ - Kamu Yönetimi	• KAMU HİZMETLERİ	• KAMU HİZMETLERİ	• KAMU HİZMETLERİ	• KAMU HİZMETLERİ	• KAMU HİZMETLERİ
• ÜRETİCİ HİZMETLER - Meslek Hizmetleri - Finans - Sigorta - Gayrimenkul - Hukuk Hizmetleri - Kuruluş Üyelikleri - Çeşitli Profesyonel Hizmetler	• ÜRETİCİ HİZMETLER - Meslek Hizmetleri - Finans - Sigorta - Gayrimenkul - Hukuk Hizmetleri - Kuruluş Üyelikleri - Çeşitli Profesyonel Hizmetler	• ÜRETİCİ HİZMETLER - Meslek Hizmetleri - Finans - Sigorta - Gayrimenkul - Hukuk Hizmetleri - Kuruluş Üyelikleri - Çeşitli Profesyonel Hizmetler	• ÜRETİCİ HİZMETLER - Meslek Hizmetleri - Finans - Sigorta - Gayrimenkul - Hukuk Hizmetleri - Kuruluş Üyelikleri - Çeşitli Profesyonel Hizmetler	• ÜRETİCİ HİZMETLER - Meslek Hizmetleri - Finans - Sigorta - Gayrimenkul - Hukuk Hizmetleri - Kuruluş Üyelikleri - Çeşitli Profesyonel Hizmetler	• ÜRETİCİ HİZMETLER - Meslek Hizmetleri - Finans - Sigorta - Gayrimenkul - Hukuk Hizmetleri - Kuruluş Üyelikleri - Çeşitli Profesyonel Hizmetler	• ÜRETİCİ HİZMETLER - Meslek Hizmetleri - Finans - Sigorta - Gayrimenkul - Hukuk Hizmetleri - Kuruluş Üyelikleri - Çeşitli Profesyonel Hizmetler	• ÜRETİCİ HİZMETLER - Meslek Hizmetleri - Finans - Sigorta - Gayrimenkul - Hukuk Hizmetleri - Kuruluş Üyelikleri - Çeşitli Profesyonel Hizmetler
• TÜKETİCİ HİZMETLER - Sağlık - Eğitim - Kişisel Hizmetler - Çeşitli Bakım Hizmetleri - Otal/Motel Hizmetleri - Restoran ve Yiyecek Hizmetleri - Boş Vakitler - Değeriendirme Hizmetleri - Aile İle İlgili Hizmetler	• TÜKETİCİ HİZMETLER - Sağlık - Eğitim - Kişisel Hizmetler - Çeşitli Bakım Hizmetleri - Otal/Motel Hizmetleri - Restoran ve Yiyecek Hizmetleri - Boş Vakitler - Değeriendirme Hizmetleri - Aile İle İlgili Hizmetler	• TÜKETİCİ HİZMETLER - Sağlık - Eğitim - Kişisel Hizmetler - Çeşitli Bakım Hizmetleri - Otal/Motel Hizmetleri - Restoran ve Yiyecek Hizmetleri - Boş Vakitler - Değeriendirme Hizmetleri - Aile İle İlgili Hizmetler	• TÜKETİCİ HİZMETLER - Sağlık - Eğitim - Kişisel Hizmetler - Çeşitli Bakım Hizmetleri - Otal/Motel Hizmetleri - Restoran ve Yiyecek Hizmetleri - Boş Vakitler - Değeriendirme Hizmetleri - Aile İle İlgili Hizmetler	• TÜKETİCİ HİZMETLER - Sağlık - Eğitim - Kişisel Hizmetler - Çeşitli Bakım Hizmetleri - Otal/Motel Hizmetleri - Restoran ve Yiyecek Hizmetleri - Boş Vakitler - Değeriendirme Hizmetleri - Aile İle İlgili Hizmetler	• TÜKETİCİ HİZMETLER - Sağlık - Eğitim - Kişisel Hizmetler - Çeşitli Bakım Hizmetleri - Otal/Motel Hizmetleri - Restoran ve Yiyecek Hizmetleri - Boş Vakitler - Değeriendirme Hizmetleri - Aile İle İlgili Hizmetler	• TÜKETİCİ HİZMETLER - Sağlık - Eğitim - Kişisel Hizmetler - Çeşitli Bakım Hizmetleri - Otal/Motel Hizmetleri - Restoran ve Yiyecek Hizmetleri - Boş Vakitler - Değeriendirme Hizmetleri - Aile İle İlgili Hizmetler	• TÜKETİCİ HİZMETLER - Sağlık - Eğitim - Kişisel Hizmetler - Çeşitli Bakım Hizmetleri - Otal/Motel Hizmetleri - Restoran ve Yiyecek Hizmetleri - Boş Vakitler - Değeriendirme Hizmetleri - Aile İle İlgili Hizmetler

dağıtıcı hizmetleri; çoğunlukla direkt insan ilişkilerine bağlı olmayan finans, sigorta, hukuk, gayrimenkul, reklamcılık ve çeşitli profesyonel hizmetler, üretici hizmetleri; daha çok karşılıklı iletişime bağlı olan sağlık, eğitim, otel-motel, yiyecek, eğlence ve rekreasyon, tamir-bakım gibi servisler, tüketici hizmetleri oluşturmaktadır. Bunlara bağlı olarak bir hizmet sektörü sınıflaması önerilmektedir.

3.3 ÖNERİ SINIFLAMA

Uluslararası sermayede liderliği elde edebilmek için iletişim ve haberleşmeye yönelik hizmetler büyük önem taşımaktadır. Bu hizmetleri; ana haber kanalları, televizyon ve film endüstrileri, büyük ve ciddi gazeteler, yayıncılar, iletişim danışmanları ve reklam acenteleri sağlamaktadır. Bu alanda çalışanların, global sermayenin pozitif imajının yaratılmasında büyük bir yeri vardır (Friedmann, 1993). Bu nedenle öneri sınıflandırmada, yukarıda belirlenen genel sınıflama özelliklerine ek olarak, iletişim ile ilgili faaliyetler, üretici hizmetler adı altında ayrı bir başlık olarak yer almaktadırlar. Bu kapsamda önerilen hizmet sektörü sınıflaması Tablo 3.11'deki gibidir. Bu tablodaki sınıflama, çalışma kapsamına alınan kentlere ve İstanbul'a ait hizmet sektörünün karşılaştırılmasında kolaylık sağlamak amacıyla diğer bölümlerde kullanılmaktadır.

Sonuç olarak, dünya kentlerinin ekonomik yapısını hizmet endüstrisi oluşturduğu için bu bölümde, hizmet sektörü ve farklı sınıflandırılmaları ele alınmaktadır. Farklılıkların nedeni, sektörün kesin bir içeriğinin olmaması, buna bağlı olarak yapılan çalışmanın amacına ve zamana göre sınıflamaların çeşitlenmesidir. Değişik kişiler tarafından farklı zamanlarda yapılan hizmet sektörü sınıflandırmaları ve konuyu hangi açıdan ele aldıkları incelenerek zaman içindeki değişim görülmektedir. 1960'lar ile 1990'lardaki sınıflamalar arasında önemli farklar vardır. Teknolojik gelişmeler, değişen ekonomik yapı ve ilişkiler, işgücünün üretimden hizmet sektörüne doğru kaymasına neden olmuştur. Böylece yeni iş alanları ortaya çıkmış ve bu durum günümüzde global ilişkilerin gelişmesini sağlayan hizmet sektörüne yansımıştır. İncelenen tüm sınıflamalar gözönüne alınarak yapılan öneri sınıflamaya göre hizmetler sektörü dört başlık altında toplanmaktadır. Bunlar: dağıtıcı

Tablo 3.11: Öneri hizmet sektörü sınıflaması.

SINIFLAR
<u>DAĞITICI HİZMETLER</u>
• Ulaşım • Haberleşme • Toptan Ticaret • Perakende Ticaret
<u>ÜRETİCİ HİZMETLER</u>
• Finans • Sigorta • Hukuk • Gayrimenkul • Bilgisayar Hizmetleri • Kiralama Hizmetleri • Çeşitli Profesyonel Hizmetler • Kurum Üyelikleri • İletişim Hizmetleri - Televizyonculuk - Gazetecilik - Yayıncılık - Film Endüstrileri - Reklamcılık - İletişim Danışmanları - Çeşitli İletişim Hizmetleri
<u>TÜKETİCİ HİZMETLER</u>
• Sağlık • Eğitim • Otel-Motel Hizmetleri • Yiyecek Hizmetleri • Kişisel Hizmetler • Eğlence, Rekreasyon ve Kültür Hizmetleri • Tamir ve Bakım Hizmetleri • Ev Hizmetleri
<u>KAR AMACI OLMAYAN HİZMETLER</u>
• Kamu Yönetimi • Savunma • Vakıflar ve Dernekler

hizmetler (ulaşım, haberleşme, toptan ve perakende ticaret), üretici hizmetler (finans, sigorta, hukuk, gayrimenkul, iletişim hizmetleri ve çeşitli profesyonel hizmetler), tüketici hizmetler (sağlık, eğitim, otel-motel, yiyecek, eğlence ve rekreasyon, tamir-bakım gibi servisler, ev hizmetleri) ve kar amacı olmayan hizmetlerdir (kamu yönetimi, savunma, vakıf ve dernek hizmetleri). Üretici hizmetler kapsamında yer alan iletişim hizmetleri başlığı, daha önce yapılan sınıflamalarda yer almamaktadır. Uluslararası sermayede liderliği elde edebilmek için iletişim ve

haberleşmeye yönelik hizmetler büyük önem taşımaktadır. Bu alanda çalışanlar, bir kentin dış dünyaya tanıtılmasında çok büyük bir role sahiplerdir. Bu nedenle iletişim hizmetleri, öneri sınıflamaya dahil edilmiştir. Böylece yapılan sınıflama, sonraki bölümlerde karşılaştırma yapabilmek için kullanılmaktadır. Sonuç olarak bu bölümde, hizmet sektörünün, global kentler açısından öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır.

Sonraki bölümde, çalışma kapsamına alınan New York, Londra, Paris, Amsterdam ve Barcelona'nın gelişimleri ve bu kentlerin hizmet sektörü açısından durumları incelenmektedir. Bu kapsamda, seçilen kentlere ait verileri elde etme biçimi ve kentlerin ne şekilde çalışma kapsamına alındığı anlatılmakta, neden dünya kenti olarak adlandırıldıkları açıklanmakta ve hizmet sektörünün durumu irdelenmektedir.

4. DÜNYA KENTİ ÖRNEKLERİ VE HİZMET SEKTÖRÜ AÇISINDAN DURUMLARI

Endüstri sonrası toplumlarda ekonomik yapının temel değişimi, hizmet faaliyetlerindeki değişim ile açıklanabilir (Castells, 1989). Dolayısıyla bugünkü global kentler, hizmet sektörünün gelişimiyle ortaya çıkmışlardır. Bu açıdan aşağıda, dünya kenti olarak adlandırılan şehirlerden çalışma kapsamına alınanların, neden bu özelliği taşıdıkları açıklanmakta ve kendileri için en önemli sektör olan hizmet sektörü açısından incelenmektedirler. Bu sayede globalleşen metropollerde hizmet sektörü irdelenerek karşılaştırma yapabilme imkanı ortaya çıkmaktadır. Bu incelemeyi yapabilmek için ilgili kentlere ait verileri elde etme şekli aşağıdaki gibidir.

4.1. DÜNYA KENTLERİ İLE İLGİLİ VERİLER

Çalışmanın amacına uygun olarak İstanbul'un dünya kentleri arasındaki durumunu ortaya çıkarmak için, çalışma kapsamına alınan dünya kentlerinin hizmet sektörüne ait verileri gerekli olmuştur. Böylece bu verilere dayanarak karşılaştırma yapabilmek imkanı doğmaktadır.

Kentlerin hizmetler açısından karşılaştırılabilmesi için kullanılan veri tabanı, ilgili kentlere ait yayınlanmış istatistiklerdir. Ancak, dünya kenti kapsamında olduğu düşünülen metropollere ait istatistiklere, özellikle de hizmet sektörü istatistiklerine ulaşmakta zorluk çekilmiştir. Mevcut kaynaklardan yeterli bilgi sağlanamadığı için internette tarama yapılmıştır. Her bir kentin bulunduğu ülkenin internetteki istatistik sitesi incelenmiştir. Fakat yine hizmet sektörüne dair bilgi elde edilememiştir. Bulunan istatistikler çoğunlukla, ya ülke geneline aittir ya da kentlerin demografik yapısına yöneliktir. Bu nedenle her kent için, o kentin bulunduğu ülkenin ulusal istatistik sitesine e-mail ile mesaj gönderilerek bilgi edinme yöntemi izlenmiştir. Bu şekilde istatistikleri araştırılan kentler; New York, Londra, Tokyo, Paris, Amsterdam,

Frankfurt, Milano, Barcelona, Seul ve Singapur'dur. Ancak, bazı kentlerden ya hiç cevap gelmemiştir ya da bir emek gerektirdiği için ilgili kişiler yoğun olmaları nedeniyle gerekli bilgiyi gönderememişlerdir. Bunun sonucunda istatistikleri elde edilen, dolayısıyla çalışma kapsamına alınan kentler; New York, Londra, Paris, Amsterdam ve Barcelona ile sınırlandırılmıştır. Bu kentlere dair istatistiki bilgiler internet üzerinden ve posta yoluyla alınmıştır.

Kentlere ait hizmet sektörünü gösteren tablolar eklerde de görüldüğü gibi, üçüncü bölümdeki öneri hizmet sektörü sınıflamasına göre düzenlenmişlerdir. Amaç, karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmaktır. Böylece veriler, dağıtıcı hizmetler, üretici hizmetler, tüketici hizmetler ve kar amacı olmayan hizmetler olmak üzere dört başlık altında toplanmışlardır. Tablolarda, öneri sınıflamadaki üretici hizmetlerin altında yer alan iletişim hizmetleri başlığı kullanılmamıştır. Çünkü, New York hariç, hiçbir kentin istatistiğinde, iletişim hizmetleri ayrı bir şekilde verilmemiştir.

Bu kapsamda yukarıda belirtilen kentler, dünya kenti olarak taşıdıkları özellikler ve hizmet sektörü açısından sırasıyla ele alınmaktadır.

4.2. ÖRNEK OLARAK SEÇİLEN KENTLERDE HİZMET SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Hizmet sektörü bakımından karşılaştırılan kentler, daha önce de belirtildiği gibi New York, Londra, Paris, Amsterdam ve Barcelona'dır. New York ve Londra dünya kenti hiyerarşisinde en üst noktada olan üç kentten ikisidir -diğeri Tokyo'dur- (Shachar, 1994). Çünkü tüm global ekonomi bu üç kent tarafından kontrol edilir (Friedmann, 1993). Üç ana merkezin dünya çapında global kent olmalarının nedeni; Tokyo'nun, en büyük bankaların yönetim merkezlerinin bulunduğu yer; Londra'nın, çok sayıda işlem hacmine sahip bir finans merkezi; New York'un, sermayenin ana çekim noktası ve ilgili hizmetleri sağlayan merkez olmasıdır. 1986 yılında bu üç kent, dünya sermaye piyasasının %80'ine sahip olmuştur ve devamlı gelişim sürecindedirler (Castells, 1989). Paris, politik yapısı ve kültürel alandaki etkinliği ile ülkesinin bir simgesi haline gelmiştir. Dünyada kültürün başkenti olarak tanınmaktadır (Noin ve White, 1997). Dört ana kentsel bölgeden biri olarak Randstad adı verilen alanda yer alan Amsterdam, ekonomik faaliyetlerde, uluslararası olmak

durumundadır. Çünkü bulunduğu bölge olan Randstad, küçük ölçekli Hollanda ekonomisinin bu açığını kapatmak rolünü üstlenmiştir ve bu alanda Amsterdam'ın baskın bir etkisi vardır (Shachar, 1994). Barcelona ise daha çok ülke içinde bölgesel bir etkinliğe sahiptir (Friedmann, 1993). Böylece belirtilen kentlerin her biri için, önce kendilerine dünya kenti özelliği kazandıran nedenler açıklanmakta ve sonra da bu kentlerdeki hizmet sektörünün durumu incelenmektedir.

4.2.1. New York

New York, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya sermaye, para ve döviz piyasalarındaki gelişmelerle, diğer ana merkezlerle birlikte, bu alandaki etkinliğini göstermeye başlamıştır (Friedmann and Wolff, 1982). Dünya kentleri içinde en üst sınıfı oluşturan kentlerden biridir ve çok büyük bir ekonomiye sahip olan Amerika'nın en güçlü global kentidir (Castells, 1989). New York'un, yönetim ve finans merkezi olarak global anlamdaki rolü, ülkesi içindeki rolün bir yansımasıdır. Diğer bir değişle; kentin sahip olduğu uluslararası olma isteği, ulusal ekonomisinin globalleşme amacından kaynaklanmaktadır (Shachar, 1994).

Yönetim fonksiyonlarını barındırmasının, dünyadaki kapital akışında ve dünya bankalarındaki sermaye ile yatırımlar arasında aracı rolünün etkisi ile New York, bölgesel ekonomisi ve yerel toplumuyla yeniden yapılanmıştır. Buna bağlı olarak New York'un uluslararası finans ağındaki üstün rolü, Amerikan ekonomisinde yer alan çok ortaklı organizasyonların yönetim merkezlerine ev sahipliği yapması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Başlıca ticaret bankalarının, güvenlik firmalarının, ileri hizmetler ağının yetki ve kontrolü burada yer alır. Aynı zamanda dünyanın en büyük sigorta şirketlerinin ve emeklilik fonlarının baş yeridir. Üstlendiği role bağlı olarak zaman içinde imalat sektörü giderek azalırken, hizmetler sektörü gelişmiş ve başta finansal hizmetlerle ilgili olmak üzere pek çok yeni meslek ortaya çıkmıştır. Bilişim teknolojilerindeki gelişim, tüm bu faaliyetlerin ortaya çıkmasıyla çok yakından ilgilidir (Castells, 1989). Dünyanın bilgi toplama, bilgi üretme, bilgiyi bir süreçten geçirerek başka yerlere iletme ve bilgi tüketmeyi içeren yarım milyon işin yer aldığı haberleşme merkezidir (Warf, 1995). Diğer yandan, ileri seviyedeki bilgi sistemlerinin gelişimi, kendisi için gerekli olan düşük ücretli hizmetlerdeki işgücüyle de ilişkilidir. Tüketici ve kişisel hizmetleri yerine getiren bu meslekler, büyük bir kısmını göçmenlerin oluşturduğu düşük vasıflı sınıfa hitap ederler. Böylece imalat

faaliyetlerinin azalmasıyla birlikte, büyük oranda kutuplaşmış ve birbirinden ayrılmış iki sosyal yapı ortaya çıkmıştır. New York bu iki yönlü yapısıyla dünyada, ekonominin en büyük yönetim merkezlerinden biri olan global bir kenttir (Castells, 1989).

New York'un dünya çapında bir kent olmasını sağlayan sektör olan hizmet sektöründe çalışan işgücünün dağılımı, Ekler-Tablo A.1'de görülmektedir (New York State Department of Labor, 1999). Buna göre 1980-1998 yılları arasındaki dönemde bu sektördeki işgücünün %14.5 oranında artarak %76'dan %90.5'e yükseldiği görülür (Tablo 4.1).

Tablo 4.1: New York'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.

	1980	1990	1997	1998
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	76,0	92,1	90,8	90,5

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Bu durum, kent ekonomisinin hemen hemen tamamının, hizmet sektöründen oluştuğunu belirtmektedir. Aynı dönemde, üretici hizmetlerdeki işgücü, %14.9'dan %25.9'a yükselerek %11'lik bir artış göstermiştir. Tüketici hizmetler de üretici hizmetler gibi büyük bir gelişme göstererek %10.5 oranında artmıştır. Bununla birlikte; dağıtıcı hizmetler, iletişim hizmetleri ve kar amacı olmayan hizmetler, sırasıyla %5.2, %0.8 ve %0.9 oranlarında azalmışlardır (Tablo 4.2). Bu durum, en büyük global kentlerden biri New York'un bugünkü durumuna

Tablo 4.2: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.

	1980	1990	1997	1998
Dağıtıcı Hizmetler	31,8	27,5	26,6	26,6
Üretici Hizmetler	17,8	29,7	27,8	28,0
Tüketici Hizmetler	8,9	16,2	19,3	19,4
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	17,4	18,6	17,0	16,5

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

üretici hizmetler ve onlara servisler sağlayan tüketici hizmetlerin ne ölçüde önemli olduğunun bir ifadesi olarak açıklanabilir.

4.2.2. Londra

Londra, global ekonominin yönetildiği ve kontrol edildiği merkezlerden biri olarak New York ve Tokyo ile birlikte dünya finans merkezlerini oluşturmaktadır (Friedmann, 1993). 1980'lerde Avrupa piyasasındaki hızlı gelişimle birlikte,

Londra'nın bir dünya kenti olduğu bilinci gelişmiştir ve kent, İngiltere'nin geri kalan kısmından ayrılarak global finans alanında kendini göstermeye başlamıştır. Böylece, yabancı finans, yayın ve reklam merkezi olarak yeniden biçimlenmiş ve kıtalararası finans merkezi olma statüsünü kazanmıştır (Warf, 1995).

Londra'nın dünya kenti olarak kabul edilmesinde merkezi hükümetin önemli bir rolü vardır. Hükümet, ulusal politikalarla, Londra'nın rekabet etme gücünü arttırmaya çalışmaktadır. Çünkü kent, İngiltere'nin en önemli sermayesi olarak kabul edilmektedir (Newman and Thornley, 1997). Bununla birlikte Londra, kendisiyle aynı derecede global özellik taşıyan New York ve Tokyo'dan biraz daha farklıdır. Çünkü diğerlerinin aksine, arkasında güçlü bir ulusal ekonomi olmaksızın dünya kenti statüsünü sürdürmektedir. Finansal bir merkez olarak yerine getirdiği ticaret ve işlemlerin çoğu, İngiliz ekonomisi ile ilgili değildir. Bu açıdan kentsel bir ekonominin, nasıl uluslararası olabileceğine dair ideal bir örnektir (Shachar, 1994). Finans merkezi olarak gelişiminde, dünyadaki olaylara hızlı cevap verebilmesi açısından bir avantaj olarak, doğu-batı zaman diliminin ortasında bulunması da etkilidir. Londra aynı zamanda uluslararası alışveriş, moda ve turizm merkezidir (Shaw, 1992).

1980'lerdeki değişimle birlikte bankacılık, finans, sigorta ve iş hizmetleri başta olmak üzere hizmet sektörü artmaya, imalat sektörü azalmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak Londra ekonomisinin talep ettiği işgücü de değişim göstermiştir (Graham and Spence, 1995). Londra'nın hizmetler sektöründeki işgücü dağılımı, Ekler-Tablo B.1'deki gibidir (National Statistics, 1999). 1981-1996 yılları arasındaki dönemde hizmetlerin toplam istihdam içindeki oranı %76.2'den %86.9'a

Tablo 4.3: Londra'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1981,1991,1996.

	1981	1991	1996
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	76,2	84,1	86,9

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

yükselmiştir (Tablo 4.3). Bununla birlikte 1981-1991 yılları arasında üretici hizmetlerdeki işgücünün toplam istihdam içindeki oranı %18.6'dan %22.5'e yükselerek %4 oranında artmıştır. Ancak 1991-1996 yılları arasında bu oran daha da yükselmiş ve %5.7 olmuştur. Dağıtıcı hizmetler ise %1.8 oranında azalmıştır (Tablo 4.4) (Graham and Spence, 1995, National Statistics, 1999, Europe Demographic Briefs, 1999). Sonuçta bu durum, global bir kent olmak açısından

büyük önem taşıyan bankacılık, finans, sigorta ve çeşitli iş hizmetlerindeki işgücünün giderek arttığını göstermektedir.

Tablo 4.4: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oran, 1980-1998.

	1981	1991	1996
Dağıtıcı Hizmetler	10,4	9,5	8,6
Üretici Hizmetler	18,6	22,5	28,3
Tüketici ve Kar Amacı Olmayan Hizmetler	47,2	52,1	50,0

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

4.2.3. Paris

Paris'in dünya metropolleri arasındaki yeri, kentin, ulusal ve uluslararası alandaki ikili rolü ile çok yakından ilgilidir. Yüzyıllardır başkent olmasının sonucu olarak ortaya çıkan politik güç ve liderlik, çok önemli bir kontrol merkezi olmasını sağlamıştır. Bir başkent olarak sahip olduğu rolün ötesinde, Fransa'nın dünyadaki simgesi haline gelmiştir. Bu bakımdan, hem bu kadar ulusal hem de uluslararası olan bir başka kent yoktur.

Fransa zaman içinde hemen hemen bütün kıtalarda koloniler oluşturmuştur ve yirminci yüzyıla denizaşırı sömürgeler bakımından, Batı Avrupa'da Birleşik Krallık'tan sonra ikinci büyük güç olarak girmiştir. Elllerinde tuttıkları topraklara bağımsızlıklarını, 1950'lerde ve 1960'ların ilk yarısında vermeye başlamışlardır. Fakat sahip oldukları bütün denizaşırı toprakları da bırakmamışlardır. 1990 sayımlarına göre yaklaşık iki milyon kadar vatandaş, denizaşırı topraklarda yaşamaktadır. Bir dünya kenti olarak Paris'in önemli rollerinden biri, bu kolonilerden kalma mirasa bağlı olarak gelişmiştir, tüm bu alanların yönetim merkezidir. Ayrıca Fransızca'nın dünya üzerindeki temsilcisi durumundadır. Dünyada Fransızca konuşanlar için Paris, bu dilin simgesidir. Diğer yandan kent, önemli uluslararası politika ve organizasyonlara ev sahipliği yapmak gibi başka rollere de sahiptir. NATO'nun Avrupa yönetim merkezinin ilk kurulduğu yerdir. 1960'da merkez Brüksel'e taşınmıştır, fakat diğer uluslararası ofisler kentte yer almaya devam etmiştir. Kent, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ile Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) merkezlerini ve 400 kadar diğer uluslararası kuruluşu barındırmaktadır. Paris, uluslararası finans merkezi olmamakla birlikte ekonomik kontrolde söz sahibidir. Ancak, G-7 grubu (ABD, Almanya, İngiltere, Japonya, İtalya, Fransa ve Kanada, gözlemci olarak Rusya)

lkelerinin ekonomisine sahip olmasına rağmen yeni iş merkezleri için çekim alanı haline gelmemiştir. Bu alanda yerini, Londra'ya bırakmıştır. Fakat bir açıdan çok önemli bir güce sahiptir. Bu g, tarihi geçmişine bağlı olarak ortaya çıkan kültürel yapısıdır. Fransız kültürünün temsilcisi, Paris'dir. Kentte dünyaca tanınan pekçok müzisyen, ressam, edebiyatçı yetişmiştir ya da kent, pekoğunu kendine çekmiştir. 20. yüzyılın başlarında, özellikle görsel sanatlar ve edebiyat açısından dünyanın kültürel merkezi olduğu ileri srlmştir. Bu özelliğiyle, giderek artan oranda kültürel etkinliklerin ve kültürel turizmin çekim bölgesi olmaya devam etmektedir. Sonuçta, kentin uluslararası arenadaki gücü, kendi ülkesinin de ötesinde artmıştır. Ülkenin politik gelişimi, Paris'in gelişimi ile yakından ilgilidir. Fransa'da, tarih boyunca pekçok yönetim türü gelmiş ve gitmiş, bu sırada kent, Fransız politika ve ekonomisinde hep en yüksek noktada kalmıştır. Bugünkü Paris, tüm bu etkiler sonucunda ortaya çıkmıştır (Noin ve White, 1997).

Çok çeşitli faaliyetlerden meydana gelen güçlü Paris ekonomisinde, hizmetlerdeki işgücü büyük bir orana sahiptir. Hizmetlerdeki işgücünün dağılımı, Ekler-Tablo C.1'de yer almaktadır (INSEE, 1999). 1995 verilerine göre istihdamın %88'ini hizmetler sektörü oluşturmaktadır (Tablo 4.5). Aynı zamanda Avrupa'da bu sektörün en yoğun olduğu alandır ve Fransa'nın hizmet sektöründe çalışan nüfusunun %22'sini barındırmaktadır. İmalat faaliyetleri giderek küçülürken hizmetler gelişmeye devam etmektedir. 1975'den 1990'a kadar olan süreçte bu sektördeki

Tablo 4.5: Paris'te Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1990,1995.

	1990	1995
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	84,5	88,0

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

işgücü, yılda %1.4 oranında artmıştır. Üretici hizmetler bakımından incelenecek olursa Paris, iş merkezi olarak büyük ortaklıkların ve finansal pazarın oluşumuyla 1860'lardan itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Bu gelişim, merkezi planlama dönemlerinde alınan kararlarla şekillenmiştir. Ancak zaman içinde politik ve kültürel yapısının baskın gelmesiyle, global ekonomi şartlarında bu alandaki etkinliğini, Londra'nın finans merkezi olması nedeniyle sürdürememiştir. Zaten Londra ile Paris'in aynı anda finans merkezi olması da beklenmemelidir. Çünkü dünya genelinde kentsel bir hiyerarşı vardır ve bu hiyerarşı ulusal ve uluslararası politikalarla desteklenmektedir. Buna göre Londra için seçilen hedef, global

ekonominin kontrol merkezi olmasıdır ve şu andaki durumu da bunu doğrulamaktadır. Paris ise dünya çapında bir kültür merkezi olmayı amaçlamıştır ve bu amacına ulaşmıştır. Bu durumun bir göstergesi olarak, Noin ve White'ın (1997) belirttiği gibi, 1980'lerin ortalarında bankacılık, sigorta ve finans hizmetleri, Londra'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki (GSYİH) payının %31.5'ini oluştururken, Paris'in GSYH'sının %19'unu teşkil etmektedir. Avrupa'da yönetim merkezi olan Amerikan, Japon ve çok uluslu şirketlerin çok azı Paris'i seçmektedir. 1984-1989 yılları arasında kurulan 136 yönetim merkezinden sadece 14'ü Paris'tedir. Kent gelecekte yeni yönetim merkezleri kazanmayı istemeyebilir, ancak elindekileri tutmaya çalışacaktır. Bu yapısıyla Paris, Fransız şirketleri için önde gelen iş merkezidir, bu şirketlerin yönetim merkezlerinin büyük bir kısmı burada yer almaktadır (Noin and White, 1997). Böylece, üretici hizmetlerin istihdamdaki payı 1990'da %28.4'den, 1995'de %29.4'e yükselmiştir. Aynı dönemde tüketici hizmetlerdeki işgücü %3, kar amacı olmayan hizmetlerdeki işgücü %0.8 oranında artmış, dağıtıcı hizmetler ise %1.4 oranında azalmıştır (Tablo 4.6). En büyük artış oranının tüketici hizmetlerdeki işgücünde olması, kültürel ve politik açıdan etkin olan Paris'in hangi alanda daha çok hizmet talep ettiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Tablo 4.6: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1990,1995.

	1990	1995
Dağıtıcı Hizmetler	19,4	18,0
Üretici Hizmetler	28,4	29,4
Tüketici Hizmetler	22,9	25,9
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	13,8	14,6

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

4.2.4. Amsterdam

Amsterdam, çalışma kapsamına alınan kentler arasında farklı bir duruma sahiptir. Çünkü kendisi dahil olmak üzere, dört ana kentsel merkezden oluşan Randstad adı verilen kentsel sistemde yer almaktadır.

Randstad, yüksek kentleşme oranına sahip Hollanda nüfusunun %42'sini barındıran bir alandır. Randstad düşünülerek dünya kenti tanımı yapılacak olursa, yeni bir dünya kenti türünün olduğu görülür. Bu alan; birçok özelliğin tek bir kentte yoğunlaşmadığı, dünya kenti faaliyetlerinin bir plan dahilinde belirli kentsel merkezlere alansal olarak dağıldığı, tüm ekonominin fonksiyonel bir şekilde

birleştigi bölgesel bir dünya kentidir. Randstad'ın dünya kenti kapsamında gösterilmesinin nedeni, bir dünya kentinin temel karakteristiklerine sahip olmasıdır. Hollanda ekonomisi küçük ölçeklidir. Toplam iç üretimi, Avrupa Topluluğu'nun toplam üretiminin %6'sıdır. Bu açıdan yerel ekonomisinin ihtiyaçları karşısında Randstad, ekonomik faaliyetlerinde daha fazla uluslararası olmak durumundadır. Randstad'ın dünya kenti olduğu görüşü, 1988'de yapılan dördüncü ulusal plandan sonra ağırlık kazanmıştır. Bu planda Amsterdam, Rotterdam, Hague ve Utrecht uluslararası merkezler olarak belirtilmişlerdir. Bu durum, ulusal planın amaçladığı, Avrupa'daki diğer ana kentsel merkezlerle rekabeti güçlendiren bir buluştur. Çünkü belirli kentlerin ya da tüm bir kentsel bölgenin uluslararası merkez olarak gösterilmesi, farklı disiplinler arasında bir tartışma konusu yaratır. Böylece kentsel ekonominin, uluslararası olma yolunda yeniden yapılanmasının tanımlanmasıyla, bu süreci başlatan çeşitli politikalar ileri sürülür (Shachar, 1994). Uluslararası olma şeklinde yönlendirilen Randstad'ta yer alan kentlerin uzmanlaştıkları faaliyetler şu şekildedir: Utrecht; danışmanlık, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin olduğu bir demiryolu merkezidir. Hague; kamu ve özel sektöre ait Hollanda, Avrupa ve dünya çapındaki kurumların yer aldığı uluslararası bir merkezdir. Rotterdam, liman ağırlıklı faaliyetlerde uzmanlaşan bir dünya dağıtım merkezidir. Amsterdam ise uluslararası ticaret, finans ve üretici hizmetlerin yer aldığı merkezdir ve Hollanda'nın en büyük kentidir ve başkenttir (Priemus, 1994). Diğer merkezler çok geride kalmamakla birlikte, tüm kentsel sistemin yönetildiği yerdir. Bu durumu ile Amsterdam, Randstad içindeki en baskın kenttir (Buijs, 1996).

Amsterdam'ın gösterdiği kentsel performansda etkili olan hizmet sektöründeki istihdamın, 1989-1998 yılları arasındaki dağılımı Ekler-Tablo D.1'deki gibidir (O+S, 1999). Buna göre hizmetlerin istihdam içindeki oranı, 1989-1993 yılları arasında %85'ler civarındadır. 1993'den itibaren artma eğilimi göstermiştir ve 1998'de %89.4'e ulaşmıştır (Tablo 4.7). Diğer bir değişle; kent ekonomisinin çok büyük bir kısmını hizmetler oluşturmaktadır. Üretici hizmetlerin istihdamdaki payı ise 1989'da %24.6'dır. 1993'e kadar düşme eğilimi göstermiştir ve %22.3 olmuştur. Ancak yine 1993'den itibaren artış görülmektedir ve 1998'de üretici hizmetlerin tüm

Tablo 4.7: Amsterdam'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1989-1998.

	1989	1993	1994	1998
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	85,1	85,1	85,9	89,4

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

istihdam içindeki oranı %29.4'e yükselmiştir. Böylece 1989-1998 yılları arasındaki artış oranı %4.8'dir. Tüketici ve kar amacı olmayan hizmetler de aynı sürede sırasıyla, %3.1 ve %1.6 oranlarında artış göstermiştir. Dağıtıcı hizmetlerdeki işgücü ise %5.3 oranında azalmıştır (Tablo 4.8). Bu durum, hizmetlerin istihdam içindeki artışının daha çok, globalleşmede büyük rolü olan üretici hizmetlerdeki işgücü artışından kaynaklandığını göstermektedir.

Tablo 4.8: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1989-1998.

	1989	1993	1994	1998
Dağıtıcı Hizmetler	25,4	24,7	24,1	20,1
Üretici Hizmetler	24,6	22,3	23,5	29,4
Tüketici Hizmetler	28,5	30,8	31,0	31,6
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	6,6	7,3	7,3	8,2

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

4.2.5. Barcelona

Barcelona, ülkesi içinde daha çok bölgesel bir etkinliğe sahiptir (Friedmann, 1993). İspanya'nın en önemli üretim merkezi, başlıca limanı ve ticaret merkezidir. Bütün İspanya'nın bir kültür merkezi olmasının yanısıra, Katalonya Özerk Bölgesi'nin merkezi olarak, Katalan dili ve kültürünün zenginleştirdiği özgün bir tarihsel yapıya sahiptir. Üretimi, toplam ülke üretiminin yaklaşık beşte birini oluşturur. Kent aynı zamanda borsası ve yabancı bankacılık kuruluşlarıyla önemli bir finans merkezidir (Ana Britannica, 1986).

Cuadrado ve diğerlerinin (1989) belirttiği gibi, kentte endüstri ön planda olmakla birlikte son yıllarda, ileri iş hizmetlerindeki işgücü oldukça artmıştır. Bunun nedeni; yeni ürünler üretmeye, uzmanlaşmaya, bilgi ve haberleşmeyle ilgili teknolojik yeniliklere, üretimin artması-fiyatların düşmesi arasındaki ilişkiye, üretimde uluslararası olma süreci ve bunun da hizmet sektörünü etkilemesine bağlı olarak, üretici hizmetlerdeki dışa açılma sürecidir. Böylece kent merkezinde, bir dünya kenti için önemli olan iş hizmetleri, haberleşme, araştırma ve geliştirme faaliyetleri çok gelişmiştir. Kentte, teknik hizmetler, enformasyon ve bilgisayar hizmetleri, danışmanlık ve yönetim hizmetleri, kamuya ait hizmetler, merkezde homojen bir dağılım gösterirler. Bu iş kollarını destekleyen diğer hizmetler ise merkez çevresine dağılmıştır (Cuadrado ve diğerleri, 1989).

Barcelona'nın hizmetler sektöründeki işgücünün dağılımı Ekler-Tablo E.1'deki gibidir (Instituto de Estadística de Catalunya, 1999). Hizmetlerin istihdam içindeki oranı, 1986'da %64'den, 1996'da %71.8'e yükselmiştir (Tablo 4.9).

Tablo 4.9: Barcelona'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1986-1996.

	1986	1991	1996
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	64,0	65,9	71,8

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Bununla birlikte aynı dönemde üretici hizmetlerdeki işgücü %0.5 oranında azalmıştır. Hizmet sektöründeki artışın nedeni, diğer hizmetlerde özellikle de tüketici hizmetlerde çalışanların istihdam içindeki oranının artmasıdır. 1986-1996 yılları arasındaki sürede dağıtıcı, kar amacı olmayan ve tüketici hizmetler sırasıyla, %1.7, %0.6 ve %5.9 oranlarında artmışlardır (Tablo 4.10).

Tablo 4.10: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1986-1996.

	1986	1991	1996
Dağıtıcı Hizmetler	20,6	22,8	22,3
Üretici Hizmetler	18,4	16,0	17,9
Tüketici Hizmetler	18,2	21,3	24,1
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	6,8	5,8	7,4

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Bu yapıyla Barcelona, yukarıda açıklanan diğer dünya kentlerinden farklı bir durum sergilemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi dünya kentleri, global ekonomideki etkinliklerine göre hiyerarşik olarak sıralanmaktadır. Uluslararası faaliyetlerin ve çok uluslu ortaklıkların yer aldığı kentler, bu hiyerarşinin üst sıralarında bulunurken, Barcelona gibi ülkesi içinde bölgesel etkinliğe sahip olanlar, daha aşağı sıralarda yer almaktadırlar. Bununla birlikte Barcelona'nın, hizmetler sektöründeki gelişim ve ulus içindeki etkinliği, ülkesi için, dünya kenti olma hedefini ortaya çıkarmaktadır ve kent bu yönde gelişim göstermektedir.

Sonuçta, New York, Londra, Paris, Amsterdam ve Barcelona'nın örnek dünya kenti olarak incelendiği bu bölümde, belirtilen kentlerin gelişimleri ve hizmet sektörü açısından durumları anlatılmaktadır. Hangi süreçlerden geçtikleri, ülkeleri içindeki konumları ve ülkelerinin dünyadaki imajı üzerindeki rolleri, ekonomilerindeki gelişim ve değişimleri, hizmet sektörünün kentlerin ekonomisindeki yeri ve zaman içinde hangi sektörlerin artma ve azalma eğiliminde oldukları belirtilerek, neden

dünya kenti niteliği taşıdıkları açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda, New York ve Londra dünya kenti hiyerarşisinde en üst noktada olan üç kentten ikisidir - diğeri Tokyo'dur-. Çünkü tüm global ekonomi bu üç kent tarafından kontrol edilir. Üç ana merkezin dünya çapında global kent olmalarının nedeni; Tokyo'nun, en büyük bankaların yönetim merkezlerinin bulunduğu yer; Londra'nın, çok sayıda işlem hacmine sahip bir finans merkezi; New York'un, sermayenin ana çekim noktası ve ilgili hizmetleri sağlayan merkez olmasıdır. Bu konumları ile hizmetler sektörü, New York istihdamının %92.1 'ini (1990), Londra istihdamının %84.1'ini (1991) oluşturmaktadır. Paris, politik yapısı ve kültürel alandaki etkinliği ile ülkesinin bir simgesi haline gelmiştir. Dünyada kültürün başkenti olarak tanımlanan Paris'in %84.5'ini (1990) hizmetler oluşturmaktadır. Dört ana kentsel bölgeden biri olarak Randstad adı verilen alanda yer alan Amsterdam, ekonomik faaliyetlerde, uluslararası olmak durumundadır. Çünkü bulunduğu bölge olan Randstad, küçük ölçekli Hollanda ekonomisinin bu açığını kapatmak rolünü üstlenmiştir ve bu alanda Amsterdam'ın baskın bir etkisi vardır. Diğer kentlere oranla çok az nüfusa sahip olan kentte, ekonominin %85'ini (1990) hizmetler oluşturmaktadır. Barcelona ise daha çok, ülkesi içinde bölgesel bir etkinliğe sahiptir ve istihdamının %65.9'u (1991) hizmetlerde çalışmaktadır. Kentlere ait tüm istatistikler, bir önceki bölümde yapılan öneri sınıflamaya göre eklerde yer almaktadır. Barcelona hariç incelenen kentlerin hepsi, hizmetlerin oranı açısından birbirine yakın bir durum sergilemektedirler ve global ekonomideki etkinliklerine göre dünya kenti hiyerarşisinde üst sıralarda yer almaktadırlar. Her kent farklı alanlarda uzmanlaşarak bugünkü konumuna gelmiştir. Bu bölümde, globalleşen metropollerdeki hizmet sektörü irdelenerek, İstanbul ile karşılaştırma yapabilmek amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda bundan sonraki bölümde, İstanbul'un kentsel gelişimi, hizmet sektöründeki işgücü ve firmaların dağılımı hakkında bilgi verilmekte, çalışma kapsamına alınan dünya kentleri ile hizmetler sektörü açısından karşılaştırılmakta, böylece İstanbul'un bu kentler arasındaki durumunun irdelenmesi amaçlanmaktadır.

5. İSTANBUL'UN KENTSEL GELİŞİM SÜRECİNDE HİZMET SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE DÜNYA KENTİ OLMA ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Dünyadaki küreselleşme eğilimine paralel olarak, Türkiye ekonomisindeki dışa açılma, dış ticaret, yabancı sermaye ve mali düzenlemelere yönelik çabalar ticaret, finansman ve pazarlama hizmetleri başta olmak üzere hizmet sektörünün gelişimine neden olmuş, Türkiye ekonomisinde önemli paya sahip olan İstanbul bütün bu gelişmeler ve stratejik konumundan dolayı önemli bir odak noktası durumuna gelmiştir (Akkal, 1996). Bu açıdan, İstanbul'un kentsel gelişimiyle ortaya çıkan hizmet sektörü yapısının bilinmesi, diğer dünya kentleri arasındaki durumunun incelenmesine yardımcı olacaktır. Bu bölümde, izlenen araştırma yöntemi ve hizmet sektörüne ait veri tabanı açıklanmakta, İstanbul'un kentsel gelişim sürecindeki hizmet sektörü yapısı ele alınmakta, Türkiye içindeki durumu açıklanmakta ve diğer dünya kentleriyle hizmetler açısından karşılaştırılarak durumunun irdelenmesi amaçlanmaktadır.

5.1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma yönteminin ne olduğu ve bu yöntemle ilgili olarak verilerin ne şekilde elde edildiği aşağıda açıklanmaktadır.

5.1.1. Yöntem

Hizmet sektörünün, bir kentin dünya çapında global bir kent olabilmesi açısından önemi daha önceki bölümlerde vurgulanmaktadır. Bu açıdan araştırma yöntemi olarak, dünya kentleri için hakim sektör olan hizmet sektörünün İstanbul'daki yapısını inceleme yolu izlenmiştir. Elde edilen verilere göre İstanbul'un, önceki bölümde açıklanan kentlerin hizmet sektörü ile karşılaştırılarak mevcut durumu ve zaman içindeki gelişme trendi incelenmektedir. İstanbul'un hizmet sektörüne dair verilerinin elde edilme biçimi aşağıdaki gibidir.

5.1.2. İstanbul'un Hizmet Sektörüne Ait Veri Tabanı

İstanbul'un hizmet sektörüne yönelik veriler iki kaynaktan araştırılmıştır. Birincisi, D.İ.E. tarafından yayınlanan 1980, 1985 ve 1990 yıllarına ait iktisadi faaliyet koluna göre nüfus sayımı verileridir. Buna göre tüm iktisadi faaliyet kollarının içinden hizmet sektörüne ait olan veriler alınmıştır. İkincisi ise, İstanbul Ticaret Odası'ndan alınan, 1980-1998 yılları arasındaki sürede, sektörlere göre meslek grupları ve meslek derece sayımlarına ait verilerdir. Bu sayımlarda, meslek gruplarında yer alan firmaların sayıları ve günümüze uyarlanan değerlerle kuruluş sermayeleri bulunmaktadır. Bu meslek grupları arasından yine hizmet sektörüne dahil olanlar alınmıştır. Böylece firma sayılarına bakılarak zaman içinde hangi tür hizmetlerin ne şekilde geliştikleri ve sermaye büyüklüklerinin gelişimi incelenebilir. Ayrıca D.İ.E. verilerine göre İstanbul'un GSYİH oranları da araştırılmıştır. Böylece İstanbul'un ülke içindeki etkinliği belirlenebilmektedir.

İstanbul'un içinde bulunduğu ekonomik ve politik koşullar tarih boyunca, coğrafi özellikleri ve stratejik konumuyla birlikte, gelişiminin boyutlarını ve yönünü etkilemiştir. Kentin mevcut yapısı, tarihi gelişim sürecine bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Keskin ve Diren, 1992; Bölen ve diğerleri, 1996; Tekeli, 1998). Dolayısıyla hizmet sektörü de bu yapıya göre şekillenmiştir. Bu kapsamda İstanbul'un kentsel gelişim süreci içinde hizmetlerin gelişiminden söz edilmektedir.

5.2. İSTANBUL'DA HİZMET SEKTÖRÜNÜN YAPISI

Yeryüzünde iki kıta üzerinde kurulmuş tek kent olma özelliğine sahip olan İstanbul'un, tüm zamanlardaki gelişimi boyunca stratejik konumu büyük önem taşımaktadır. İstanbul, mevcut yapısı, işlevleri, konumu ve kapasitesi ile, Türkiye'nin diğer bölgeler, Avrupa ve dünya ile bütünleşmesinde çok önemli bir stratejik nokta oluşturmaktadır (Çubuk, 1993; Bölen ve diğerleri, 1996; Tekeli, 1998). Bu bütünleşmede hizmet sektörü faaliyetlerinin büyük bir önemi vardır. Hizmet sektörünün kentsel mekan ile ilişkisi ise bir dünya kenti için başlıca faktörlerden biri olan yaşam kalitesini, ihtiyaçları karşılama düzeyini ve biçimini, dolayısıyla ekonomik, sosyal ve fiziksel yapıyı belirler. Bu nedenle aşağıda, İstanbul için zaman içindeki kentsel mekan - hizmet sektörü ilişkisi ele alınmaktadır.

5.2.1. İstanbul'da Kentsel Mekan - Hizmet Sektörü İlişkisi

İstanbul'un M.Ö. 7. yüzyılda Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan su yolu üzerinde oluşu, doğu-batı arasında ticaret yolunun kilit noktasında yer alması, Haliç gibi doğal bir limana sahip olması, onun ilk çağlardan beri önemli bir ticaret şehri olmasına neden olmuştur. Haliç, 16. yy.'da işleve bağlı olarak ihtisaslaşmaya başlamış, 17. yy. sonunda ise Karaköy-Kasımpaşa ve Eminönü-Unkapı arasındaki bölgede deniz ve kara ticareti oldukça yoğunlaşmıştır. Aynı dönemde Beyoğlu, Galata'dan gelen Hristiyanlar ve yabancıların İstiklal Caddesi boyunca yerleşmesiyle Avrupa kenti görünümünde bir yerleşme haline gelmiştir. 19. yy.'da Beyoğlu İstanbul'un, lüks mağazaları, eğlence yerleri, ticarethaneleri ve büro binaları ile uluslararası bir ticaret merkezi olmuştur. Değişen ticari yapı ve çağdaş anlamdaki uzmanlaşma da daha çok dış dünya ile olan ilişkilerin yoğunlaştığı Galata ve Beyoğlu'nda görülmüştür. 1900'lerin başlarında perakende ticaretin yanı sıra, İstanbul'da ithalat, ihracat, sigortacılık ve bankacılıkla uğraşan şirketlerin %90'ı Karaköy ve Galata bölgesine yerleşmişlerdir. 1930'larda izlenen devletçilik politikası ile dışarıdan alınan mallarının tüketiminin sınırlandırılması, özel sektörün ticaretini engellemiştir. 1950'lerden başlayarak gelişen Türk ekonomisindeki yapısal değişim, İstanbul'un ülke ekonomisindeki baskınlığını güçlendirmiştir (Akkal, 1996). 1960'larda tarihi merkez ve ulaşım sisteminin merkezi olarak kentin merkez alanında, sahip olduğu potansiyel iş avantajları nedeniyle hizmet ağırlıklı ofisler ve ticaret yoğunlaşmıştır. 1970'lerde Asya ve Avrupa yakaları arasındaki erişilebilirliğin kolaylaşması ve kentin büyümesine paralel olarak 1970'lerde yeni bir yapı ortaya çıkmıştır: nüfus ve işgücü, kentin merkezi iş alanından, işgücü ve ticaretin alt merkezleri şeklinde oluşan çevre alanlara doğru yayılmaya başlamıştır (Dökmeci and Berköz, 1994).

1980'li yıllara gelindiğinde dünyadaki eğilime paralel olarak, sanayi sektörünün yerini hizmet sektörüne bırakıyor olması nedeniyle İstanbul için 'hizmet kenti' tanımı yapılmaya başlanmış, 1980'li yıllar sonrasında İstanbul'da üretim, tüketim ve dağıtım kapsamındaki yeni yatırımlar hizmet sektörüne doğru kaymaya başlamıştır (Yenen ve diğerleri, 1996). Hizmetlerdeki bu artış, kent merkez gelişimini etkilemiş ve merkezden çevreye doğru hızlı bir yayılma süreci başlamıştır. Böylece, Beşiktaş-Maslak aksı ile doğu ve batı yakalarında E5 ve TEM yolları, yeni hizmet yatırımlarının hızla büyüyen, giderek yoğunlaşan ve yayılma süreci içine giren bölgeleri olarak gelişmişlerdir (Yenen ve diğerleri, 1996). Bu gelişmelere bağlı

olarak belirtilen bölgelerin çevresinde kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde yeni konut alanları, siteler ve bunların talep ettiği donatı alanları yer almaya başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, teknolojik gelişmelerin, ulaşım imkanları ve araba sahipliğindeki artışın, daha iyi koşullarda yaşama isteğinin büyük etkisi vardır. Bununla birlikte, diğer dünya kentlerinden farklı olarak, İstanbul'da hizmet sektörü prestij alanı olarak merkez alana talep göstermektedir.

İstanbul'un ortaya çıkan bu mevcut yapısı, zamandaki ve mekandaki konumuyla yakından ilişkilidir. Dünyanın en büyük imparatorluklarına iki bin yılı aşkın süre başkentlik yapmış bir merkezin birikimini barındırmaktadır. "Tarih boyunca uygun coğrafyası nedeniyle ticaret kontrol ve koordinasyon merkezi olarak önce Doğu Roma'nın başkenti, daha sonra aynı sistemi devralan ve geliştiren bir Osmanlı İmparatorluğu başkenti olmuştur. Geliştirdikleri kurumlarla Avrupa, Ön Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı kontrol eden, Nil vadisinden ürün fazlasını, ipek yolundan Çin'in ipek ve baharatını, Kuzey Akdeniz'in zeytinyağını ve şarabını toplayıp, Akdeniz'den gemiler, karadan kervan yolları, kervansaraylar gibi dönemin üstün ulaşım teknolojisi ve örgütlenmesini sağlayarak tüm eski dünyaya dağıtan ticaret kanallarını oluşturan ve etkin bir askeri sistemle bu ticaret ağını ve sistemi koruyan iki imparatorluğun başkenti olarak bütün bu fonksiyonların kontrol ve koordinasyonunu sağlamış ve bu konuda uzmanlaşmıştır" (Keskin ve Diren, 1992). Üstlendiği bu role bağlı olarak kent, tarih içinde değişik dönemlerde dünya kenti olma özelliği göstermiş ve bu niteliğini uzun yıllar korumuştur. Nüfusu da zaman içinde gücüne göre değişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olarak en güçlü olduğu 16. yüzyılda nüfusu yükselmeye başlamıştır. 17. yüzyılın başında 1.000.000'a yaklaşmıştır (Bölen ve diğerleri, 1996). Aynı dönemde Londra'nın nüfusu 200.000, Paris'in ise 70.000'dir (Europe Demographic Briefs, 1999). Tekeli, (1998) İstanbul'un zaman ve mekandaki bu konumunun, ona dünya çapında bir imaj sağladığını, birçok yerde ve durumda Türkiye Cumhuriyeti ile yarışan bir imaja sahip olduğunu belirtmektedir. İstanbul yüzyıllar boyunca sürdürdüğü bu dünya kenti işlevini, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kaybetmiş, ancak 1980'li yılların ikinci yarısından sonra İstanbul'un yeniden dünya kenti niteliğini kazanmasına olanak verecek gelişmeler yaşanmıştır (Tekeli, 1998). Bu gelişmeler, Türkiye piyasalarının uluslararası yatırımcılara açılması için yabancı sermaye girişlerinin kolaylaştırılması gibi gerekli yasal düzenlemelerdir. (Buldam, 1993).

Dünyada başlayan küreselleşmeyle birlikte ulusal ekonomiler, ihracatla yönlendirilen dışa açık gelişme stratejileri uygulamaya başlamışlardır. Türkiye'nin de böyle bir ekonomik politika izlemeye başlaması, İstanbul için yeni bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü uluslararası yarışmalar büyük ölçüde, ulusların en büyük metropollerinde olmaktadır. Yeni oluşan dünya ekonomik sisteminde bir ülke kendi metropolüne ne kadar merkezi bir konum kazandırabilirse, diğer bir deyişle; onu dünya kenti yapabilirse o kadar başarı sağlamış olacaktır. İstanbul'un böyle bir işlev edinmesini kolaylaştıracak uluslararası siyasal gelişmeler de olmuştur. Bunlardan en önemlisi Sovyetler Birliği'nin çözülmesidir. Böylece 1980'lerin ikinci yarısından sonra İstanbul, bir dünya kenti olma projesiyle karşı karşıya kalmıştır. (Tekeli, 1998).

Bununla birlikte dünya kenti olabilmenin en önemli özelliği, hizmet sektörüne dayalı bir kent ekonomisinin olmasıdır. Bu açıdan İstanbul'daki hizmet sektörünün gelişimini bilmek, potansiyelini ölçmek açısından yararlı olacaktır.

5.2.2. D.İ.E. Verilerine Göre Hizmet Sektörü

İstanbul'un 1980-1990 yılları arasındaki dönemde, hizmet sektörü istihdamının dağılımı Ekler-Tablo F.1'deki gibidir. Hizmet türlerinin buradaki ayırımı, öneri sınıflamadan biraz daha farklıdır. Öneri sınıflamada tüketici hizmetler başlığı altında görülen otel ve lokantalar, burada dağıtıcı hizmetler içindedir. Çünkü D.İ.E.'nin yaptığı sınıflamaya göre bu sektör, ayrı bir şekilde belirtilmemiş, toptan ve perakende ticaret içinde gösterilmiştir. Bu nedenle dağıtıcı hizmetler içinde gösterilmektedir. Aynı şekilde, kar amacı olmayan hizmetler de ayrı olarak belirtilmediği için tüketici hizmetlerle birlikte verilmektedir. Tablo 5.1'de İstanbul'daki işgücünün Türkiye içindeki durumu görülmektedir. Kent, tüm yurttaki sanayi sektöründe çalışanların dörtte birini barındırmaktadır. Bununla birlikte hizmetlerin oranı da oldukça yüksektir, yaklaşık olarak tüm hizmetlerdeki istihdamın beşte birini oluşturmaktadır.

Tablo 5.1: İstihdam Açısından İstanbul'un Türkiye İçindeki Durumu, 1990.

	Türkiye	İstanbul	İstanbul'un Türkiye İçindeki Oranı (%)
Tarım	12547796	130322	1,0
Sanayi	4318589	1120194	25,9
Hizmetler	6515508	1289447	19,8

Kaynak: D.İ.E., İktisadi Faaliyet Koluna Göre Nüfus Sayımı.

Tablo 5.2'ye bakılacak olursa, İstanbul'da hizmetlerin on yıl içinde % 37.9 oranında arttığı görülür. Hizmetlerin istihdam içindeki oranı ise 1980'de %51.2 iken 1990'da %50.8 olmuştur (Tablo 5.3). Bu küçük orandaki düşüş aslında, aynı dönemde istihdamın artış oranının %38.4 olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir değişle; istihdamın içinde sanayideki işgücünün artışının, hizmetlerden %1.6 oranında daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, hizmetlerin ekonomi içindeki payı, daha sonra da görüleceği gibi, büyük bir orana sahiptir.

Tablo 5.2: İstanbul'da 1980-1990 Yılları Arasında Sektörlerin Artış Oranı.

Sanayi	% 39,5
Hizmetler	% 37,9

Kaynak: D.İ.E., İktisadi Faaliyet Koluna Göre Nüfus Sayımı.

Tablo 5.3: İstanbul'da Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1990.

	1980	1985	1990
Nüfus	4741890	5842985	7309190
İstihdam	1563939	1873597	2539963
İstihdamın Nüfus İçindeki Oranı (%)	33,0	32,1	34,8
Hizmetler	800930	973118	1289447
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	51,2	51,9	50,8

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Tablo 5.4'de, hizmet türlerinin 1980-1990 yılları arasında istihdam içindeki oranı görülmektedir. Buna göre dağıtıcı hizmetler %1.1, üretici hizmetler %1.8 oranlarında artmış, tüketici ve kar amacı olmayan hizmetler ise %3.3 oranında azalmıştır. Bu durum, ulaşım, ticaret ve haberleşme olanakları gelişirken, finans sektörünün de daha hızlı bir şekilde gelişme kaydettiğini belirtmektedir.

Tablo 5.4: İstanbul'da Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1990.

	1980	1985	1990
Dağıtıcı Hizmetler	24,6	25,0	25,7
Üretici Hizmetler	5,3	6,4	7,1
Tüketici ve Kar Amacı Olmayan Hizmetler	21,3	20,5	18,0

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Dolayısıyla aynı durum, Tablo 5.5'de hizmet türlerinin, toplam hizmetler içindeki dağılımında da görülmektedir. Dağıtıcı, tüketici ve kar amacı olmayan hizmetlerin oranı daha fazla olmasına rağmen, on yıl içinde finans piyasalarındaki gelişmelere paralel olarak, üretici hizmetler daha büyük bir oranda artmaktadır.

Tablo 5.5: İstanbul'da Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1980 - 1990.

	1980	1985	1990
Dağıtıcı Hizmetler	48,0	48,1	50,7
Üretici Hizmetler	10,3	12,4	13,9
Tüketici ve Kar Amacı Olmayan Hizmetler	41,6	39,5	35,4

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

5.2.3. İ.T.O. Verilerine Göre Hizmet Sektörü

Araştırma yönteminde de açıklandığı gibi, İstanbul Ticaret Odası'ndan alınan bilgiye göre 1980-1998 yılları arasındaki sürede, hizmet sektöründe yer alan firmaların dağılımı incelenmiştir. Firma sayılarına dair bilgiler, beşer yıllık aralarla hazırlanan Ekler-Tablo G.1 ve G.6 arasında görülmektedir. Bunlara göre hizmetlerdeki firmaların sayılarının dağılımı, Tablo 5.6'daki gibidir. Tüm hizmetler zaman içinde artmaktadır, bununla birlikte, üretici hizmetlerdeki firma sayısının diğerlerine göre oldukça fazla olduğu görülür.

Tablo 5.6: İstanbul'da Firma Sayılarına Göre Hizmetlerin Dağılımı, 1980-1998.

	1980	1985	1990	1995	1998
Dağıtıcı Hizmetler	2424	4409	7461	12979	18363
Üretici Hizmetler	13226	19767	30927	51554	67826
Tüketici Hizmetler	978	1543	3071	7945	12385
Toplam Hizmetler	16590	25719	41459	72478	98574

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Firmaların derecelerine göre sermaye artış oranları da, Tablo 5.7'de görülmektedir. Tablodan da anlaşıldığı gibi 1980-1998 yılları arasında sermayesi en çok artan 6. grupta, en çok azalan ise 7. grupta yer alan firmalardır. 1. grupta yer

Tablo 5.7: Hizmet Sektöründeki Firma Sayısının Toplam Hizmetler İçindeki Oranı (%), 1980-1998.

Dereceler *	1980 ve Öncesi	1985	1990	1995	1998
1	1,21	1,38	1,63	1,75	2,00
2	0,37	0,59	0,87	1,15	1,22
3	0,89	1,43	2,09	2,96	3,28
4	4,06	7,26	9,85	11,63	12,93
5	5,12	4,93	5,68	8,52	10,13
6	1,30	2,96	6,37	17,62	24,82
7	87,05	81,45	73,51	56,38	45,62
	%100,00	%100,00	%100,00	%100,00	%100,00

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

* İ.T.O. tarafından belirlenen derecelerin açılımı, aşağıda Tablo 5.8'de yer almaktadır.

alan firmaların oranı, toplam içinde az olmasına rağmen gelişim göstermektedir. Diğer gruplardaki firmaların kuruluş sermayelerinde 2-4 kat arasında artışlar olmaktadır.

Tablo 5.8: Firmaların Kuruluş Sermayelerinin Sınıflaması.

DERECELER	SERMAYE veya ÖZVARLIK (TL) *
1	200.000.000.000 - ve yukarısı
2	100.000.000.000 - 199.999.999.999
3	25.000.000.000 - 99.999.999.999
4	5.000.000.000 - 24.999.999.999
5	1.000.000.000 - 4.999.999.999
6	500.000.000 - 999.999.999
7	1 - 499.999.999

Kaynak: İ.T.O.

* Burada verilen değerler, firmaların gerçek kuruluş sermayeleri değildir, sermayelerinin 1998 yılındaki karşılığını ifade etmektedir.

Tablo 5.9'da üretici hizmetler veren firmaların, hizmetler sektöründeki firmalar arasındaki oranı görülmektedir. Bu oran, 1980'de %79.7 iken 1998'de %68.8'e düşmüştür, diğer bir deyişle; bu sektördeki firmaların sayısı azalmaktadır. Bununla

Tablo 5.9: Üretici Hizmetler Veren Firma Sayısının, Tüm Hizmet Sektöründeki Firmalar Arasındaki Oranı.

	1980	1985	1990	1995	1998
ÜH'in Hizmetler İçindeki Oranı (%)	79,7	76,9	74,6	71,1	68,8

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

birlikte üretici hizmetlerdeki işgücü ise giderek artmaktadır. Bu durum, firmaların ortaklıklar kurarak birleştiklerini ve dolayısıyla sayılarının azalıp sermayelerinin büyüdüğünü, buna bağlı olarak çalışan sayısının arttığını göstermektedir. Bu eğilim, İstanbul'un dünya kenti olması hedefi açısından büyük önem taşımaktadır.

5.2.4. Kişi Başına Düşen GSYİH Oranları

Daha önce de belirtildiği gibi 1996 yılı D.İ.E. verilerine göre İstanbul'un GSYİH oranları da araştırılmıştır. Böylece Türkiye'deki üç büyük kent arasında İstanbul'un durumu gözlenmektedir. İstanbul'un ülke ekonomisi içindeki etkinliği belirtilmektedir. Tablo 5.10'da 1996'da İstanbul, Ankara ve İzmir'in kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıllarının (GSYİH) sektörlere göre dağılımı ve Türkiye içindeki oranı görülmektedir. Tabloya göre İstanbul, %21.26'lık bir oranla

Tablo 5.10: İstanbul, Ankara ve İzmir'in Kişi Başına Düşen GSYİH'larının Oranları, 1996.

GSYİH (%), 1996	İstanbul	Ankara	İzmir
Tarım	1	4,85	9,01
Sanayi	14,96	12,29	36,17
Hizmetler	84,04	82,86	54,82
GSYİH'sının Türkiye İçindeki Oranı (%)	21,26	7,87	7,42

Kaynak: D.İ.E., GSYİH Sonuçları.

Türkiye'nin yurt içi hasılasının beşte birinden biraz fazlasını elinde tutarak ekonomi içindeki en etkin kent özelliğini taşımaktadır. Belirtilen oranda, %84.04'lik bir payla hizmetler sektörü en etkili olan sektördür. Bu durum, İstanbul'un dünya kenti özelliğini kazanabilmesi için potansiyelinin yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu potansiyelinin bir göstergesi olarak aşağıda, son yıllarda hizmet sektöründeki faaliyetlerin gelişimi, diğer bir deyişle; İstanbul'un dünya kenti özelliklerinin gelişimi ve etkinliği ele alınmaktadır.

5.3. İSTANBUL'DA DÜNYA KENTİ ÖZELLİKLERİNİN GELİŞİMİ

İstanbul dünyadaki eğilime paralel olarak, özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren, sanayi ağırlıklı üretimden hizmetler ağırlıklı üretim sürecine geçmeye başlayarak dünya kenti olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Hizmetlerdeki bu gelişim, öneri hizmet sınıflaması çerçevesinde dağıtıcı, üretici, tüketici ve kar amacı olmayan hizmetler olarak ele alınmaktadır.

5.3.1. Dağıtıcı Hizmetler

- Dağıtıcı hizmetler büyük bir gelişme eğilimi göstermektedir. Bu alandaki istihdam, 1990 yılı itibariyle toplam istihdamın %50'sini oluşturmaktadır. Dağıtıcı hizmetler içinde yer alan ulaşım bakımından önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bir dünya kenti için uluslararası hava trafiği büyük önem taşımaktadır ve İstanbul'da da büyük bir gelişme vardır. İstanbul'un 1980-1996 yılları arasındaki dönemde dış hatlar trafiği üç kat artarken, dış hatlar yolcu sayısı on kat artış göstermiştir (D.İ.E., Hava Meydanları). Ayrıca kent içi ulaşım da gelişmiştir. Yapılan çevre yolları ile ulaşılabilirlik artmış, deniz yolu taşımacılığı daha etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Yurt içi ve yurt dışı nakliyat ve kargo hizmetleri oldukça artmıştır. Bu

alanda hizmet veren firma sayısı 1980'de 1531 iken, 1998'de 10946'ya çıkmıştır (İ.T.O., 1999).

- Teknolojiye bağlı olarak haberleşme olanakları da dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Özellikle de, gelecek yüzyılda tüm global ilişkilerin yürütülmesinde başlıca araç olarak kullanılacak olan ve bilginin yayılmasını sağlayan internet ağı, son bir kaç yıl içinde İstanbul'da çok büyük gelişmeler göstermektedir. Merkezi yönetimin farklı kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, çeşitli üretim kuruluşları, firmalar ve bunların dışında tek başına bireyler, ilişkilerinin yürütülmesi ve ihtiyaçlarının karşılanmasında giderek artan bir oranda internetten yararlanmaya başlamaktadırlar. Bu durum, global dünyaya açılmayı hedefleyen bir kent olarak İstanbul için büyük önem taşımaktadır.

- Toptan ve perakende ticaret de kent ekonomisinde büyük bir paya sahiptir. İstanbul'un kişi başına düşen GSYİH'sının %33.54'ünü ticaret faaliyetleri oluşturmaktadır (D.İ.E. GSYİH, 1996). Bu sonucun ortaya çıkmasında ulaşım, teknoloji ve haberleşmedeki gelişimin de önemli bir yeri vardır.

5.3.2. Üretici Hizmetler

- Üretici hizmetlerdeki istihdamın toplam hizmetler içindeki payı, daha önce de belirtildiği gibi, dağıtıcı, tüketici ve kar amacı olmayan hizmetlerden çok daha düşük olmasına rağmen, son on beş yıl içinde finans piyasalarındaki gelişmelere paralel olarak, diğerlerinden daha büyük oranda artmaktadır. " Türkiye sermayesi de bu dönemde uluslararası olma eğilimi göstermektedir. Dünya kentinin ayrırcı özelliklerinden olan sermaye açısından bakıldığında, çok sayıda uluslararası şirketin İstanbul'da merkezler açtıkları görülür. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası gelişmiş ve yabancı yatırımcıları çekebilmiştir. Bankacılık ve finansal aracılık hizmetleri çeşitlenmiş ve kısa sürede dünya standartlarına uygun hale gelmiştir" (Tekeli, 1998). 1980-1998 yılları arasındaki dönemde bankalar ve finans kuruluşlarının sayısı altı kat artmıştır (İ.T.O., 1999). İstanbul'un 1996 yılı kişi başına düşen GSYİH'sının %22'sini mali kuruluşlar ve banka hizmetleri sağlamaktadır (D.İ.E. GSYİH, 1996). Bu durum sermaye ölçütü açısından İstanbul'un, dünya kenti olma yolunda belli adımlar attığını göstermektedir.

- Üretici hizmetler kapsamında yer alan sigortacılık ve gayrimenkul hizmetleri de oldukça gelişmiştir. Sigorta şirketleri ve acentelerinin sayısı 1980'de 3'den 1998'de 818'e yükselmiş, aynı dönemde gayrimenkul ile yurtçi ve yurtdışı bayındırlık hizmetleri veren firmaların sayısı 4.5 kat artmıştır (İ.T.O., 1999).
- Üretici hizmetler içinde yer alan iletişim hizmetlerinin, bir dünya kentinin dünya çapındaki imajının oluşmasında, kentin tanınmasında büyük bir önemi ve etkisi vardır. "İstanbul uluslararası yayın yapan güçlü bir medya merkezi haline gelmiştir. Türklerin Avrupa'nın batısından Orta Asya içlerine kadar çok yaygın bir alanda yaşamakta oluşu, Türkiye'nin kendi haberleşme uydularına sahip bulunması, büyük bir kesime yayın yapan televizyon yayıncılığının gelişmesine neden olmuştur" (Tekeli, 1998). Türkiye'de ilk olarak 1980'lerin ikinci yarısında yayına başlayan ve sayıları giderek artan bütün büyük televizyon şirketlerinin merkezi ve ayrıca büyük gazetelerin merkezleri İstanbul'da yer almaktadır. Ayrıca iletişim imkanlarındaki bu gelişmelere bağlı olarak, tanıtımda çok etkin bir role sahip olan reklamcılık ve çeşitli iletişim sektörlerinde de olumlu gelişmeler olmuştur.
- Bu gelişmelere paralel olarak uluslararası iş dünyasına hizmet edecek düzeyde çeşitli iş hizmetlerinde ilerlemeler görülmektedir. Buna bağlı olarak İstanbul'da, dünya ticaret merkezi olarak adlandırılan fuar alanlarının ve kongre merkezlerinin faaliyetlerini organize eden uluslararası fuarcılık kuruluşları yer almaktadır. Bu sektöre hizmet eden diğer sektörler, tüketici hizmetler kapsamında ele alınmaktadır.

5.3.3. Tüketici ve Kar Amacı Olmayan Hizmetler

- İstanbul'da ileri üretici hizmetler yapısındaki değişime bağlı olarak bu sektöre hizmet eden faaliyetler ve kuruluşlarda önemli gelişmeler olmaktadır. Pek çok beş yıldızlı oteller, lüks araba ve eskort hizmetleri, helikopter servisleri, kaliteli restoranlar, değişik eğlence hizmetleri yer almakta (Tekeli, 1998) ve bunlar giderek çeşitlenmektedirler. Otel, lokanta ve eğlence yerlerinin sayısı, 1980-1998 arasında 596'dan 6200'e yükselmiştir (İ.T.O., 1999). Bu durum İstanbul'un, bir dünya kentinin özelliklerinden biri olarak insanların çeşitli talep ve ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir.

- Tüketici hizmetler kapsamında yer alan sağlık hizmetleri de gelişmektedir. Bugün birçok özel sağlık kuruluşu faaliyet göstermektedir. İ.T.O. (1999) bilgilerine göre 1980'de hiç özel sağlık kuruluşu bulunmazken, 1998'deki sayısı 645'dir. Bu özelliği ile sağlık hizmetlerinden yararlanmak için diğer kentlerden pek çok insan İstanbul'a gelmektedir.
- İstanbul aynı zamanda büyük bir eğitim merkezidir. Türkiye'nin önemli üniversitelerini ve son zamanlarda sayısı artan vakıf üniversitelerini barındırmaktadır. Özel eğitim ve öğretim kurum ve kuruluşlarının sayısı 1980'den beri 57 kat artmıştır (İ.T.O., 1999). Bu etkinliğe bağlı olarak İstanbul, "Türkiye'deki diğer kentler ve yakın ülkeler tarafından tercih edilmektedir" (Tekeli, 1998).
- İstanbul, kültür ve sanat faaliyetleri açısından da uluslararası bir merkez olma özelliği kazanmıştır. Kent, sahip olduğu tarihi ve doğal mekanları ile bu faaliyetlere ev sahipliği yapmaktadır. Tüm yıl boyunca, çeşitli sanat dallarında uluslararası festivaller, sergiler vb. etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca kent doğal güzelliklerinin ve tarihi geçmişinin ortaya çıkardığı birikime bağlı olarak önemli bir turizm potansiyeline sahiptir.

İstanbul'un anlatılan tüm bu özellikleri düşünüldüğünde, dünya kenti olma yolunda önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Tüm bu gelişmelerden ve taşıdığı potansiyelden dolayı aşağıda, diğer örnek dünya kentleriyle karşılaştırılmaktadır.

5.4. İSTANBUL'UN, ÖRNEK DÜNYA KENTLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Araştırma kapsamında elde edinilen istatistik verilerin birbirinden farklı sınıflandırılmış olmaları ve farklı yıllara ait olmaları, karşılaştırma yapmakta güçlük yaratmaktadır. Farklı sınıflandırmalara çözüm olarak, daha önce de belirtildiği gibi kentlere ait tüm hizmetler öneri sınıflamaya göre gruplandırılmışlardır. Böylece veriler; dağıtıcı hizmetler, üretici hizmetler, tüketici ve kar amacı olmayan hizmetler başlıkları altında toplanmaktadır. Diğer kentlerde bu iki tür hizmet, bir önceki bölümde ayrı olarak verilmesine rağmen burada ikisi birleştirilmiştir, çünkü D.İ.E. tarafından, İstanbul için iki hizmet türü arasında bir ayırım yapılmamıştır.

Ayrıca tüm kentlerde hizmet sektörü verileri açısından ortak olan tek yıl, 1990 yılıdır. Çünkü yine İstanbul için 1997 sayımlarına göre istihdamın dağılımı henüz açıklanmamıştır. Bu kapsamda İstanbul, diğer kentlerle ortak olan yıllara göre karşılaştırılmaktadır. Diğer kentler de sektördeki eğilimi görebilmek için kendi aralarında karşılaştırılmaktadırlar. Örnek kentler için hizmet sektörü verileri birbirine yakın yıllara göre verilmektedir. Bu kapsamda İstanbul'un örnek kentlerle karşılaştırılması, hizmet sektöründeki istihdamın durumuna ve kişi başına düşen GSYİH oranlarına göre olmak üzere iki kısımda yapılmaktadır.

5.4.1. Hizmet Sektöründeki İstihdam

Tüm örnek kentler için 1990 yılına göre hizmet sektörünün istihdam içindeki oranı Tablo 5.11'de görülmektedir. New York, %92.1'lik bir payla ekonomisinin hemen hemen tamamının hizmetlerden oluştuğunu göstermektedir. Bununla birlikte Londra, Paris ve Amsterdam'da %85'ler oranında olup oldukça yüksektir. Barcelona ise önceki bölümde belirtildiği gibi yapısı ile onlardan ayrılmaktadır, hizmetlerin oranı %65.9'dur. İstanbul'da hizmet sektörünün istihdam içindeki oranı, %50.8'dir. Barcelona'dan az olmakla birlikte yine de bu iki kent benzerlik göstermektedir.

Tablo 5.11: Kentlerde Hizmet Sektörünün İstihdam içindeki Oranı, 1990 (%).

	1990
New York	92.1
Londra	84.1
Paris	84.5
Amsterdam	85.0
Barcelona	65.9
İstanbul	50.8

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

Tablo 5.12'de İstanbul hariç diğer kentlerin genel olarak 1991 ve 1996 yıllarında hizmet türlerinin istihdam içindeki dağılımı ve toplam hizmetler oranının değişimi yer almaktadır. Buna göre dağıtıcı hizmetlerin tüm kentlerde azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Üretici hizmetler ve hizmetlerin istihdam içindeki oranı ise New York hariç diğerlerinde artma eğilimindedir. Bunun nedeninin, üretici hizmetler ve toplam hizmetler açısından New York'un bir doygunluğa ulaşmasından dolayı olduğu düşünülmektedir. Üretici hizmetlerdeki en büyük artış ise Londra'dadır. Çünkü bir dünya kenti olarak hem Avrupa'nın hem de dünyanın finans açısından

Tablo 5.12: Örnek Kentlerde Hizmetlerin Dağılımı, 1991,1996, (%).

	New York		Londra		Paris		Amsterdam		Barcelona	
	1990	1997	1991	1996	1990	1995	1991	1996	1991	1996
DH'in İstihdam İçindeki Oranı	29,9	29,3	9,5	8,6	19,4	18	25,1	21,9	22,8	22,3
ÜH'in İstihdam İçindeki Oranı	32,3	30,7	22,5	28,3	28,4	29,4	24,2	27,6	16	17,9
Tük-Kar Amacı Olmayan H'in İstihdam İçindeki Oranı	37,9	40,0	52,1	50,0	36,7	40,5	36,3	39,6	27,1	31,5
H'in İstihdam İçindeki Oranı	92,1	90,8	84,1	86,9	84,5	88,0	85,0	89,1	65,9	71,8

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

işlem hacminin en fazla olduğu yerdir. Amsterdam'da da, Paris ve Barcelona'ya göre daha fazla artış vardır. Tüketici ve kar amacı olmayan hizmetler ise tüm kentlerde artma eğilimindedir.

İstanbul yukarıdaki tabloya dahil edilemediği için eğilimi görebilmek açısından, Tablo 5.13'de ortak iki yılın verilerinin olduğu Barcelona ile karşılaştırılmaktadır. Ayrıca Barcelona, sahip olduğu özellikler ve hizmetlerin toplam istihdam içindeki oranı açısından İstanbul'a en yakın olan kenttir. Her iki kent de , ülkelerinin ticaret, finans, kültür, eğitim merkezidir ve aynı zamanda ülkeleri içinde sanayi açısından önem taşıyan bir liman kentidir. İkisinde de dağıtıcı ve üretici hizmetlerin oranı artma eğilimindedir. Ancak tabii ki finans açısından global bir etkinliği diğer kentler kadar yüksek olmadığı için üretici hizmetlerin payı, İstanbul'da düşüktür. Tüketici ve kar amacı olmayan hizmetler ise İstanbul'da azalma, Barcelona'da artma eğilimi göstermektedir. İstanbul için hizmetlerin istihdam içindeki oranı da çok küçük bir oranda da olsa azalmaktadır. Bu durum sanayinin hala etkinliğini koruduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte 1990 ve 1997 yılları arasındaki eğilim henüz bilinmemektedir.

Tablo 5.13: İstanbul ve Barcelona'da Hizmetlerin Dağılımı, 1985,1990, (%).

	İstanbul		Barcelona	
	1985	1990	1986	1991
Dağıtıcı Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı	25,0	25,7	20,6	22,8
Üretici Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı	6,4	7,1	18,4	16,0
Tük.-Kar Amacı Olm.H'in İstihdam İçindeki Oranı	20,5	18,0	25,0	27,1
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı	51,9	50,8	64,0	65,9

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

5.4.2. Kişi Başına Düşen GSYİH Oranları

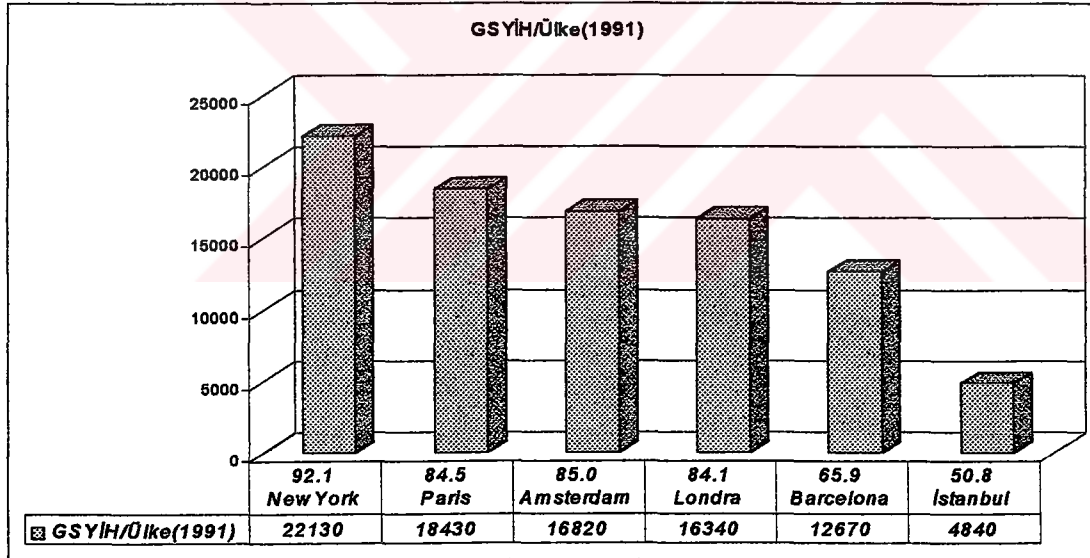
Tablo 5.14'de kentlerin 1990 yılında hizmetler sektörünün istihdam içindeki oranı ile kentlerin bulundukları ülkelerin kişi başına düşen GSYİH oranları görülmektedir

(Kentlere ait kişi başına düşen GSYİH oranları elde edilememiştir). Hizmetlerin gelişimi ile GSYİH arasında bir ilişki olup olmadığını görebilmek amaçlanmaktadır.

Tablo 5.14: Kentlerdeki Hizmet Sektörünün İstihdam İçindeki Oranı ve Ait Oldukları Ülkelerin Kişi Başına Düşen GSYİH Oranları, 1990 (%).

	1990	GSYİH (Kişi Başına)/Ülke (1991)
New York	92.1	22130
Londra	84.1	16340
Paris	84.5	18430
Amsterdam	85.0	16820
Barcelona	65.9	12670
İstanbul	50.8	4840

Şekil 5.1'e bakılacak olursa bu iki veri arasında bir paralellik olduğu görülmektedir. Çünkü kişi başına düşen GSYİH arttıkça hizmetlerin istihdam içindeki oranı da artmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin beşte birlik yurt içi hasılasına sahip olan İstanbul'un, dünya kenti olma hedefine ulaşması açısından büyük önem taşımaktadır.

Şekil 5.1: Kentlerin Hizmet Sektörü ile Ait Oldukları Ülkelerin GSYİH Değerlerinin Karşılaştırılması

İstanbul ve örnek dünya kentleri bütünü ile düşünüldüğünde; Londra, Paris ve Amsterdam, aynı zamanda ülkelerinin başkenti olarak dünya kenti olma statüsünü sürdürmektedirler. New York, Barcelona ve İstanbul ise, devletin yönetim merkezi olmaksızın, sahip oldukları özelliklerle dünya kenti niteliği taşımakta ya da bu niteliği kazanmayı hedeflemektedirler. Dünya kentleri, global ekonomideki etkinlikleri açısından hiyerarşik olarak sıralanmaktadır. Buna göre New York ve Londra bu hiyerarşinin en üst noktasında yer alan kentler olarak global sermayenin

kontrol ve yönetim merkezleridirler. Kültürel ve politik yapısıyla dünyanın kültür merkezi özelliğini taşıyan Paris ve uluslararası bir faaliyet alanı olan Amsterdam, bu hiyerarşiye göre New York ve Londra'dan sonra gelmektedirler. Barcelon'a ve İstanbul ise daha çok, ülkeleri içinde ya da diğer bölgeler arasında alansal bir etkinliğe sahip olmalarına bağlı olarak daha alt sıralarda yer almaktadırlar. Bununla birlikte her iki kent de, yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda, dünya kenti için başlıca sektör olan hizmet sektörü açısından gelişme göstermektedir.

İstanbul'un hizmetlerdeki GSYİH'sının, Türkiye'nin toplam hasılasının beşte birini karşılaması ve dünya kenti özelliği olarak bu sektörün hızlı bir gelişim göstermesi, dünya kenti olma hedefinin önemli bir göstergesidir. İstanbul'un mevcut durumuyla, elbetteki New York ya da Londra ile aynı özelliği taşıdığı söylenemez ve zaten dünya üzerindeki konumu gereği global sermayeyi yönetmek gibi bir amacı da yoktur. Ancak kentin, özellikle son on beş yılda, ekonomik faaliyetlerdeki büyük gelişim ve değişimi, dünya kentleri hiyerarşisi kapsamında bu hedefi belirlemesine neden olmuştur.

5.5. ARAŞTIRMADAN ELDE EDİLEN SONUÇLAR

İstanbul'da hizmet sektörü yapısının ve dünya kenti olma özelliklerinin incelendiği bu bölümde, kent, örnek dünya kentleri ile karşılaştırılmaktadır. 1980'li yılların ikinci yarısından sonra İstanbul, geçmişte sahip olduğu dünya kenti niteliğini yeniden kazanmasına olanak verecek gelişmeler yaşamıştır. Bu gelişmeler, Türkiye piyasalarının uluslararası yatırımcılara açılması için yabancı sermaye girişlerinin kolaylaştırılmasını sağlayan gerekli yasal düzenlemelerdir. Bu değişiklikler, zamanlama olarak dünyadaki eğilime de uygundur. Türkiye'nin de böyle bir ekonomik politika izlemeye başlaması, İstanbul için yeni bir dönüm noktası olmuştur. İstanbul, Türkiye'nin GSYİH'sının (%21.26) ve hizmetlerdeki istihdamının beşte birini (%19.8) oluşturmaktadır. Kentin istihdamının ise %50.8'ini hizmetler oluşturarak, kent hasılasının %84'ünü teşkil etmektedir. İstihdam açısından hizmetler içinde, global bir kent için büyük önemi olan üretici hizmetler, diğerlerine göre oldukça az bir oran teşkil etmesine karşın (%7.1), diğerlerine göre daha hızlı bir artış eğilimindedir.

Mevcut yapısı ile İstanbul, örnek dünya kentleri ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan durum şöyledir: kent, dünya kentleri hiyerarşisinin en üst noktasında bulunan New York ve Londra'dan oldukça farklı bir durumdadır. Aslında İstanbul'un, bu kentlerin gösterdiği global etkinliğe sahip olması da beklenmemektedir. Dünya kenti hiyerarşisine göre New York ve Londra'dan sonraki sıralarda yer alan Paris, birikiminin ortaya çıkardığı yapısı ile dünya çapında bir kültür kentidir. Amsterdam da uluslararası faaliyetlerin oldukça yoğun olduğu bir kenttir. Diğerleri gibi gelişmiş ülke kenti olan Barcelona ise hizmetlerdeki yapısı ve bölgesel etkinlik taşıması nedeniyle farklılık göstermektedir ve örnek dünya kentleri içinde, gelişmekte olan ülke kenti olan İstanbul'a en çok benzerlik gösteren kenttir. Ticaret ve üretim faaliyetlerinin yoğunluğu, liman kenti olmaları, tarihi ve kültürel yapılarının çeşitliliği ortak noktalarını oluşturmaktadır. Her iki kent de, dünya kenti için başlıca sektör olan hizmet sektörü açısından gelişme göstermektedir.

İstanbul, tüm bu özellikleri ile dünya kenti olma yönünde önemli bir potansiyele sahiptir. "Dünya kenti tanımı"ndan yola çıkılarak; bir kentte var olabilecek ekonomik, fiziksel, sosyal ve kültürel faaliyetlere göre tespitler yapmanın, o kentin dünya kenti olma potansiyelinin anlaşılabilmesi açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu tespitlerin İstanbul için geçerli olduğu düşünülürse, dünya kenti olma yolunda durumunun değerlendirilmesi daha kolay olabilir. Bu açıdan, dünya kenti özelliklerine göre bir kentsel alanda yer alan faaliyetler şu şekilde tanımlanmaktadır:

- Bir kentsel alanda ulusal ekonomiyi etkileyen, diğer uluslararası metropollerle ilişkileri geliştiren çok uluslu yönetim merkezlerinin olması, o kentsel alanın dünya kenti olma potansiyeli taşıdığını gösterebilir.
- Bir kentsel alanda bankacılık, sigortacılık, iletişim, uluslararası sermaye ilişkileri, işgücü eğitimi ve uzmanlık alanlarının artması gibi üst düzeyde üretici hizmet faaliyetlerinin varlığı, o kentin gelişmişliğini ya da gelişme yolunda olduğunu ifade edebilir.
- Bir kentte diğer bölgelere bağlanan karayolu ve demiryolu ağlarının, büyük limanlar ve uluslararası havaalanlarının olması, o alanın uluslararası etkinliğine dair bir gösterge olabilir.

- Bir kentsel alanda tam donanımlı hastahaneler, tanınmış üniversiteler, büyük alışveriş merkezleri, toplantı salonları, sanat merkezleri, fuar ve sergi alanları, tiyatrolar, sinemalar, sanat ve kültür yapıları, kütüphaneler vb. gibi fiziksel, sosyal ve kültürel faaliyetlerin sürdürülmesini ve gelişmesini sağlayan alanların çoğalması, o kentin sosyal ve kültürel gelişmişliğinin bir göstergesi sayılabilir.
- Bir kentin taşıdığı tarihi, kültürel ve doğal değerleri, kimliği, coğrafi ve politik konumu, o kentin uluslararası bir metropol olmasında önemli bir rol oynar.

Tüm bu faaliyetler göz önüne alındığında; işlevleri açısından İstanbul'un büyük bir potansiyelinin olduğu düşünülmekte ve böylece kent, bir dünya kenti olmak için aday gösterilmektedir. Yapılan çalışmanın çıkış noktası da bu düşüncedir ve bu nedenle, dünya çapında global kentler olarak kabul edilen metropollerle karşılaştırılarak durumunun incelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan çalışmada şimdiye kadar anlatılanlar özetlenecek olursa; dünya kenti kavramı ve yapısı, ortak özellikleri açıklanmış, ekonomik temelini oluşturan hizmet sektörü ve farklı hizmet sektörü sınıflamaları anlatılmış, bu sınıflamalara ve yapılan çalışmanın amacına göre hizmet sektörü sınıflaması önerilmiştir. Daha sonra çalışmanın iki aşamalı uygulama kısmı yer almaktadır. Öncelikle, örnek dünya kentleri ve gelişim süreçleri, bu kentlerin elde edilen istatistiklere göre hizmet sektörü açısından durumları irdelenmektedir. Sonra ise İstanbul ele alınmakta, hizmetler açısından kentsel gelişimi, dünya kenti olma yolundaki özellikleri ve istatistiklere göre hizmet sektörünün yapısı anlatılmakta ve örnek dünya kentleri ile karşılaştırılmaktadır. Sonuç bölümünde, tüm bölümlerin bir değerlendirmesi yapılarak çalışmanın amacı doğrultusunda ortaya çıkan durum açıklanmakta, İstanbul'un dünya kenti olma potansiyeline yönelik önerilerde bulunmaktadır.

6. SONUÇLAR

Teknoloji ve bilgi endüstrisindeki büyük gelişmeler, kentlerde yer alan faaliyetlerde bu gelişmelerin kullanımı, kent ekonomisinde üretimden hizmet ağırlıklı sektöre geçiş nedeniyle işgücündeki temel değişim, yeni bir kent sistemini ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni sisteme bağlı olarak tüm dünya, fiziki uzaklıklara bağlı kalmaksızın, bütünleşme eğilimi göstermektedir. Böylece globalleşen dünyada sermaye, ortaya çıkan yeni yapının kurallarını benimseyen ve uygulayabilen belirli kentlerde yoğunlaşmaktadır. Dünya çapında ekonomik faaliyetlerin organize edilmesinde önemli rol oynayan bu şehirlere "Dünya Kenti" (World City) adı verilmektedir.

Yapılan çalışmanın amacı; içinde yaşadığımız kent olarak İstanbul'un, coğrafi ve stratejik konumundan, tarih boyunca edindiği birikimlerden, dinamizmi ve yerine getirdiği işlevlerden kaynaklanan yapısına bağlı olarak, sahip olduğu potansiyeller doğrultusunda, diğer dünya kentleri arasındaki durumunu ortaya çıkarmaktır. Belirtilen amaca ulaşmak için dünya kentlerinin büyümesinde en önemli faktörün hizmet sektörü olduğu göz önüne alınmakta, globalleşen metropollerdeki hizmet sektörü analizinin yapılması ve dünya kentleri arasında İstanbul'un yerinin incelenmesi hedeflenmektedir.

İstanbul'un, dünya kentleri arasında hizmet sektörü açısından durumunun incelenmesinde ortaya çıkan problem, gelişmekte olan bir ülkenin şehri olarak sorunlarının, gelişmiş ülke metropollerinden çok daha farklı olmasıdır. Çünkü İstanbul, büyük bir dinamizme sahiptir, büyük bir hızla büyümekte ve değişmektedir. Fakat bu hızlı gelişmeye karşılık, bir dünya kentinin karakteristiklerinden biri olan fiziksel ve sosyal altyapı bakımından oldukça yetersizdir. Bu kapsamda yapılan çalışma, İstanbul'un, dünya kentleri arasında diğerlerinden farklı olduğu görüşü kabul edilerek hazırlanmıştır. Dünya kenti rolü üstlenmesi konusunda pek çok tartışma vardır. Çalışmanın çıkış noktası, dünya ekonomisindeki eğilime bağlı olarak ortaya çıkan bu tartışmalara bilimsel bir zemin hazırlayabilmek düşüncesidir.

Belirtilen kapsamda yapılan çalışmada, dünya kentleri ile ilgili olarak elde edilen sonuçlar, aşağıdaki gibidir:

- Dünya kenti kavramı, teknolojik gelişmelerden kaynaklanan yeni üretim sistemleri sonucunda belirli kentlerin işlevlerindeki değişimle, ulaşım, iletişim ve üretim teknolojilerindeki gelişmelerle ortaya çıkmıştır.
- Dünya kentleri, global ekonominin yönetim ve kontrol merkezleri olarak, ulusal ve uluslararası otoritelerin bulunduğu, başta ileri üretici hizmetler olmak üzere tüm hizmetlerde uzmanlaşmanın yer aldığı, sermaye, mal, bilgi ve insan akımının olduğu alanlardır. Her biri, kendine ait tarihi ve kültürel değerleri ile bugünkü konumuna gelmiştir.
- Global ekonominin yeni yapısını yöneten kentler, bu yapının gerektirdiği kuralları uygulamada başarılı oldukları oranda, dünya çapında etkinlik kazanmaktadırlar. Bu etkinliğe göre dünya kentleri hiyerarşisi ortaya çıkmıştır. Global sermayenin ana kontrol merkezleri olan kentler, bu hiyerarşinin en üst noktasında yer almaktadırlar.
- Dünya kentlerinin ekonomik yapısını oluşturan ve global ilişkilerin gelişmesini sağlayan hizmet sektörünün yapısı; işgücünün üretimden hizmet sektörüne doğru kayması ile yeni iş alanlarının ortaya çıkması nedeniyle zaman içinde değişmiştir, 1960'lar ile 1990'lardaki hizmet sektörü yapısında önemli farklar vardır. Bu değişim hala devam etmektedir. Sektörün belirsizliği nedeni ile içerdiği fonksiyonlar, farklı amaçlara göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadırlar.
- İncelenen sınıflamalar gözönüne alınarak, kentlerin karşılaştırmasını yapabilmek için öneri bir hizmet sektörü sınıflaması hazırlanmıştır. Bu sınıflamaya göre hizmetler sektörü dört başlık altında toplanmaktadır. Bunlar: dağıtıcı hizmetler (ulaşım, haberleşme, toptan ve perakende ticaret), üretici hizmetler (finans, sigorta, hukuk, gayrimenkul, iletişim hizmetleri ve çeşitli profesyonel hizmetler), tüketici hizmetler (sağlık, eğitim, otel-motel, yiyecek, eğlence ve rekreasyon, tamir-bakım gibi servisler, ev hizmetleri) ve kar amacı olmayan hizmetlerdir (kamu yönetimi, savunma, vakıf ve dernek hizmetleri). Üretici hizmetler kapsamında yer alan iletişim hizmetlerinin, daha önce yapılan sınıflamalarda yer almadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, uluslararası sermayede liderliği elde

edebilmek için tanıtım, bilgi ve haberleşme, büyük önem taşımaktadır. Bu alandaki hizmetler, bir kentin dış dünyaya tanıtılmasında çok büyük bir role sahiplerdir. Bu nedenle iletişim hizmetleri, öneri sınıflamaya dahil edilmiştir.

- New York ve Londra dünya kenti hiyerarşisinde en üst noktada olan üç kentten ikisidir -diğeri Tokyo'dur-. Çünkü tüm global ekonomi bu üç kent tarafından kontrol edilir. Londra, çok sayıda işlem hacmine sahip bir finans merkezi; New York, sermayenin ana çekim noktası ve ilgili hizmetleri sağlayan bir merkezdir. Bu konumları ile hizmetler sektörünün, New York istihdamının %92.1 'ini (1990), Londra istihdamının %84.1'ini (1991) oluşturduğu tespit edilmiştir. Paris, politik yapısı ve kültürel alandaki etkinliği ile ülkesinin bir simgesi haline gelmiştir. Dünyada kültürün başkenti olarak tanımlanan Paris için hizmetlerin, kentin toplam istihdamı içinde %84.5 (1990) oranında yer aldığı belirlenmiştir. Amsterdam, ekonomik faaliyetlerde, uluslararası olmak durumundadır. Çünkü bulunduğu bölge olan Randstad, küçük ölçekli Hollanda ekonomisinin bu açığını kapatmak rolünü üstlenmiştir ve bu alanda Amsterdam'ın baskın bir etkisi vardır. Diğer kentlere oranla çok az nüfusa sahip olan kentte, ekonominin %85'ini (1990) hizmetlerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Barcelona'nın ise daha çok, ülkesi içinde bölgesel bir etkinliğe sahip olduğu ve istihdamının %65.9'unun (1991) hizmetlerde çalıştığı saptanmıştır.
- İncelenen kentlerin -Barcelona hariç- hepsinin, hizmetler açısından birbirine yakın bir durumda oldukları belirlenmiştir. Bu yapıları ile global ekonomideki etkinliklerine göre dünya kenti hiyerarşisinde üst sıralarda yer aldıkları görülmektedir.

İstanbul ile ilgili olarak elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

- Türkiye'nin, 1980'lerden itibaren, dünyadaki eğilime uygun bir ekonomik politika izlemeye başlaması, İstanbul için yeni bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin GSYİH'sının (%21.26) ve hizmetlerdeki istihdamının beşte birini (%19.8), İstanbul'un oluşturduğu saptanmıştır. Elde edilen verilere göre, kent istihdamının %50.8'ini (1990) meydana getiren hizmetler sektörünün, kentin GSYİH'sının %84'ünü teşkil ettiği belirlenmiştir. Global bir kent için büyük önemi olan üretici

hizmetlerin istihdam içindeki oranı, diğer hizmet türlerine göre daha hızlı bir artış göstermektedir.

- Mevcut yapısı ile İstanbul, dünya kentleri hiyerarşisinin üst sıralarında yer alan New York, Londra ve Paris' ten çok farklı bir durumdadır. Aslında İstanbul'un, bu kentlerle aynı derecede global etkinliğe sahip olması da beklenmemektedir. Ancak konumu, yapısı ve işlevleri gereği uluslararası metropol olma özelliği taşımaktadır.
- Örnek dünya kentleri içinde Barcelona, gelişmekte olan ülke kenti olarak İstanbul'a en çok benzerlik gösteren kenttir. Ticaret ve üretim faaliyetlerinin yoğunluğu, liman kenti olmaları, tarihi ve kültürel yapılarının çeşitliliği ortak noktalarını oluşturmaktadır. Her iki kent de, dünya kenti için başlıca sektör olan hizmet sektörü açısından gelişme göstermektedir.
- "Dünya kenti tanımı"ndan yola çıkılarak; bir kentsel alanda, çok uluslu yönetim merkezlerinin ve üst düzeyde üretici hizmet faaliyetlerinin olması, diğer bölgelere bağlanan karayolu ve demiryolu ağlarının, büyük liman ve uluslararası havaalanının bulunması, tam donanımlı hastahaneler, tanınmış üniversiteler, büyük alışveriş merkezleri, toplantı salonları, sanat ve kültür yapıları, fuar ve sergi alanlarının yer alması nedeniyle, o kentsel alanın dünya kenti olma potansiyeli taşıdığı tespit edilmiştir. İstanbul, tüm bu faaliyetler açısından özellikle son yıllarda çok önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu nedenlerle kent, bir dünya kenti olmak için aday gösterilmektedir.

İstanbul; Doğu Avrupa, Balkanlar ve eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin tümü düşünüldüğünde kendi bölgesi içinde bir düğüm noktasıdır. Çünkü bu ülkelerin global ekonomi ile hammadde, teknoloji, organizasyon ve pazar bağlantılarını kuracak bir köprüye ihtiyaçları vardır ve İstanbul tüm özellikleri ile bu ihtiyacı karşılamak için adaydır. Kent, uluslararası olma yolunda önemli adımlar atmakla birlikte, dünya ekonomisiyle bütünleşmesinde kentsel gelişiminden kaynaklanan önemli sorunlar vardır. Mevcut koşullar ve araçlarla bu sorunları çözmek zordur. İstanbul'un dünya kenti olma amacına ulaşması için bazı önlemlerin alınması gereklidir:

- İstanbul, mal ve hizmet üretimi ve aktarımını, bilgi ve karar üretimi kapasitesini artırdığı oranda metropollük düzeyi de artacaktır. Bu nedenle kentte, bilgi üretiminin, örgütlenme ve koordinasyon işlevlerinin hangi alanlarda bulunduğu ve yoğunlaştığının saptanması gereklidir. Bu saptamaya göre kentin gelişimine uygun mekansal ve yönetsel düzenlemeler yapılmalıdır. Böylece üretim ve sermayenin kontrol ve etki alanının genişletilmesi sağlanarak amaca uygun ortam yaratılacaktır.
- İstanbul'un bölgesel merkez olarak gelişmesi, teknoloji ve iletişim faaliyetlerinin yoğunluğuna ve bunlar için gerekli teknik altyapının varlığına bağlıdır. İletişim alanında kent önemli gelişmeler göstermektedir. Teknoloji alanında üretimi sağlayabilmek için ise metropoliten alan çevresinde tekno-parklar, teknik yükseköğremler, gelişim ve girişimi teşvik edici finansman sağlayan kurumlar yer almalıdır.
- İstanbul'un gelişimi, ileri teknoloji ile çalışan sanayi alanları ve yüksek hizmet üretecek alanlarla ilişkilidir. Bu alanların varlığı ise fiziksel ve sosyal altyapının düzenli bir şekilde oluşturulmasına bağlıdır. Çünkü bu faaliyetleri yerine getirecek yüksek düzeyde eğitilmiş insanlar için belirli bir yaşam kalitesinin sağlanması gereklidir. Bu nitelikteki insanların yaşamaya istek duyacakları, rahat ve düzenli, kültür ve sanat açısından doyurucu, rekreasyon olanakları veren sağlıklı bir doğal çevre olmak zorundadır. İstanbul'un bu anlamda yetersiz kalmaktadır.
- İstanbul'un dünya kenti olma hedefi açısından, ulaşmaya çalıştığı genel yaşam standartını düşürecek, servis hacmini artıracak ve iş sağlayamadığı bir nüfus fazlasına sahip olması, istenen bir durum değildir. Ayrıca göçle gelen nüfusun nitelikleri, İstanbul'un gerektireceği yüksek nitelikli hizmet işgücünü karşılamaktan uzaktır. Kentin başlıca sorunlarından sayılan kentle bütünleşmemiş bu nüfusun gelmesini önlemek için birtakım politikalar geliştirilmesi gereklidir.
- Kentteki mevcut nüfusun ise, bir dünya metropolünün gerektireceği işgücü düzeyine ulaşması için, hızla eğitim kapasitesini ve niteliklerini geliştirme planları yapılmalıdır.

İstanbul'un geleceğe yönelik organizasyonunda hedefini gerçekleştirebilmesi için, dünya standartlarında hizmet üretmesini sağlayacak bir yapıya kavuşması gereklidir. Kentin, dünya kentleri kademelenmesinde ve örgütlenmesinde beklediği yeri alabilmesi için bu koşulu yerine getirecek ekonomik, yönetsel, sosyal, kültürel ve mekansal düzenlemelerin yapılması zorunludur. Bu açıdan amaca ulaşmak için, merkezi ve yerel yönetimin ve kentte yaşayanların, kentin stratejik konumunu, sahip olduğu kaynakları ve potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmesi ve kentin zaman içinde dünya kenti hiyerarşisinde hak ettiği yeri almasını sağlayıcı roller üstlenmeleri gereklidir. İstanbul, yapılan çalışmada açıklanmaya çalışılan tüm bu nedenlerden dolayı, geçmişte bir zamanlar sahip olduğu ve sonra da kaybettiği dünya kenti statüsünü tekrar kazanmayı hak etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akkal, L.B.**, 1996. Metroliten Değişim Sürecinde İştanbul Kent Merkezi, *İştanbul 2020 Sempozyumu*, İ.T.. Mimarlık Fakültesi şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İştanbul, 17-19 Nisan, s. 319-327.
- Ana Britannica**, 1986. Barcelona, 3.
- Bailly, A.S., Coffey, W.J., Paelinkt, J.H.P. and Polése, M.**, 1992. Spatial Econometrics of Services, *Producer Services*, pp. 9-24.
- Beyers, W.B. and Lindahl, D.P.**, 1998. Services and the New Economic Landscape, 38th *European Regional Science Association Congress*, Vienna - Austria, August 28-September 1, 391.pdf in CD.
- Blen, F., Korça, P., Trkoğlu, H.D. ve Yirmibeşoğlu, F.**, 1996. 2020 Yılına Doğru İştanbul Kentsel Sisteminin Gelişimi, *İştanbul 2020 Sempozyumu*, İ.T.. Mimarlık Fakültesi şehir ve Blge Planlama Bölümü, İştanbul, 17-19 Nisan, s. 219-227.
- Buijs, I.S.**, 1996. The Randstad Holland, Relocation of Capital Function as a New Urban Strategy for Decongesting Major Metropolises, *UNCRD Proceeding Series*, 12, pp. 172-174.
- Buldam, A.**, 1993. Nasıl Bir Finans Merkezi?, *İştanbul Dergisi* "Kreselleşme", Ekim, 62-65.
- Castells, M.**, 1989. *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban Regional Process*, Basil Blackwell, Oxford.
- Cuadrado, J.R., Rio, C.D. and Gonzalez, M.**, 1989. Services and Metropolitan Centres: The Expansion and Location of Business Services, 29th *European Congress R.S.A.*, Cambridge, U.K., 29 August - 1 September.
- Çubuk, M.**, 1993. Geleceğini Arayan Metropol, *İştanbul Dergisi*, 4, Ocak, 62-65.
- D.İ.E.**, **Hava Meydanları**, 1980-1996. Meydanlara Göre Dış ve İç Hat Taşımaları, İştanbul, D.İ.E.

D.İ.E., İktisadi Faaliyet Koluna Göre Nüfus Sayımı, 1975-1990.Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller, Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama, Finans ve Yardımcı İş Hizmetleri, Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, İstanbul:DİE.

D.İ.E., GSYİH, 1996. İlçeler İtibariyle Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Sonuçları.

D.İ.E. İllere Göre Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı, 1975-1990. İstanbul: DİE.

Dökmeci, V. and Berköz, L., 1994. Transformation of Istanbul from a Monocentric to a Polycentric City, *European Planning Studies*, 2, 2, 193-205.

Erkut, G., Ertekin, Ö. ve Gezici, F., 1996. Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmelerin Mekansal Organizasyon İle Etkileşimi ve İstanbul Örneği, *İstanbul 2020 Sempozyumu*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, 17-19 Nisan, s. 243-252.

Europe Demographic Briefs, 1999. Greater London: Population and Population Density History, Wendel Cox Consultancy, Web Site: <http://www.publicpurpose.com/dmx-eur.htm>

Friedmann, J. and Wolff, G., 1982. World City Formation: An Agenda for Research and Action, *International Journal of Urban and Regional Research*, 6, 309-344.

Friedmann, J., 1986. The World City Hypothesis, *Development and Change*, 17, 69-83.

Friedmann, J., 1993. Where we stand: a decade of world city research, *Interlibrary Loan Service*, Brigham Young University, Utah, USA.

Global Report On Human Settlements, 1996. *The 'World Cities'*, Global Context, An Urbanizing World, United Nations Centre for Human Settlements (HABITAT), pp.21, Oxford.

Goddard, J.B. and Gillespie, A.E., 1987. *Managing The City*, The Aims and Impacts of Urban Policy, Advanced Telecommunications and Regional Economic Development, pp. 84-109.

Graham, D. and Spence, N., 1995. Contemporary Deindustrialisation and Tertiarisation in the London Economy, *Urban Studies*, 32, 6, 885 - 911.

Hall, P., 1966. *The World Cities*, pp. 7-10, Weidenfeld and Nicholson, London.

Hanson, R., 1995. Cities for the Future, *America's Cities*, pp. 139-140, Avebury.

INSEE (National de la Statistique et des Études Économiques), 1999. Paris, Web Site: <http://www.insee.atlas.fr>

Instituto de Estadística de Catalunya, 1999. Subdirecció d'Estadístiques Demogràfiques i Socials, Banc d'estadístiques comarcals i municipals (BEM), Barcelona. Web Site: <http://www.ine.es>

İstanbul Ticaret Odası, 1999. Meslek Grupları ve Meslek Derece Sayımları, 1980-1998 (31 Aralık Verilerine Göre), Bilgi İşlem Merkezi, İ.T.O., İstanbul.

Keskin, A. ve Diren, M., 1992. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama Çalışmaları, İstanbul'un Kentsel Gelişme Sorunları ve Avrupa Metropollerini 1, *Türkiye'de 16. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu*, İstanbul, 3-8 Kasım, s. 223-228.

Klodt, H., 1995. Urban Agglomeration and Economic Growth, *Structural Change and Urban Growth*, pp. 157-182, Springer-Verlag Berlin-Heidelberg, Egon-Sohmen-Foundation.

L'état De La France, 1997. Edition 97 - 98, pp. 302-303, Institut D'études Français, Bibliothèque, İstanbul.

Marshall, J.N. and Green, A.E., 1990. Corporate Restructuring and Service Employment in the British Urban and Regional System, 1 - 31.

McCarty, H.H. and Lindberg, J.B., 1966. A Preface to Economic Geography, *The Services*, pp. 113-132.

Murdick, R.G., Render, B. and Russell, R.S., 1990. *Service Operation Management*, pp. 4-10, 40-41, Allyn and Bacon.

National Statistics, 1999. Office for National Statistics of United Kingdom, Web Site: <http://www.ons.gov.uk> - <http://www.gov.uk/research>

Newman, P. and Thornley, A., 1997. Fragmentation and Centralisation in the Governance of London: Influencing the Urban Policy and Planning Agenda, *Urban Studies*, 34, 7, 967-988.

New York State Department of Labor, 1999. Statistics Bureau, Web Site: <http://www.labor.state.ny.us>

Noin, D. and White, P., 1997. Paris, *World Cities Series*, pp. 1-15, 117-141, Wiley, England.

Nord, S., and Sheets, R.G., 1992. Sources of Metropolitan Growth, *Service Industries and the Working Poor in Major Metropolitan Areas in the United States*, pp. 255-278.

Ocakçı, M., 1996. Metropolitan Kent ve Planlama Ders Notları, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

- O+S Onderzoek en Statistiek**, het Amsterdamse Bureau voor, 1999. Weesperstraat, 79, Amsterdam, the Netherlands. O+S Web site of the Amsterdam Bureau for Research and Statistics. <http://www.amsterdam.nl/adameng.html>
- Priemus, H.**, 1994. Planning the Randstad: Between Economic Growth and Sustainability, *Urban Studies*, 31, 3, 509-534.
- Shaw, R.**, 1992. London: A Changing European Metropolitan City, İstanbul'un Kentsel Gelişme Sorunları ve Avrupa Metropollerini 1, *Türkiye'de 16. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu*, İstanbul, 3-8 Kasım, s. 45-68.
- Shachar, A.**, 1994. Randstad Holland: A 'World City?', *Urban Studies*, 31, 3, 381-400.
- Tekeli, İ.**, 1994. Geleceğin İstanbul'u, *İstanbul Dergisi* "İstanbul Nasıl Yönetilmeli", Ocak, 114-116.
- Tekeli, İ.**, 1998. İstanbul Gerçeği İçin Kaygılanma Biçimleri, *İstanbul Dergisi*, 26, Temmuz, 20-28.
- Warf, B.**, 1995. Telecommunications and the Changing Geographies of Knowledge Transmission in the Late 20th Century, *Urban Studies*, 32, 2, 361-378.
- World Resources**, 1996. Habitat II, *The United Nations Conference on Human Settlements*, June 1996, pp.9.
- Yenen, Z., Dinçer, İ., Şengezer, B. ve Dikçinar, B.**, 1996. İstanbul Metropolitani Alanında Merkez Gelişimi ve Tarihi Yarımada'nın Değişen Rolü, *İstanbul 2020 Sempozyumu*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, 17-19 Nisan, s. 291.

EKLER

NEW YORK

Tablo A.1: New York'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1980-1998.

	1980	1990	1997	1998
Dağıtıcı Hizmetler	1051300	980200	916700	937900
Ulaşım	257000	229100	206300	208900
Haberleşme	181500	142800	131000	134100
Toptan Ticaret	246000	219600	190800	194700
Perakende Ticaret	366800	388700	388600	400200
Üretici Hizmetler	587700	1059000	958400	987900
Finans	345500	437900	356600	362000
Sigorta	102600	92400	75000	74800
Gayrimenkul ve Yatırım	---	115300	118300	119600
Hukuk Hizmetleri	45400	77300	69400	70800
Yardımcı İş Hizmetleri	---	251700	265800	286900
İletişim Hizmetleri	94200	84400	73300	73800
Tüketici Hizmetler	295100	579400	665100	682300
Sağlık	193800	257200	309400	313600
Eğitim	74700	99400	115900	120500
Otel Hizmetleri	26600	33900	35200	36200
Kişisel Hizmetler	---	28300	29000	30400
Eğlence ve Rekreasyon	---	47100	44100	46900
Müzeler, Botanik ve Hayvanat Bahçeleri	---	7900	9400	9700
Araba ve Çeşitli Tamir Hizmetleri	---	32700	28900	29800
Ev Hizmetleri	---	72900	93200	95200
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	573600	664600	583800	580800
Hükümet Hizmetleri	516800	607600	525000	520500
Kurum Üyelikleri	56800	57000	58800	60300

Kaynak: New York State Department of Labor, 1999.

* İstatistikler, New York kent merkezi için geçerlidir.

Tablo A.2: Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.

	1980	1990	1997	1998
Nüfus	7085400	7322600	7342600	7420166
İstihdam	3301700	3566200	3441900	3524100
İstihdamın Nüfus İçindeki Oranı (%)	46,6	48,7	46,9	47,5
Hizmetler	2507700	3283200	3124000	3188900
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	76,0	92,1	90,8	90,5

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

NEW YORK

Tablo A.3: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.

	1980	1990	1997	1998
Dağıtıcı Hizmetler	31,8	27,5	26,6	26,6
Üretici Hizmetler	17,8	29,7	27,8	28,0
Tüketici Hizmetler	8,9	16,2	19,3	19,4
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	17,4	18,6	17,0	16,5

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Tablo A.4: Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1980-1998.

	1980	1990	1997	1998
Dağıtıcı Hizmetler	41,9	29,9	29,3	29,4
Üretici Hizmetler	23,5	32,3	30,6	31,0
Tüketici Hizmetler	11,8	17,6	21,3	21,4
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	22,9	20,2	18,7	18,2

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

EK B

LONDRA

Tablo B.1: Londra'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1981,1996.

	1981	1996
Dağıtıcı Hizmetler (DH)	372424	275202
Ulaşım, Depolama, Haberleşme	372424	275202
Üretici Hizmetler (ÜH)	661124	905925
Finans, Sigorta ve İş Hizmetleri	661124	905925
Tüketici Hizmetler	1394656	1379977
Eğitim, Sağlık ve Sosyal Hiz.	566840	519968
Dağıtım, Oteller, Yiyecek, Tamir Hiz.	689092	663016
Diğer Hizmetler	138724	196993
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	286764	222837
Kamu Hizmetleri ve Savunma	286764	222837

Kaynak: National Statistics, 1999.

* İstatistikler, Londra kent merkezi için geçerlidir.

Tablo B.2: Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1981,1991,1996.

	1981	1991	1996
Nüfus	6696008	6679699	7074300
İstihdam	3564000	3254744	3204000
İstihdamın Nüfus İçindeki Oranı (%)	53,2	48,7	45,3
Hizmetler	2714968	2736165	2783941
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	76,2	84,1	86,9

Kaynak: Graham and Spence, 1995, National Statistics, 1999, Europe Demographic Briefs, 1999.

Tablo B.3: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1980-1998.

	1981	1991	1996
Dağıtıcı Hizmetler	10,4	9,5	8,6
Üretici Hizmetler	18,6	22,5	28,3
Tüketici ve Kar Amacı Olmayan Hizmetler	47,2	52,1	50,0

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

Tablo B.4: Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1980-1998.

	1981	1991	1996
Dağıtıcı Hizmetler	13,7	11,2	9,9
Üretici Hizmetler	24,4	26,9	32,5
Tüketici Hizmetler	61,9	61,9	57,6
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	22,9	20,2	18,7

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

EK C

PARİS

Tablo C.1: Paris'te Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1981,1996.

İŞGÜCÜ	1990	1995
Dağıtıcı Hizmetler	327230	272532
Ulaşım	96574	85172
Haberleşme	59375	49024
Toptan Ticaret	70117	53175
Perakende Ticaret	101164	85161
Üretici Hizmetler	479624	444042
Finans ve Sigorta	194344	172750
Gayrimenkul	46164	43958
Danışmanlık Hizmetleri	137987	141280
Çeşitli İş Hizmetleri	81137	68841
Araştırma ve Geliştirme	19992	17213
Tüketici Hizmetler	385725	391923
Sağlık ve Sosyal Faaliyetler	105442	110037
Eğitim	84228	88895
Otel ve Restoran Hizmetleri	87225	84094
Rekreasyon, Kültür ve Spor	62929	60708
Tamir Hizmetleri	13262	10449
Ev Hizmetleri	32639	37740
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	233580	220059
Kamu Yönetimi	190036	176864
Kurum Hizmetleri	43544	43195

Kaynak: INSEE (National de la Statistique et des Études Économiques), 1999.

* İstatistikler, Paris kent merkezi için geçerlidir.

Tablo C.2: Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1990,1995.

	1990	1995
Nüfus *	9318821	9500000
İstihdam	1687735	1510323
Hizmetler	1426159	1328556
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	84,5	88,0

Kaynak: World Resources, 1996, INSEE, 1999.

* Nüfus, Paris metropoliten alanı için geçerlidir.

PARİS

Tablo C.3: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1990,1995.

	1990	1995
Dağıtıcı Hizmetler	19,4	18,0
Üretici Hizmetler	28,4	29,4
Tüketici Hizmetler	22,9	25,9
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	13,8	14,6

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

Tablo C.4: Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1990,1995.

	1990	1995
Dağıtıcı Hizmetler	22,9	20,5
Üretici Hizmetler	33,6	33,4
Tüketici Hizmetler	27,0	29,5
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	16,4	16,6

Not: Konu ile ilgili kaynaklara göre oluşturulmuştur.

AMSTERDAM

Tablo D.1: Amsterdam'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1989-1998.

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1996	1997	1998
Dağıtıcı Hizmetler	80639	80904	81403	81313	82290	82236	72539	70796	70799
Ulaşım	16625	16725	16894	16887	16692	17235	15835	15299	15963
Haberleşme	5133	4841	5763	6264	6387	7700	7998	7781	7264
Toptan Ticaret	29613	30299	30079	29941	30169	27592	23162	22692	22728
Perakende Ticaret	29268	29039	28667	28221	29042	29709	25544	25024	24844
Üretici Hizmetler	78218	78571	78373	75791	74356	80217	91588	96782	103623
Finans ve Sigorta	44911	44731	44779	42065	39620	41559	37608	39373	38978
Gayrimenkul, Kiralama, İş Hizmetleri	33307	33840	33594	33726	34736	38658	53980	57409	64645
Tüketici Hizmetler	90569	89662	93894	97219	102702	105844	105124	109118	111182
Sağlık, Toplum, Kültür Hiz, Sos. Organizas.	47644	47368	49058	49345	52677	55563	56464	57867	59734
Eğitim	21120	19915	21408	23046	23697	23664	21944	21814	21734
Otel ve Restoran Hizmetleri	14450	14149	14925	15252	16633	16152	15922	16835	17998
Diğer Hizmetler	7355	8230	8503	9576	9695	10465	10794	12602	11716
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	21032	21037	23825	22909	24198	24827	26474	26595	28997
Kamu Hizmetleri ve Savunma	21032	21037	23825	22909	24198	24827	26474	26595	28997

Kaynak: O+S Onderzoek en Statistiek, het Amsterdamse Bureau voor, 1999.

* İstatistikler, Amsterdam kent merkezi için geçerlidir.

AMSTERDAM

Tablo D.2: Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1989-1998.

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1996	1997	1998
Nüfus	694990	695221	702731	713493	719923	724195	718091	715350	718175
İstihdam	317919	317996	324462	324740	333019	341053	331946	338175	351931
İstihdamın Nüfus İçindeki Oranı (%)	45,7	45,7	46,2	45,5	46,3	47,1	46,2	47,3	49,0
Hizmetler	270458	270174	277495	277232	283546	293124	295725	303291	314601
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	85,1	85,0	85,5	85,4	85,1	85,9	89,1	89,7	89,4

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Tablo D.3: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1989-1998.

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1996	1997	1998
Dağıtıcı Hizmetler	25,4	25,4	25,1	25,0	24,7	24,1	21,9	20,9	20,1
Üretici Hizmetler	24,6	24,7	24,2	23,3	22,3	23,5	27,6	28,6	29,4
Tüketici Hizmetler	28,5	28,2	28,9	29,9	30,8	31,0	31,7	32,3	31,6
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	6,6	6,6	7,3	7,1	7,3	7,3	8,0	7,9	8,2

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Tablo D.4: Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1989-1998.

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1996	1997	1998
Dağıtıcı Hizmetler	29,8	29,9	29,3	29,3	29,0	28,1	24,5	23,3	22,5
Üretici Hizmetler	28,9	29,1	28,2	27,3	26,2	27,4	31,0	31,9	32,9
Tüketici Hizmetler	33,5	33,2	33,8	35,1	36,2	36,1	35,5	36,0	35,3
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	7,8	7,8	8,6	8,3	8,5	8,5	9,0	8,8	9,2

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

EK E**BARCELONA**

Tablo E.1: Barcelona'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1986-1996.

	1986	1991	1996
Dağıtıcı Hizmetler	110051	142423	118381
Ulaşım ve Haberleşme	43885	45442	39963
Toptan-Perakende Tic. ve Tamir-Bakım Hizmetleri	66166	96981	78418
Üretici Hizmetler	98646	99596	94924
Finans ve Sigorta	34354	33874	28074
Gayrimenkul	64292	65722	66850
Tüketici Hizmetler	97274	132827	127891
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	20263	35800	34530
Eğitim ve Araştırma	40886	37147	40311
Otel ve Restoran Hizmetleri	18405	25411	22579
Diğer Hizmetler	17720	27025	26200
Kişisel Hizmetler	---	7444	4271
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	36488	36193	39185
Kamu Yönetimi ve Savunma	36488	36193	39185

Kaynak: Instituto de Estadística de Catalunya, 1999

* İstatistikler, Paris kent merkezi için geçerlidir.

Tablo E.2: Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı, 1986-1996.

	1986	1991	1996
Nüfus	1701812	1643542	1508805
İstihdam	534883	623930	529751
İstihdamın Nüfus İçindeki Oranı (%)	31,4	38,0	35,1
Hizmetler	342459	411039	380381
Hizmetlerin İstihdam İçindeki Oranı (%)	64,0	65,9	71,8

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Tablo E.3: Hizmet Türlerinin İstihdam İçindeki Oranı, 1986-1996.

	1986	1991	1996
Dağıtıcı Hizmetler	20,6	22,8	22,3
Üretici Hizmetler	18,4	16,0	17,9
Tüketici Hizmetler	18,2	21,3	24,1
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	6,8	5,8	7,4

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

Tablo E.4: Hizmet Türlerinin Toplam Hizmetler İçindeki Oranı, 1986-1996.

	1986	1991	1996
Dağıtıcı Hizmetler	32,1	34,6	31,1
Üretici Hizmetler	28,8	24,2	25,0
Tüketici Hizmetler	28,4	32,3	33,6
Kar Amacı Olmayan Hizmetler	10,7	8,8	10,3

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

EK F

İSTANBUL

Tablo F.1: İstanbul'da Hizmet Sektöründeki İstihdamın Dağılımı, 1980-1990.

	1980	1985	1990
Dağıtıcı Hizmetler	384628	468063	653644
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	104929	122064	167467
Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	279699	345999	486177
Üretici Hizmetler	82715	120662	179558
Finans, Sigorta, Gayrimenkul, Yardımcı İş Hiz.	82715	120662	179558
Tüketici ve Kar Amacı Olmayan Hizmetler	333587	384393	456245
Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	333587	384393	456245

Kaynak: D.İ.E., İktisadi Faaliyet Koluna Göre Nüfus Sayımı.

EK G

İSTANBUL

Tablo G.1: Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1980 ve Öncesi.

HİZMET SEKTÖRÜ DAĞILIMINA GÖRE FİRMA SAYISI, 1980 ve ÖNCESİ								
Meslek Grupları *	Sermayelerine Göre Dereceler							Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	
Dağıtıcı Hizmetler								2424
1	0	0	1	5	0	0	31	37
2	3	1	1	5	2	0	58	70
3	6	0	0	13	0	0	24	43
4	8	1	3	19	3	2	60	96
5	0	0	1	2	1	1	47	52
6	0	1	1	3	1	0	15	21
7	0	0	1	3	2	1	27	34
8	0	0	0	4	1	1	119	125
10	2	0	2	38	6	16	745	809
11	12	3	16	49	6	13	538	637
12	1	3	6	12	3	2	360	387
13	0	1	1	4	0	0	105	111
84	0	0	0	0	0	0	0	0
88	1	0	0	0	0	0	0	1
89	0	0	0	0	0	0	1	1
Üretici Hizmetler								13226
36	35	20	36	197	27	60	5780	6155
61	9	3	14	43	17	16	610	712
62	87	12	10	71	725	23	582	1510
63	0	0	1	1	0	0	0	2
64	22	9	31	101	31	38	1299	1531
67	2	2	10	24	15	16	1801	1870
72	3	2	3	20	3	6	921	958
73	1	0	1	5	0	2	339	348
74	0	0	0	4	0	3	130	137
87	0	0	1	1	0	1	0	3
Tüketici Hizmetler								978
34	0	0	0	1	0	0	176	177
35	0	0	1	4	0	2	119	126
68	1	2	3	11	5	1	50	79
69	7	2	3	34	2	11	505	596
90	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	200	62	147	674	850	215	14442	16590

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

* Meslek Gruplarının Açılımı Ek O'da yer almaktadır.

İSTANBUL

Tablo G.2: Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1985.

HİZMET SEKTÖRÜ DAĞILIMINA GÖRE FİRMA SAYISI, 1985								
Meslek Grupları	Sermayelerine Göre Dereceler							Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	
Dağıtıcı Hizmetler								4409
1	1	1	1	12	3	5	75	98
2	4	1	2	18	4	0	101	130
3	8	0	1	16	2	0	45	72
4	13	3	7	68	5	16	184	296
5	0	0	3	10	1	3	70	87
6	2	2	1	5	1	0	18	29
7	0	0	2	4	3	2	31	42
8	0	1	0	15	2	4	188	210
10	4	3	16	113	39	62	1260	1497
11	19	8	26	121	24	38	779	1015
12	6	4	16	43	8	12	591	680
13	0	3	1	15	2	5	224	250
84	0	0	0	0	0	0	0	0
88	1	0	0	0	0	0	0	1
89	0	0	1	0	0	0	1	2
Üretici Hizmetler								19767
36	68	51	105	582	110	198	8136	9250
61	17	5	28	103	45	37	900	1135
62	113	17	19	118	837	56	938	2098
63	1	0	1	1	0	0	0	3
64	55	29	71	290	81	103	2114	2743
67	6	6	23	59	33	41	2115	2283
72	6	5	11	72	17	80	1420	1611
73	1	0	1	8	0	4	391	405
74	1	0	1	26	14	27	166	235
87	0	0	1	2	0	1	0	4
Tüketici Hizmetler								1543
34	0	0	0	1	0	1	188	190
35	2	0	2	10	0	6	153	173
68	5	4	11	38	14	21	100	193
69	21	10	16	118	24	38	760	987
90	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	354	153	367	1868	1269	760	20948	25719

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

* Meslek Gruplarının Açılımı Ek O'da yer almaktadır.

İSTANBUL

Tablo G.3: Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1985.

HİZMET SEKTÖRÜ DAĞILIMINA GÖRE FİRMA SAYISI, 1990								
Meslek Grupları *	Sermayelerine Göre Dereceler							Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	
Dağıtıcı Hizmetler								7461
1	2	3	3	23	5	16	126	178
2	6	1	4	31	4	10	162	218
3	10	3	5	36	18	9	109	190
4	22	12	27	155	48	91	494	849
5	2	0	5	16	2	10	86	121
6	4	2	1	5	1	0	26	39
7	0	0	2	6	4	3	34	49
8	0	2	3	28	6	17	257	313
10	8	5	27	242	110	198	2044	2634
11	36	16	65	198	68	106	1070	1559
12	15	11	26	78	26	32	765	953
13	1	4	2	24	5	13	297	346
84	0	0	0	0	0	0	0	0
88	1	0	0	0	0	0	0	1
89	1	0	2	3	1	1	3	11
Üretici Hizmetler								30927
36	115	108	259	1308	432	829	12394	15445
61	24	10	47	156	73	103	1108	1521
62	214	49	53	248	1014	196	1597	3371
63	1	0	1	1	0	0	0	3
64	96	63	134	577	206	305	3078	4459
67	10	7	45	128	61	112	2408	2771
72	11	9	23	173	62	224	1881	2383
73	3	1	2	15	1	19	493	534
74	1	0	7	51	51	77	249	436
87	0	0	1	2	0	1	0	4
Tüketici Hizmetler								3071
34	0	0	0	2	0	1	201	204
35	6	3	9	20	5	15	219	277
68	12	11	29	146	65	106	237	606
69	73	39	83	413	88	148	1139	1983
90	0	1	0	0	0	0	0	1
Toplam	674	360	865	4085	2356	2642	30477	41459

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

* Meslek Gruplarının Açılımı Ek O'da yer almaktadır.

İSTANBUL

Tablo G.4: Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1995.

HİZMET SEKTÖRÜ DAĞILIMINA GÖRE FİRMA SAYISI, 1995								
Meslek Grupları *	Sermayelerine Göre Dereceler							Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	
Dağıtıcı Hizmetler								12979
1	3	4	6	33	13	37	149	245
2	6	2	13	48	22	53	220	364
3	12	10	18	97	68	115	249	569
4	39	30	90	402	210	415	780	1966
5	4	1	6	22	7	28	102	170
6	6	2	2	6	1	1	39	57
7	0	0	4	10	5	8	36	63
8	1	3	9	49	26	72	320	480
10	31	19	98	626	350	911	2804	4839
11	51	27	111	350	184	355	1239	2317
12	22	15	72	152	75	140	897	1373
13	3	5	5	48	21	41	363	478
84	0	0	0	0	0	0	0	0
88	1	0	1	1	1	1	0	5
89	1	0	8	13	11	17	3	53
Üretici Hizmetler								51554
36	172	205	655	2511	1520	3510	16730	25303
61	36	27	113	326	223	339	1350	2414
62	525	202	142	497	1341	1037	2780	6524
63	1	0	2	1	0	0	0	4
64	152	131	340	1163	760	1538	4174	8258
67	12	15	58	208	129	296	2659	3377
72	14	11	52	380	201	675	2237	3570
73	4	8	10	59	58	252	673	1064
74	1	4	17	103	164	368	379	1036
87	0	0	1	2	0	1	0	4
Tüketici Hizmetler								7945
34	0	0	0	2	1	9	210	222
35	18	7	27	69	47	114	274	556
68	30	34	104	438	351	1525	554	3036
69	123	73	184	809	387	911	1642	4129
90	0	1	0	1	0	0	0	2
Toplam	1268	836	2148	8426	6176	12769	40863	72478

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

* Meslek Gruplarının Açılımı Ek O'da yer almaktadır.

İSTANBUL

Tablo G.5: Hizmet Sektörüne Göre Firmaların Sayısı, 1998.

HİZMET SEKTÖRÜ DAĞILIMINA GÖRE FİRMA SAYISI, 1998								
Meslek Grupları *	Sermayelerine Göre Dereceler							Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	
Dağıtıcı Hizmetler								18363
1	4	6	8	42	21	48	151	280
2	7	2	19	59	34	83	232	436
3	12	13	25	125	90	172	255	692
4	46	38	158	717	350	634	821	2764
5	4	1	9	27	14	44	105	204
6	6	2	2	8	2	5	39	64
7	0	0	4	11	6	12	37	70
8	1	5	12	70	47	112	361	608
10	43	30	144	968	605	1895	3104	6789
11	68	39	141	492	287	639	1274	2940
12	27	20	107	210	129	243	987	1723
13	5	6	11	72	33	82	372	581
84	1	0	3	22	33	78	37	174
88	14	13	39	171	139	312	55	743
89	1	1	10	49	51	126	57	295
Üretici Hizmetler								67826
36	223	277	986	3661	2669	6471	18040	32327
61	46	41	166	493	376	680	1431	3233
62	970	316	247	646	1479	1743	3380	8781
63	3	1	6	23	22	27	3	85
64	191	160	452	1610	1178	2813	4542	10946
67	13	16	71	273	182	506	2732	3793
72	26	20	75	589	358	1304	2509	4881
73	16	9	19	104	101	479	767	1495
74	2	4	26	156	236	637	406	1467
87	14	2	5	64	140	345	248	818
Tüketici Hizmetler								12385
34	0	0	0	4	3	17	213	237
35	22	13	41	107	66	234	289	772
68	40	47	137	634	535	2446	692	4531
69	160	118	290	1220	699	1916	1797	6200
90	7	6	20	115	104	360	33	645
Toplam	1972	1206	3233	12742	9989	24463	44969	98574

Not: Konu ile ilgili kaynağa göre oluşturulmuştur.

* Meslek Gruplarının Açılımı Ek O'da yer almaktadır.

İSTANBUL

Tablo G.6: Hizmet Sektörünü Oluşturan Meslek Grupları.

Meslek Grup Numarası	Açıklama
1	Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar İhracatçıları
2	Yaş ve Kuru Meyve ve Sebze İhracatçıları
3	Yağlar ve Gıda Maddeleri İhracatçıları
4	Sanayi Mamulleri İhracatçıları
5	Hayvani Mahsuller İhracatçıları
6	Yaprak Tütün ve İhracatçıları
7	Tiftik, Yapak, Keçi Kılı, Paçavra ve İhracatçıları
8	Su Mahsulleri ve İhracatçıları
10	Filmcilik, Reklamcılık, Tiyatro, Sinema, Yerli Film ve İhracatçıları
11	Maden ve İhracatçıları, Toprak İşleri ve İhracatçıları
12	Halı, Kilim ve İhracatçıları
13	Canlı Hayvan ve İhracatçıları
34	Tüccar Terziler
35	Boyahaneler, Elbise Temizleyicileri ve Çamaşırhaneler
36	İnşaatçılar
61	Petrol Arama Rafineri ve Satış
62	Bankalar ve Finans Kuruluşları
63	Yurtiçi ve Yurtdışı Bayındırlık Müteahhitleri
64	Yurtiçi ve Yurtdışı Nakliyatçılar, Kargocular ve Nakliye Komisyoncuları
67	Bilumum Müteahhitler
68	Özel Eğitim ve Öğretim Kurumları ve Kuruluşları
69	Otel, Lokanta ve Eğlence Yerleri
72	Ticaret Komisyoncuları
73	Emlak Komisyoncuları
74	Gümrük Komisyoncuları
84	Taşıt Araçları Servis ve Bakım İstasyonları
87	Sigorta Şirketleri ve Acenteleri
88	Uluslararası-Şehirlerarası Yolcu Taşıma Turları: Seyahat Acenteleri
89	Şehiriçi İnsan Taşımacılığı (Okul, Personel vs.)
90	Özel Sağlık Kuruluşları

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası

ÖZGEÇMİŞ

İrmak B. ÇAKIR, 15.10.1975 tarihinde İstanbul'da doğdu. Lise öğrenimini, 1993 yılında birincilikle mezun olduğu Anadolu Dış Ticaret Lisesi'nde yaptı. Üniversite öğrenimini 1997 yılında, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden ikincilikle mezun olarak tamamladı. Halen öğrenimini, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehir Planlama Yüksek Lisans Programı'nda yürütmektedir. Yüksek lisans sırasında İ.T.Ü. Yapı Kooperatifi için hazırlanan bir projede görev almıştır ve uluslararası bir konferansta bildiri sunmuştur.

